

VERSLAG.

(3de Afdeeling.)

BIJLAGE I.

30 Mei 1902.

N°. 23.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door het burgerlijk armbestuur te Winssen, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 4 November 1901, n°. 106, waarbij, op een verzoek van gemeld armbestuur om machtiging om eene som van f57,65 tot buitengewone schuld-afflossing te besteden, is te kennen gegeven, dat de beschikbare gelden, overeenkomstig art. 15 der Armenwet, rentegevend moeten worden belegd en dat daarvan niet mag worden afgeweken;

Den Raad van State, afdeeling van de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 19 Maart 1902, n°. 31.

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 Mei 1902, n°. 2277 afd. B. B.

Overwegende, dat het burgerlijk armbestuur te Winssen bij besluit van 7 October 1901 heeft besloten de verkoopsom van twee strooken grond, die aan de naamloze vennootschap „stoomtram Maas en Waal” gevestigd te Nijmegen, in eigendom zijn overgegaan, ad f57,65, te besteden tot gedeeltelijke aflossing van eene in het jaar 1900 ten laste van het Burgerlijk armbestuur aangegane 4 pct. geldleening ten bedrage van f 568, met eene jaarlijksche aflossing van f 50;

dat bij besluit van 4 November 1901, n°. 106, Armwezen, Gedeputeerde Staten van Gelderland hebben besloten voornoemd armbestuur te kennen te geven, dat bij art. 15 der Armenwet is bepaald, dat de beschikbare gelden rentegevend, moeten worden belegd op de wijze, in dat artikel nader omschreven, en hiervan dus in geen geval kan worden afgeweken;

dat het burgerlijk armbestuur te Winssen hierop bij besluit van 20 November 1901 heeft besloten Gedeputeerde Staten te verzoeken alsnog de verlangde machtiging te verleen, of te adviseeren hoe in deze moet gehandeld worden, daarbij overwegende dat voor een bedrag van f57,65 geen rentegevende schuldbrieven van Staat, provincie of gemeente zijn te verkrijgen, en het armbestuur eveneens twijfelt aan de mogelijkheid om een hypotheek van f57,65 te plaatsen, en dat eene poging tot aankoop van eene inschrijving in een der grootboeken der Nationale Schuld ijdel is gebleken;

dat bij besluit van 26 November 1901, n°. 137 armwezen, Gedeputeerde Staten hebben besloten aan het armbestuur mee te deelen dat de beschikbare gelden kunnen worden belegd op de Rijkspostspaarbank;

dat bij een den 12den December 1901 gedagteekend, op 15 December daaraanvolgende bij Ons Kabinet ingekomen besluit, het burgerlijk armbestuur te Winssen heeft besloten: Ons te verzoeken alsnog machtiging te willen verleen een bedrag van f57,65, gesproken uit den verkoop van eenige strooken grond, te besteden tot buitengewone aflossing van schuld; daarbij overwegende, dat Gedeputeerde Staten hebben toegegeven dat de belegging niet kan geschieden op de wijze in art. 15 der Armenwet omschreven; en dat, moet van dit artikel afgeweken worden schulddelging het meest in het belang der instelling schijnt te zijn;

Overwegende: dat de gelden die het armbestuur wil besteden tot aflossing van schuld uitmaken de koopsom van eenige strooken grond, die het eigendom van die instelling zijn geweest;

dat de beschikbare gelden van armbesturen naar art. 15 der wet tot regeling van het armbestuur, rentegevend moeten worden belegd;

dat het dus niet aangaat die gelden te besteden tot gedeeltelijke aflossing van eene geldleening, die door jaarlijksche aflossing uit de gewone middelen moet worden afgedaan;

dat toch een dergelijke besteding van de ontvangen koopsom feitelijk op hetzelfde zou neerkomen, als die gelden te voegen bij de gewone inkomsten van het armbestuur;

Gezien de wet tot regeling van het armbestuur;

Hebben goedgevonden en verstaan:

het ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 30sten Mei 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van
Binnenlandsche Zaken,

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

DIJCKMEESTER.

BIJLAGE II.

Noordbrabant.

VERSLAG over de werking van de artt. 20, 21 en 22 der Armenwet in 1902.

I. In hoeveel gemeenten bestaat:

- a. geen georganiseerde kerkelijke;
- b. geen georganiseerde particuliere armenzorg;
- c. geen burgerlijk armbestuur.

In hoeveel gemeenten, waar de toestand, bedoeld in 1 dezer categorieën, bestaat, wordt ook de toestand der andere categorieën aangetroffen?

Uit de van de gemeentebesturen ontvangen verslagen blijkt dat er in 52 gemeenten geen georganiseerde kerkelijke, in 153 gemeenten geene georganiseerde particuliere armenzorg en in 15 gemeenten geen burgerlijk armbestuur bestaat. In de gemeente Hooge- en Lage Zwaluwe bestond zoo min eene georganiseerde kerkelijke of particuliere armenzorg als een burgerlijk armbestuur. In de gemeente Uden bestaat een gemengd burgerlijk kerkelijk armbestuur.

II. In welke gemeenten behoeft niet bedeeld te worden door de burgerlijke armenzorg, omdat de kerkelijke of particuliere liefdadigheid in de behoeften voorzien?

Is dit een gevolg van subsidiën, die de gemeente verleent?

De burgerlijke armenzorg behoeft niet te bedeele in de gemeenten:

a. beneden 2000 zielen: Andel e. a. Bokhoven, Deursen, Diessen e. a., 's Gravemoer, Huybergen, Huisseling, Nieuw-Vossemeer, Oploo e. a. Rijswijk, Sprang.

b. van 2001—5000 zielen: Boxmeer, Cuyk, Fijnaart, Gemert, Hooge- en Lage Zwaluwe, Klundert, Oosterwijk, Someren, Udenhout en Willemstad.

c. van 5001—20000 zielen: Uden.

Te Gemert was zulks het gevolg van subsidie, terwijl te Klundert door de gemeente aan de kerkelijke armenzorg wordt teruggeven wat door haar aan bedeele en verpleging besteed wordt.

III. In welke gemeenten zijn organisatiën van de burgerlijke kerkelijke of particuliere armenzorg getroffen, of bestaande gewijzigd, ten einde de armenzorg meer doeltreffend te maken?

Welke zijn die organisatiën?

Is haar doel bereikt?

IV. Had zoodanige organisatie der burgerlijke armenzorg invloed op de uitgaven van het burgerlijk armbestuur of gemeentebestuur? Waar? In welke mate?

In ons verslag over 1898 is reeds te kennen gegeven dat organisatiën als hier bedoeld getroffen zijn in de gemeenten Bostel, Klundert, Oosterwijk en Tilburg. De bestaande ondergingen geen wijziging. In de gemeente Vlijmen werd het aantal behoeftigen zoo groot dat het burgerlijk armbestuur aldaar met zijne inkomsten en eene matige subsidie uit de gemeentekas, niet meer naar behooren in alle behoeften kon voorzien. Om die reden is in die gemeente opgericht een R. K. parochiaal armbestuur, dat uitsluitend zijne inkomsten put uit de vrijwillige bijdragen van particulieren. Evengemelde organisatiën hadden eenigen invloed op de uitgaven der burgerlijke armbesturen of gemeentebesturen, om reden daardoor meer orde kwam in de verzorging der armen en dubbele bedeele verdwenen. Het doel dier organisatie is mitsdien grootendeels bereikt.

V. Bestaat er samenwerking tusschen de burgerlijke en andere armenzorg? In welken vorm? Zijn pogingen daartoe aangewend? Waaraan is mislukken dier pogingen te wijten?

In de meeste gevallen bestaat er samenwerking tusschen de burgerlijke en andere armenzorg, die zich echter meerendeels beperkt tot het wederzijds verstrekken van inlichtingen, hetzij door besprekingen, hetzij door het wisselen van bedeelelijstjes. Ook bestond die samenwerking door b. v. het gezamenlijk zorgen voor de huishuur van weduwen, door het gezamenlijk verstrekken van ondersteuning, wanneer de te verleen onderstand eene instelling te zwaar drukte, door bepaalde categorieën van armen voor zijne rekening te nemen, ouden van dagen te besteden, zieken te doen verplegen of op andere wijze handelend op te treden. Te Uden is zooals reeds bovenvermeld is een burgerlijk kerkelijk armbestuur, waardoor vanzelf samenwerking bestaat tusschen burgerlijke en kerkelijke armenzorg. Waar echter samenwerking niet bestaat is zulks toe te schrijven aan het streven der kerkelijke of bijzondere armenzorg om de bedeele geheim te houden.

VI. Doen zich gevallen voor van afschuiving van armen of gevallen waarin een ernstig vermoeden daarvan bestaat? Zoo ja, waar?

Het gemeentebestuur van 's Hertogenbosch heeft ons medegedeeld dat omtrent afschuiving van armen niets met zekerheid kan gezegd worden, doch dat er vermoeden bestaat ten opzichte van sommige gezinnen, die zich van elders aldaar gevestigd hebben.

VII. Is gebleken van onwil van eenig niet burgerlijk armbestuur? Zoo ja, waar?

Hieromtrent valt niets te vermelden.

VIII. Wordt door burgerlijke armbesturen dubbel bedeeld d. w. z. wordt desbewust bedeele uitgereikt aan hen, die deze ook reeds ontvangen van kerkelijke of particuliere instellingen? Waar? Welke regelen gelden daarbij? Met welk bedrag wordt dubbel bedeeld?

Desbewust heeft dubbele bedeele plaats bij wijze van aanvulling d. w. z. dat de burgerlijke armenzorg het strikt noodige toelegt waar blijkt dat hetgeen de kerkelijke of bijzondere armenzorg verstrekt, onvoldoende is. Als regel geldt daarbij dat de kerkelijke of bijzondere armenzorg voorafgaat.

IX. Werd door of vanwege de gemeente werk verschaft dat niet vermeld wordt onder de in het verslag behandelde instellingen tot werkverschaffing aan behoeftigen? Geschiedde dat ook van andere zijde?

Welk werk werd verricht, door hoevelen, tegen welk loon en gedurende welken tijd van het jaar?

Welke waren de uitgaven? Welke waren de inkomsten?

Zoo wel van de zijde der gemeenten als van kerkelijke zijde werd aan vele behoeftigen werk verschaft aan waterleidingen, beplantingen, door het aanleggen en onderhouden van bosschen het ontginnen van woeste gronden, veenexploitatie, grindhorden enz.

Sommigen hadden daardoor werk gedurende het geheele jaar, de meesten echter slechts gedurende den winter, waarvoor gemiddeld f 0,50 à f 1 daags betaald werd. De uitgaven bedroegen van f 500 tot f 2500.

De inkomsten ervan zijn niet op te geven.

X. Wat heeft men waargenomen omtrent de verhuizing naar de steden?

In hoever was deze van invloed op de burgerlijke armenzorg? Kunnen hieromtrent nadere gegevens worden verstrekt?

Van het platteland verhuisden eenige ambachtslieden, arbeiders en behoeftigen naar Breda, Eindhoven, Helmond, 's Hertogenbosch, Roosendaal en Tilburg.

Het doel hiervan was werk te zoeken bij uit te voeren bouwwerken of aldaar bestaande industrieën.

Het gevolg hiervan was, dat de minder geschikten onder dezen niet gereedelijk werk vonden en dikwijls aan de burgerlijke armenkas vervielen.

Naar Grave trokken eenige behoeftigen omdat zij daar goedkoop konden wonen en enkele armen verhuisden uit eigen beweging van de eene gemeente naar eene andere, in de meening in de nieuwe woonplaats meer onderstand te zullen erlangen.

XI. Had de maatschappelijke toestand der arbeiders invloed op de burgerlijke armenzorg?

In welken zin?

Bij den vrij gunstigen winter was over het algemeen genomen de maatschappelijke toestand der arbeiders bevredigend, met het gevolg dat de bedelingen hier en daar niet uitgebreid behoeften te worden, hetgeen de burgerlijke armenfondsen ten goede kwam.

's Hertogenbosch, 13 Augustus 1903.

De Gedeputeerde Staten van Noordbrabant,

Dr. v. D. STEEN, *l.-Voorzitter.*

DANIELS, *l.-Griffier.*

BIJLAGE III.

VERSLAG over de werking der wet tot regeling van het armbestuur in de provincie Gelderland.

Artikelen 20, 21 en 22.

Gemeenten van meer dan 15 000 zielen.

(Apeldoorn, Arnhem, Ede, Nijmegen, Rheden en Zutphen).

In de gemeenten Apeldoorn, Arnhem, Nijmegen, Rheden en Zutphen bestaan georganiseerde kerkelijke en georganiseerde particuliere armenzorg, in de gemeenten Arnhem en Nijmegen tevens een burgerlijk armbestuur, terwijl in de gemeente Ede georganiseerde kerkelijke armenzorg en een burgerlijk armbestuur voorkomen.

De kerkelijke en particuliere liefdadigheid voorziet alleen in de gemeente Zutphen in de behoefte, behoudens enkele door de gemeente te doene kleine uitgaven in zeer bijzondere gevallen.

Tusschen de verschillende instellingen van weldadigheid bestaat in de gemeente Apeldoorn samenwerking door de oprichting van een Centraal comité van Armenzorg.

In de gemeente Nijmegen zijn organisatiën getroffen door twee kerkelijke instellingen: het R. K. parochiaal armbestuur en de diaconie der Nederd.-Hervormde gemeente, omtrent welke organisatiën (waarin geen verandering werd gebracht) verwezen wordt naar de in het verslag over 1893 opgenomen mededeelingen.

In de gemeente Arnhem bestaat bij de vereeniging „Armenzorg” samenwerking en wordt overleg gepleegd met de Ned. Hervormde diaconie, het R. K. parochiaal armbestuur en de vereeniging van den H. Vincentius van Paulo, terwijl de overige instellingen van weldadigheid slechts inlichtingen verstrekken op aanvraag.

Ook tusschen het R. K. armbestuur en de vereeniging van den H. Vincentius van Paulo bestaat samenwerking en overleg.

Het burgerlijk armbestuur te Ede heeft meermalen getracht met de kerkelijke armbesturen eene samenwerking tot stand te brengen, de diaconiebesturen hebben wel nimmer die samenwerking afgewezen, echter evenmin eenige toenadering betoond.

Gevalen van afschuiving deden zich niet voor, evenmin als is gebleken van onwil bij eenig niet-burgerlijk armbestuur.

In de gemeente Apeldoorn wordt door het gemeentebestuur bedeeled aan hen waarvan het bekend is, dat zij ook reeds bedeling ontvangen van kerkelijke of particuliere instellingen en wel in die gevallen dat laatstgenoemde bedeling niet voldoende is om te voorzien in het onvermijdelijke terwijl het gebleken is dat door kerkelijke of particuliere instellingen niet meer kan worden verstrekt; met welk bedrag dubbel wordt bedeeled, is moeilijk op te geven, daar dit van verschillende omstandigheden afhangt, doch als regel geldt, dat wat te zamen verstrekt wordt, niet meer is dan noodzakelijk wordt geacht.

In de gemeente Arnhem wordt door het burgerlijk armbestuur dubbel bedeeled, voor zoover betreft de geneeskundige armverzorging, welke geheel ten laste van dat bestuur, doch ten goede van bedeeleden, van kerkelijke en particuliere instellingen komt.

Door de Gereformeerde kerk B te Arnhem wordt een enkele maal dubbele bedeling verstrekt, indien de steun van eenige andere instelling niet voldoende blijkt te zijn.

Handelingen der Staten-Generaal. Bijlagen. 1903—1904.

In de gemeente Nijmegen wordt door het burgerlijk armbestuur desbewust dubbel bedeeled, doordien het krachtens reglement onderstand verleent aan personen of gezinnen die niet of niet genoegzaam in hunne behoeften kunnen voorzien met den onderstand door kerkelijke of andere instellingen van weldadigheid verstrekt.

Elke aanvraag om bedeling moet vergezeld gaan van een bewijs van bedeling (met vermelding van het bedrag) afgegeven door een der laatstbedoelde instellingen.

In geen der zes gemeenten werd van wege het gemeentebestuur werk verschaft, te Ede, Nijmegen en Rheden geschiedde dit ook niet van andere zijde.

In de gemeente Apeldoorn had werkverschaffing aan behoeftigen wel plaats door de afdelingen Beekbergen en Loenen van het fonds van wijlen Koning Lodewijk; dit werk bestond in het graven van grind en verbeteren van wegen, door 15 personen, tegen een loon van 40 cent tot f 1 per dag, gedurende de wintermaanden en te Loenen bovendien, doch bij uitzondering gedurende den zomer; de uitgaven bedroegen ongeveer f 734 en de inkomsten f 812,29⁵, waaronder de bijdragen van het fonds, terwijl de afdeling Loenen nog een voorraad grind voor eventueelen verkoop voorhanden heeft.

In de gemeente Arnhem is door het R.-K. Armbestuur opgericht eene afdeling tot werkverschaffing, doch slechts met het doel, bemiddelend op te treden tusschen werkgevers en werknemers.

Van de overige instellingen in deze gemeente worden alleen door de vereeniging „Armenzorg” middelen aangewend tot werkverschaffing.

Aan 96 vrouwen werd gedurende het geheele jaar (met uitzondering van de maanden Juni, Juli en Augustus) naai- of breiwerk bezorgd, waarmede f 0,30 à f 0,40 per week werd verdiend.

Gedurende de wintermaanden werd aan 86 mannen werk verschaft, in dier voege, dat gehuwde personen met groote gezinnen gedurende de geheele week, en hoofden van kleine gezinnen, of anderen, met voldoende bijverdiensten, gedurende de halve week konden werken.

Eerstgenoemde ontvingen daarvoor f 4,80, de overigen f 2,40 over het opgegeven tijdvak.

De uitgaven bedroegen f 6696,29⁵; de inkomsten f 5725,76⁵.

In de gemeente Zutphen werd door de Protestantische inrichting van weldadigheid aan 50 gezinnen werk verschaft en werden uit 25 859 K.G. ruw touw 17 405 K.G. breuwwerk vervaardigd, waarvoor aan arbeidsloon werd uitbetaald f 2 425,15.

In de gemeenten Apeldoorn, Ede, Nijmegen, Rheden en Zutphen had de verhuizing van het platteland naar die gemeenten geen merkbaren invloed op de uitgaven voor armenzorg.

In de gemeente Arnhem kwam de vereeniging „Armenzorg” gedurende 1902 in aanraking met 380 nieuwe gezinnen of eenlopende personen, allen behoeftig of ten minste minvermogen, van welke 32 zich in den loop van dat jaar in de gemeente vestigden en wel: 2 uit Oost-Indië, 11 uit Duitschland, 2 uit Amsterdam, 4 uit Nijmegen, 1 uit Rotterdam, de overigen uit kleinere gemeenten.

De maatschappelijke toestand der arbeiders is steeds van invloed op de burgerlijke armenzorg, in dien zin dat, bij minder gebrek aan werk er minder behoefte te worden bedeeled.

Omtrent den algemeenen toestand van den arme deelt het gemeentebestuur van Nijmegen nog het volgende mede:

„De algemeene toestand van het Armwezen is niet merkbaar verschillend van die van de laatste jaren, toen hij niet onbevredigend was. Werkeloosheid, die hier in den winter van 1900/1901 in verschillende vakken heerschte kwam sedert niet meer voor, wat hoofdzakelijk te danken is aan de gunstige weersgesteldheid en den voortdurenden aan- en verbouw van huizen, waardoor aan vele handen geregeld werk gegeven kon worden.

„De commissie voor werkverschaffing in genoemden winter gevormd, behoefde dan ook niet van haar bestaan te doen blijken.

„Een gunstig verschijnsel, waarop wij reeds in vorige verslagen wezen, is ongetwijfeld ook, dat de bevolking dezer gemeente jaarlijks beduidend toeneemt, doch het aantal arm-lastigen niet vermeerderd.”

Gemeenten van 5000—15000 zielen.

(Aalten, Barneveld, Bemmelen, Bergh, Brummen, Culenborg, Ambt-Doetinchem, Eibergen, Elst, Epe, Ermelo, Gendringen, Gorssel, Groesbeek, Harderwijk, Heerde, Nijkerk, Oldebroek, Putten, Renkum, Tiel, Valburg, Voorst, Wageningen, Wamel, Winterswijk en Wisch).

Georganiseerde kerkelijke armenzorg, bestaat in de gemeenten Aalten, Barneveld, Ambt-Doetinchem, Eibergen, Ermelo, Gendringen, Gorssel, Oldebroek, Putten en Winterswijk.

In de gemeenten Bommelerwaard, Bergh, Brummen, Elst, Epe, Heerde, Nijkerk, Voorst, Wamel en Wisch bestaat bovendien georganiseerde particuliere armenzorg.

Behalve georganiseerde kerkelijke en particuliere armenzorg bestaat ook nog een burgerlijk armbestuur in de gemeenten Culemborg en Wageningen.

In de gemeenten Groesbeek, Harderwijk en Valburg komt nevens georganiseerde kerkelijke armenzorg een burgerlijk armbestuur voor, terwijl in de gemeente Tiel nevens georganiseerde particuliere armenzorg een burgerlijk armbestuur voorkomt.

In de gemeente Renkum bestaat geen der drie categorieën.

In de gemeenten Bommelerwaard, Brummen, Eibergen, Ermelo, Gendringen, Nijkerk, Putten, Voorst, Winterswijk en Wisch behoefde niet bedeeld te worden door de burgerlijke armenzorg, omdat de kerkelijke en particuliere liefdadigheid in de behoeften voorzien, hoewel dit geen gevolg was van subsidies, door de gemeente verleend.

Alleen in de gemeente Wageningen is eene organisatie getroffen van burgerlijke, kerkelijke en particuliere weldadigheid, bekend onder den naam „Instelling van weldadigheid Wageningen”, welke is eene instelling bedoeld bij art. 2 d der wet. In zoover is haar doel bereikt, dat zij tot eene meer doeltreffende voorziening in de armenzorg bijdraagt.

In de gemeenten Barneveld, Culemborg, Epe, Ermelo, Groesbeek, Heerde, Renkum en Wageningen bestaat samenwerking tusschen de burgerlijke en andere armenzorg. In de gemeente Barneveld door bespreking; in Culemborg bedeelt het burgerlijk armbestuur geen armen, wanneer de kerkelijke armenzorg niet in hunne behoeften bijdraagt; wanneer de diaconieën de kosten van armenzorg niet alleen kunnen bestrijden, draagt in Epe de gemeente bij, mits dan de diaconie ook haar aandeel bijdraagt; in Ermelo is de gemeente met de kerkelijke armbesturen overeengekomen dat de bedeeling van alle armen zal geschieden vanwege de kerkelijke armbesturen, daarentegen wordt door de gemeente voorzien in kosteloze genees- en verloskundige hulp van alle behoeftigen, waarvoor aan de betrokken geneeskundige en vroedvrouwen eene jaarwedde uit de gemeentekas wordt gegeven; het burgerlijk armbestuur en het R. K. parochiaal armbestuur in de gemeente Groesbeek stellen elkander wederkeerig nauwkeurig op de hoogte van hunne verrichtingen; de burgerlijke en andere armenzorg in de gemeente Heerde dragen gezamenlijk de kosten; in de gemeente Renkum wordt wanneer niet zeker kan worden uitgemaakt of de verplichting tot onderstand op eenig kerkelijk armbestuur rust somtijds het bedrag van dien onderstand, na overleg tusschen dat armbestuur en het gemeentebestuur, bepaald en de kosten gemeenschappelijk gedragen; tusschen de burgerlijke en andere armenzorg in de gemeente Wageningen bestaat geen verdere samenwerking dan die, welke het uitvloeisel is van de in de vorige alinea bedoelde organisatie. In de overige tot deze rubriek behorende gemeenten bestond geen samenwerking en werden ook geen pogingen daartoe aangewend, behalve in de gemeente Valburg, alwaar het mislukken dier pogingen aan verschil van meening omtrent het vraagstuk van armenverzorging is toe te schrijven.

Gevallen van afschuiving van armen deden zich niet voor, evenmin rezen daaromtrent ernstige vermoedens.

Ook van onwil van eenig niet-burgerlijk armbestuur is niet gebleken.

Het gemengd armbestuur (gasthuis te 's Heerenberg, gemeente Bergh) bedeelt desbewust dubbel, namelijk aan hen die ook reeds bedeeling ontvangen van kerkelijke instellingen.

Regelen gelden daaromtrent niet en het bedrag van de gemengde armenzorg is oogenblikkelijk f 1. In de gemeente Groesbeek komt dubbele bedeeling slechts zeldzaam voor, in enkele gevallen komt dubbele bedeeling voor in de gemeente Heerde, het is daar gebruikelijk dat in die gevallen de burgerlijke en andere armenzorg elk de helft der kosten dragen, terwijl het bedrag wordt geregeld naar omstandigheden. Ook in de gemeente Oldebroek wordt in enkele gevallen dubbel bedeeld. Wanneer gebleken is dat een kerkelijke instelling (tijdens den winter of wel bij ziekte) de bedeeling niet vermeederen kan en er dringend behoefte bestaat, wordt door het gemeentebestuur, al naar gelang de grootte van het gezin, bedeeling verstrekt, onverschillig of men al dan niet bedeeling van eene kerkelijke instelling geniet. Vaste regelen gelden daarbij niet. In gevallen van onmacht van kerkelijke besturen wordt in de gemeente Tiel, desbewust dubbel bedeeld; ieder geval wordt op zich

zelf behandeld en het bedrag is dus afhankelijk van omstandigheden. In de gemeente Valburg wordt desbewust dubbel bedeeld; ieder der armbesturen draagt de helft of eene gedeelte der kosten bij. In de gemeente Wageningen vindt dubbele bedeeling niet plaats; wel komt het voor dat door het burgerlijk armbestuur geneesmiddelen of genees- en verloskundige hulp worden verstrekt aan hen, die reeds bedeeld zijn door eene kerkelijke of particuliere instelling.

In de gemeente Ermelo wordt jaarlijks een deel der woeste gronden ontgonnen en daardoor aan verscheidene arbeiders werk verschaft; ook geschiedt dit door andere grondeigenaren, hoofdzakelijk door het doen onspitten der gronden en het bezaaien of beplanten met dennen. Het loon voor dat werk, hetwelk in den winter en in het voorjaar plaats heeft; varieert van f 0,50 tot f 0,70 per dag. In de gemeente Nijkerk werd door het Algemeen Werkfonds werk verschaft, bestaande in mattenmaken, touwpluizen en zakkenplakken; behalve een fabrieksbaas met 2 tijdelijke knechts namen aan het mattenmaken 14 personen deel, aan het touwpluizen 44 en aan het zakkenplakken een. De fabrieksbaas krijgt f 6 per week, de tijdelijke knechts verdienen 's winters ieder f 3,60 per week en 's zomers ieder f 4,80 per week; de overigen worden betaald per mat en per gewicht gemaakt breuwwerk. Het mattenmaken geschiedde van 7 December 1901—10 Mei 1902, het touwpluizen van 1—9 November 1901 en 21 December 1901—5 April 1902, het zakkenplakken gedurende het geheele jaar. De uitgaven bedroegen f 6525,31⁵, de inkomsten f 5305,86. Door de gemeente Oldebroek (en ook van andere zijde in die gemeente) werd werk verschaft aan circa 50 personen, bestaande in dennenpoten, onspitten van boschgrond en aanleggen eener begraafplaats; het loon bedroeg 50, 60 à 75 cent per dag, terwijl werd gewerkt gedurende November en December en in het voorjaar. De uitgaven der gemeente bedroegen f 430 waartegenover geen inkomsten stonden. In de gemeente Renkum werd werk verschaft door de commissie tot werkverschaffing en tot wering der bedelarij, bestaande in houtzagen, blokkenmaken en grindgraven; ongeveer 80 mannen hadden daardoor van 1 Januari—8 Maart werk; het loon bedroeg gemiddeld acht à negen cent per uur. De uitgaven bedroegen f 1771,61⁵ en werden gedekt door een gelijk bedrag ontvangsten; f 1424,04⁵ werd aan loonen besteed. Te Wageningen bestaat eene commissie tot werkverschaffing, daar die commissie echter weigert de door het gemeentebestuur gestelde vragen te beantwoorden, kunnen geen bijzonderheden worden medegedeeld.

Verhuizing van het platteland naar de steden komt bijna niet voor en heeft dan ook niet den minsten invloed op de burgerlijke armenzorg.

De maatschappelijke toestand der arbeiders is steeds van invloed op de burgerlijke armenzorg; is er voldoende werk, dan wordt bedeeling minder noodig.

Eindelijk valt nog het volgende op te merken:

De groote toevloed van landloopers in de gemeente Barneveld veroorzaakt daar, vooral in de buitenbuurten, niet alleen veel last maar kost ook aan de gemeente en hare ingezetenen veel geld.

De gemeente Bergh vestigt (evenals in vorige jaren) de aandacht op het onbillijke, dat armelastige personen, die vanwege de Deutsche Regeering over de grenzen worden gebracht, niet komen ten laste van het Rijk, maar van de gemeente, waar ze het eerst aanlanden.

In de gemeente Oldebroek zijn de uitgaven over 1902 f 500 minder dan over 1901, en zulks ten gevolge van de zachte winters en het niet voorkomen van besmettelijke ziekten, zooals in 1900 en 1901.

De gemeente Winterswijk maakt dezelfde opmerking als Bergh.

Gemeenten beneden 5000 zielen.

Geen georganiseerde kerkelijke armenzorg bestaat in 10 gemeenten en geen georganiseerde particuliere armenzorg in 70 gemeenten. In 55 gemeenten komt geen burgerlijk armbestuur voor. In 13 gemeenten bestaan zowel georganiseerde kerkelijke als georganiseerde particuliere armenzorg, in 24 gemeenten georganiseerde kerkelijke armenzorg en een burgerlijk armbestuur en in 8 gemeenten komen alle drie categorieën voor.

In de gemeenten Angerlo, Balgoy, Brakel, Didam, Dinxperlo, Doesburg, Stad-Doetinchem, Echteld, Elburg, Est en Opijnen, Haften, Hengelo, Herwen en Aerd, Horssen, Huissen, Hummelo, IJzendoorn, Lichtenvoorde, Maurik, Millingen, Neede, Poederoyen, Rozendaal, Steenderen, Wychen, Zaltbommel en Zoelen behoefde niet bedeeld te worden door de

burgerlijke armenzorg, omdat de kerkelijke en particuliere liefdadigheid voldoende in de behoeften konden voorzien, ofschoon door geen dezer gemeenten een subsidie aan een instelling van liefdadigheid werd verleend.

In de gemeente Stad Doetinchem is door de particuliere vereeniging Armenzorg een georganiseerd plan van bedeeeling in werking gebracht; dit plan berust op het zoogenaamde „Elberfelder stelsel,” de resultaten zijn niet ongunstig.

Organisatiën van de burgerlijke, kerkelijke of particuliere armenzorg werden overigens niet getroffen.

Samenwerking tusschen de burgerlijke en andere armenzorg bestaat in de gemeenten:

Balgoy, Soms treedt het R.-K. parochiaal armbestuur met het algemeen burgerlijk armbestuur in overleg om des te beter aan enkele personen huisvesting en voeding te kunnen doen verschaffen.

Bergharen, bij noodige ondersteuning wordt door de besturen van de burgerlijke en kerkelijke armenzorg in overleg getreden.

Beuningen, als voren.

Beusichem: de burgerlijke en kerkelijke armenzorg houden elkander op de hoogte van de bedeeeling hunner armen.

Buren, als voren.

Deil, het burgerlijk armbestuur betaalt $\frac{1}{3}$ in de kosten der vaste bedeeeling en uitgedeelde kleederen.

Dodewaard, als bij Beusichem.

Doornspijk, het gemeentebestuur komt de diaconiebesturen tegemoet in de kosten van woninghuur, kostgeld, kleeding en levensmiddelen.

Dreumel, als bij Beusichem.

Druten, idem.

Echteld, wanneer een diaconiebestuur buiten machte is een ouderloos gezin of weduwe geheel te verplegen, geschiedt zulks voor gezamenlijke rekening.

Hedel, het Hervormd diaconiebestuur handelt met het doen van ondersteuning veelal in overleg met het algemeen armbestuur.

Herwen en Aerdt, bij personen, die lijden aan idiotisme of blindheid wordt door de gemeente en de kerkelijke armenzorg voor een gelijk deel bijgedragen.

Heteren, in den vorm van onderling overleg.

Ophemert, idem.

Poederoyen, in den vorm van bespreking.

Ubbergen, verstrekken van inlichtingen op een daarvoor ontworpen vragenlijst.

Vuren, als bij Heteren.

Wadenoyen, wanneer de fondsen der diaconiebesturen niet toereikend zijn, voorziet de gemeente daarin.

Wychen, als bij Beusichem.

In de gemeente Ruurlo zijn pogingen tot samenwerking aangewend door de burgerlijke armenzorg, steeds door de kerkelijke besturen afgewezen.

In de gemeente Doornspijk kwamen gevallen voor waarin ernstig vermoeden bestond van afschuiving van armen.

Dubbele bedeeeling komt voor in de volgende gemeenten:

Appeltern: de burgerlijke armbesturen voorzien in de kosten van levensbehoefte, woninghuur, begrafenissen en geneeskundige behandeling; de kerkelijke instellingen verstrekken brandstoffen en kleeding.

Balgoy: regelen gelden niet; het bedrag, waarmede dubbel bedeed wordt, is onbekend.

Buren: als voren.

Buurmalsen: idem.

Didam: alleen aan armen die niet in de gemeente zijn geboren en aldaar woonplaats hebben, tot een bedrag van ongeveer f 275.

Doornspijk: de door de van gemeentewege verstrekte onderstand geschiedt, voor zoover dit ook door de diaconiebesturen plaats heeft in overleg met deze; bepaalde regelen gelden niet, ieder geval wordt op zich zelf beschouwd; met f 109,89 werd dubbel bedeed.

Dreumel: als bij Balgoy.

Groenlo: met Nieuwjaar, Paschen, Pinksteren en Kerstmis; het bedrag is niet op te geven.

Herwen en Aerdt: wanneer bij idiotisme of blindheid een persoon onderstand geniet van een kerkelijke instelling van wel- dadigheid wordt gelijk bedrag door de gemeente gegeven, echter niet hooger dan f 0,50 per week voor een volwassene en f 0,75 voor een kind beneden 12 jaar.

Heteren: als bij Balgoy.

Heumen: idem.

Hurwenen: regelen gelden niet; het bedrag belooft hoogstens f 1 per week.

Kerkwijk: als bij Balgoy.

Laren: idem.

Ubbergen: regelen gelden niet; bedrag hoogstens f 1 per week.

Westervoor: het gemeentebestuur betaalt een bijdrage in de huishuur van eenige personen, welke tevens bedeed worden door de kerkelijke armenzorg, doch gaat hiertoe niet over, voor zooverre gebleken is, dat die armbesturen op genoegzame wijze bedeeelen.

Zuilichem: de diaconiën kunnen niet in de behoeften voorzien, waardoor de gemeente genoodzaakt is verdere hulp te verleen. Regelen gelden daarbij niet; het bedrag is niet bekend.

In de gemeente Doesburg werd vanwege de gemeente, alsmede van andere zijde werk verschaft, bestaande in sneeuw opruimen, steenen kloppen en houthakken; het werk werd des winters verricht door zooveel personen als voor de werkzaamheden noodig waren, tegen een uurloon. De uitgaven waren veranderlijk, terwijl geen gelden inkwamen.

In de gemeente Stad-Doetinchem werd werk verschaft door de vereeniging „Armenzorg”, bestaande in het maken van stroo- hulzen, bezems en kachelblokjes. Hieraan werd deelgenomen door 20 personen van 13 Januari tot 8 Maart 1902, tegen een dagloon van f 0,45. De inkomsten bedroegen f 749,34⁵, de uitgaven f 709.

In de gemeente Dreumel wordt vanwege de gemeente en door den dorpspolder Dreumel werk verschaft, mits de omstandig- heden gunstig zijn. Het werk bestaat in verbetering van lande- rijen, aanleg en verbetering van houtpassen. De loonen be- dragen f 0,40 tot f 0,60 per dag.

In de gemeente Driel is gedurende drie wintermaanden aan een zestal behoeftigen door de diaconie der hervormde gemeente werk verschaft.

In de gemeente Elburg werd vanwege de „werkverschaffing” aan 20 personen werk verschaft van 1 Januari—31 Maart en 15—31 December. De loonen voor dat werk, bestaande in bezem- binden, matjes vlechten, houtkloven, matten maken en stoelen matten, varieerden tusschen f 0,35 en f 0,50 per dag, met een wekelijksche premie van f 0,05 tot f 0,15.

De uitgaven bedroegen f 522,63⁴; de ontvangsten f 536,33.

In de gemeente Gent werd gedurende de wintermaanden werk verschaft door de vereeniging „Providentia” aldaar, bestaande in het maken van rietmatten, waaraan door 38 personen, tegen een loon van f 0,40 à f 0,60 per dag, werd deelgenomen. De uitgaven beliepen pl. m. f 975, waartegenover ongeveer f 680 ontvangsten stonden.

In de gemeente Hattum werd door particulieren werk verschaft. Nadere gegevens hieromtrent kunnen niet verschaft worden.

Ten slotte kan hieraan nog worden toegevoegd, dat de ge- meentebesturen van Dinxperlo en Neede dezelfde opmerkingen maken als die, welke zijn medegedeeld in het verslag over 1898 en korthedshalve naar het aan het slot daarvan voor- komende wordt verwezen.

BIJLAGE IV.

Zuidholland.

's GRAVENHAGE, 11/18 Mei 1903.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ingevolge de bestaande voorschriften, hebben wij de eer Uwer Excellentie, verslag uitbrengende betreffende de werking der Armenwet, het volgende mede te deelen.

I. In 1902 waren er van de 188 Zuidhollandsche gemeenten 10, waarin geen georganiseerde kerkelijke armbesturen tot eigen- lijke bedeeeling van armen bestonden.

Zoodanige armbesturen, van particuliere zijde beheerd en bestuurd, waren in 170 gemeenten niet aanwezig, en burgerlijke of algemeene armbesturen vond men in 62 gemeenten niet. Het aantal gemeenten, waarin slechts één der drie hierbovengenoemde soorten armbesturen aanwezig was, bedroeg 63.

II. In de gemeenten, waar door de burgerlijke of algemeene armenzorg niet bedeed behoefde te worden, en dus de kerkelijke en particuliere liefdadigheid in de behoeften te dier zake voorzorg, was dit nergens het gevolg van subsidiën, door de gemeente aan instellingen tot bedeeing van armen verstrekt.

De gemeenten, waar van wege de burgerlijke of algemeene armenzorg niet bedeed behoefde te worden, waren: Ter Aar, Aarlanderveen, Benthuisen, Bergschenhoek, Berkel, Bodegraven, Everdingen, 's Gravenzande, Hagestein, Hazerswoude, Heinenoord, Katwijk, Kethel, Leerdam, Leiderdorp, Leimuiden, Loosduinen, Maasland, Nieuwkoop, Nieuwveen, Noordwijk, Noordwijkerhout, Nootdorp, Ottoland, Oudewater, Rietveld, Rijnsaterwoude, Rijnsburg, Rijswijk, Sassenheim, Schelluinen, Schipluiden, Schoonrewoerd, Stompwijk, Valkenburg, Veur, Vianen, Voorburg, Voorhout, Voorschoten, Vrijenban, Wijngaarden, Wateringen, Woubrugge, Zegwaard, Zoetermeer.

Hierbij kunnen gereedelijk worden gevoegd, Alkemade, Lange Ruige Weide, de Lier en Warmond, aangezien de onderstand, welke daar van wege de burgerlijke armenzorg werd verleend, zich beperkte tot enkele zeldzame gevallen.

Ook te Leiden had in eigenlijken zin geen burgerlijke bedeeing plaats. Alleen aan gezinnen, waarvan het hoofd in de gevangenis vertoefde of in het ziekenhuis verpleegd werd, werd evenals vorige jaren, als politie-maatregel eene tijdelijke bijdrage in de huishuur verstrekt.

III en IV. Uit de verslagen der gemeentebesturen blijkt niet, dat er in 1902 door de burgerlijke, kerkelijke of particuliere armbesturen nieuwe organisatiën zijn getroffen of bestaande werden gewijzigd, ten einde de armenzorg meer doeltreffend te maken.

V. In ruim 60 gemeenten bestond in 1902 samenwerking tussen de burgerlijke armenzorg en die van andere instellingen.

Ze bepaalde zich in hoofdzaak in het elkander verstrekken van inlichtingen en opgaven, het plegen van overleg omtrent de wijze en doeltreffendheid der bedeeing, vooral in gevallen dat wederzijdsche ondersteuning plaats had. Voorts bestond zij in enkele gevallen in het voor gemeenschappelijke rekening doen verplegen van zieken, gebrekkigen, weezen enz., het houden van collecten ten gezamenlijke bate, of het samendragen der jaarwedde van den geneesheer. Pogingen om tot samenwerking te geraken, hadden in 1902 niet plaats. In verscheidene gemeenten waar zij niet bestaat, wordt zij niet noodig geacht.

VI en VII. Wat betreft afschuiving door eenig armbestuur van zijne armen op de burgerlijke armenzorg, en bepaalden onwil van eenig niet burgerlijk armbestuur om zijne armen niet te bedeeën, is te vermelden dat door de gemeentebesturen van Dordrecht, Pijnacker en Rotterdam het vermoeden is uitgesproken dat in 1902 afschuiving plaats had, terwijl zich te Maasdam en te Streefkerk het geval voordeed dat het diaconie-armbestuur zich onttrok aan den onderstand van weezen, wier ouders lidmaten der Nederduitsch-Hervormde gemeente waren geweest.

VIII. Vele kerkelijke en particuliere armbesturen hebben over zeer beperkte middelen te beschikken, waarvan het gevolg is dat zij hunne armen niet altijd op voldoende wijze kunnen ondersteunen. In die gevallen kwam in onderscheidene gemeenten de burgerlijke armenzorg in 1902 te hulp door het verleen eener aanvullings-ondersteuning, hetzij meer, hetzij slechts enkele malen. Dit was het geval te Oud-Alblas, Alfen, Bleiswijk, den Bommel, Boskoop, Delft, Giessendam, Heerjansdam, Hellevoetsluis, Hillegersberg, Hillegom, Hof van Delft, Lisse, Maasdam, Maassluis, Melissant, Middelharnis, Moerapelle, Moordrecht, Ouddorp, Papekop, Pijnacker, Ridderkerk, Schiedam, Schoonhoven, Spijkenisse, Stad aan 't Haringliet, Streefkerk, Oude Tonge, Vlaardingeraambacht, Waddinxveen, Zuidland, Zwartewaal en Zwijndrecht.

Te Sommelsdijk en te Dordrecht waren het daarentegen de kerkelijke of particuliere armbesturen, die aan de burgerlijke armen, in enkele gevallen, bijpasten hetgeen deze van de burgerlijke armenzorg te weinig voor hun levensonderhoud ontvingen.

Te Nieuw-Helvoet en te Nieuwenhoorn werd deze hulp vanwege de diaconie en in sommige gevallen ook verleend, doch omgekeerd kwam het voor dat de burgerlijke armenzorg hielp wanneer de steun der diaconie te laag bleek.

In gevallen, dat de leden van een behoeftig gezin niet allen lidmaat van een erkend kerkgenootschap waren, had de bedee-

ling door burgerlijk en kerkelijk armbestuur samen plaats te Zuid-Beijerland, Hardinxveld, Hekelingen, Hekendorp, Nieuw-Lekkerland, Naaldwijk, Numansdorp, Oudshoorn en Stolwijk.

Dat het burgerlijk armbestuur slechts dan ondersteunt, indien een arme tevens bedeed wordt door een der kerkelijke armbesturen, bleef te Wassenaar in 1902 als regel in toepassing.

Te Gouda had dubbele bedeeing plaats, ten einde naar omstandigheden meer of minder in dadelijke behoeften te voorzien.

Het bedrag, waarmede door de burgerlijke armbesturen dubbel bedeed werd regelde zich veelal naar omstandigheden en varieerde, voorzover dit uit de opgaven blijkt, tusschen f 0,25 en f 2 per week; in enkele gevallen bedroeg het f 2,50 of f 3.

Door het gemeentebestuur van Leiden werd, evenals vorige jaren, aan kerkelijk bedeede gezinnen, waarvan het hoofd in de gevangenis zat of in een ziekenhuis vertoefde, tegemoetkoming in de huishuur verstrekt. Ook werd weder te Rotterdam eene tegemoetkoming gegeven aan sommige ondersteunden van de St. Vincentiusvereniging, het Maria Catharina van Doorens-vrouwengesticht of de werkinrichting voor hulpbehoevende blinden. Intusschen kan de in die beide steden vanwege de burgerlijke armenzorg verleende hulp niet als dubbele bedeeing aangemerkt worden, en werd een en ander slechts volledigheidshalve vermeld.

IX. Behalve door werkinrichtingen die onder de instellingen van weldadigheid kunnen worden geraangschikt en als zoodanig zijn geplaatst op de lijsten, bedoeld bij art. 3 der Armenwet, had in 1902 nog in onderscheidene gemeenten werkverschaffing plaats.

De vereniging „de Werkverschaffing” te Ter Aar liet in Januari door pl. m. 25 werklieden ijsbanen maken tegen een loon van f 0,10 per uur. De uitgaven bedroegen f 141,32, de inkomsten f 391,46.

Door het bestuur der vereniging „Arbeid adelt”, tot wering der openbare bedelarij, te Roelofarendsveen gemeente Alkemade, werden in Januari, Februari en Maart 20 personen werkzaam gesteld met het vergraven en vervoeren van grondspecie, tegen f 0,70 per dag van 8 werkuren. Uitgaven f 683,32⁵, inkomsten f 810,06⁵.

Met het verbeteren (verharden) van wegen, het maken en verkoopen van kachelhoutjes hield de vereeniging „Werkverschaffing” te Bergambacht in Januari, Februari, Maart, November en December 9 personen korteren of langeren tijd bezig. Zij verdienden f 0,80 per dag. De rekening dienst 1901/1902 bedroeg in uitgaaf f 235,19, in ontvang f 306,48.

In Januari, Februari en December werkten 171 personen voor de vereeniging „Armenzorg” te Dordrecht aan het herstellen van oude voorwerpen, kleederen, schoenen en aan touwpluizen, tegen f 1 per dag. Elke man werkt 3 dagen in twee weken. Uitgaven f 2365,01, inkomsten f 178,75.

Te Gouda maakten 33 personen vuurmakers en rietmatten voor de vereeniging „Werkverschaffing” aan werklooze werk- en ambachtslieden, die minstens één jaar in de gemeente woonachtig zijn. Zulks geschiedde in Januari, Februari en December. Het dagloon bedroeg f 0,70; bovendien voor ieder kind beneden 12 jaren eene toelage van 2¹/₂ cent per dag. Aan grondstoffen werd uitgegeven f 493,51, aan werkloonen f 893,51, terwijl de inkomsten, voortspruitende uit collecten en verkoop der producten, f 1579,09 beliepen.

De gemeente 's Gravenhage liet van half Januari tot half Maart duinarbeid verrichten door 242 werklieden, tegen f 0,75 per dag. Uitgaven f 5993,94⁵, inkomsten f 3450 wegens renten van het fonds van mevr. de wed. MIRANDOLLE, geb. van ECK, en van de kapitalen der vroegere armeninrichting.

De ijsclub te Haastrecht nam in December 8 man in dienst voor het schoonhouden der banen en het verleen van hulp bij wedstrijden. Zij ontvingen f 0,11 per uur. Uitgegeven werd f 47,20⁵, ontvangen f 42.

Gedurende de wintermaanden waren afwisselend 1—27 man werkzaam met brandhoutzagen, baggeren, vervoeren van grond, opruimen van sneeuw en ijs, voor de vereeniging tot werkverschaffing te Hazerswoude, tegen 10 cent per uur, ook wel bij aanneming. Uitgaven f 1651,34, inkomsten f 2166,75⁵.

De gemeente Hillegersberg deed door 19 personen in het voorjaar, het najaar en den winter sneeuwscheppen, straatvegen of houthakken à f 1 of 1,25 per dag. Uitgaven f 262,47⁵, inkomsten f 57,45 van den houthak.

Te Hoogblokland laat zoowel de diaconie als de gemeente de behoeftigen hunne ondersteuning zooveel mogelijk zelf verdienen door arbeid op de landerijen. Bij de bepaling van het

loon wordt meer gelet op de behoeften van den arbeider dan op den geleverden arbeid.

Zulks geschiedde ook te Hoornaar met 5 personen, die beloond werden met f 0,70 met f 1 per dag. Hier was het echter het burgerlijk armbestuur, dat met de diaconie samenwerkte. Hunne uitgaven bedroegen respectievelijk f 24,40 en f 54,55.

Te Nieuw-Lekkerland gaven de ijsclubs „Heemskerk” en „Ons Genoegen” gedurende den ijs tijd in Februari en December werk aan respectievelijk 6 en 11 personen tegen f 1 per dag. Uitgaven f 27,50 en f 63,92, bestreden uit de saldo's van vorige jaren.

Met het verwerken van vlas hield de vereeniging „Algemeen belang” te de Lier, gedurende het geheele jaar, uitgezonderd April en Mei, 3 à 4 personen bezig tegen gemiddeld f 1,25 per dag. Inkomsten zoowel als uitgaven ± f 1000.

De ijsclub „de Graafstroom” verschafte gedurende een aantal dagen aan 10 personen te Molenaarsgraaf werk voor f 0,60 per dag.

Met touwpluizen voor de vereeniging „de Werkinrichting” te Moordrecht verdienden 19 gezinnen in Januari, Februari, Maart en December f 1 per pak van ± 11 K.G. Uitgaven f 2031,56, waaronder f 639 pluisloon, inkomsten f 1501,20.

Te Noordeloos deden gemeente en diaconie arbeid op hunne landerijen verrichten, gedurende den winter, voor f 0,80 à f 0,90 per dag.

De ijsclub „de Rijnstreek” te Oudshoorn verschafte eenigen tijd aan velen werk tegen f 0,10 per uur. Uitgaven f 683,74, inkomsten f 768,69⁵.

Evenzoo de ijsbond te Pijnacker. Uitgaven ± f 50 aan 10 personen. Inkomsten ± f 70.

Het gemeentebestuur van Rotterdam maakt in zijn verslag melding van de bemoeiingen der werkinrichting voor hulpbehoevende blinden en van het Leger des Heils. Gegevens daaromtrent ontbreken echter.

De IJclub te Stompwijk werkten gedurende 10 dagen met ongeveer 40 man tegen ± f 0,75 per week. Uitgaven f 225, inkomsten f 23⁵.

Door de zorg van den directeur der gemeentereiniging te Vlaardingen wordt des winters, grootendeels in overleg met het burgerlijk armbestuur, werk verschaft door het doen maken van bossen brandhout, bezems, kurken en stoppen, aan een viertal mannen, die f 4,50 à f 6 per week verdienen, en soms bovendien bons voor levensmiddelen ontvingen, die door particulieren aan den directeur worden ter hand gesteld. Uitgegeven werd f 350,64, en ontvangen f 333,98⁵.

In December werkten 7 man voor de ijsclub te Vlist, tegen f 0,10 per uur.

Uitgaven f 18,90, inkomsten f 70.

Die te Voorburg had gedurende 19 dagen 30 personen in dienst tegen f 1 à f 1,25 per dag. Uitgaven f 617,10 ontvangsten f 527,53.

Voor die te Voorhout werkten in November 13 man 8 dagen à f 0,80 per dag. Uitgaven f 103,20, inkomsten f 120.

Voor die te Voorschoten 31 personen 6 dagen à f 0,12 per uur. Zij verdienden gezamenlijk f 146,17.

In Januari, Februari, November en December stelde de vereeniging Werkverschaffing te Woerden 40 personen werkzaam met houthakken of onderhouden van ijsbanen, tegen f 0,10 per uur of f 0,80 per dag. Uitgaven f 470,86, inkomsten f 580,36.

Ongeveer 15 man waren in Januari en December in dienst van de ijsvereenigingen te Zoeterwoude voor f 0,75 à f 0,80 per dag. Uitgaven f 245,36, ontvangsten f 220.

X. Volgens de door ons ontvangen verslagen kwam verhuizing naar de steden in de plattelandsgemeenten in 1902 weinig voor, in zéér vele plaatsen zelfs in het geheel niet.

Vermelding verdient alleen het volgende:

Dordrecht. Uit de omliggende gemeenten vestigden zich aldaar 149 gezinnen, 170 eenlopende vrouwen en 79 eenlopende mannen, van welke slechts aan twee gezinnen onderstand werd verstrekt. Velen komen in het late najaar als het werk ten platten lande afgelopen is. Ook in de stad is dan geen arbeid, en het gevolg is dat sommigen zich zeer spoedig tot de burgerlijke armenzorg wenden, in het bijzonder voor medische hulp.

Gouda. Aan 14 personen (waaronder 5 eenlopende) die minder dan 2 jaren in de gemeente woonachtig zijn, werd geneeskundige hulp verstrekt.

's Gravenhage. Ten gevolge van de voortdurende uitbreiding van de bebouwde kom vestigden zich hier talrijke werklieden van het platteland. Vooral in de wintermaanden was zulks van invloed op de burgerlijke armenzorg.

Handelingen der Staten-Generaal. Bijlagen. 1903—1904.

Hardinxveld. Een tiental arbeidersgezinnen verhuisden naar de steden, in de verwachting daar meer te zullen verdienen. Die verhuizingen hadden echter geen invloed op de burgerlijke armverzorging.

Maasland. Veel jongelui van den boerenstand trokken naar de steden om daar eene of andere nering te doen.

Middelharnis. Ter verbetering van hun bestaan gingen 12 gezinnen, samen 51 personen tellende, naar de steden.

Dit getal is iets meer dan in 1901, doch belangrijk minder dan in 1900. Geen dier gezinnen behoorde tot de ondersteunden.

Ouddorp. Van de 43 verhuizingen, die hier plaats vonden, gold het vertrek 16 maal eene stad en 12 maal Noord-Amerika. Gebrek aan arbeid was de oorzaak.

Rhoon. Wegens den kwijnenden toestand van de vlasindustrie en van den landbouw verhuizen gezinnen met ferme werkkrachten naar Rotterdam. De gebrekkigen blijven en verhoogden de zorg der armbesturen.

Rotterdam. De voortdurende trek naar die stad is ook in 1902 niet achterwege gebleven en al deed zich in den aanvang van het jaar het bijzondere verschijnsel voor, dat meer inwoners uit de gemeente vertrokken dan er zich vestigden, later, toen de scheepvaart zich gunstiger liet aanzien, had het tegenovergestelde wederom plaats.

In het geheel vestigden zich 16 804 personen. Aangezien de reglementen van de meeste weldadigheidsinstellingen het voorschrift bevatten, dat men een bepaalden tijd, bijv. twee jaar te dier stede moet zijn ingeschreven alvorens recht op bedeeeling te krijgen, is het duidelijk dat het toevloeien van eene zoodanige grootendeels armoedige bevolking op de uitgaven van het burgerlijk armbestuur directen invloed heeft.

Slidrecht. Van hier vertrokken naar Rotterdam 20 mannen en 35 vrouwen, naar Dordrecht 23 mannen en 37 vrouwen, naar 's Gravenhage en Amsterdam 20 mannen en 18 vrouwen (kinderen inbegrepen) in de hoop vaster en beter betaald werk te krijgen. Deze cijfers zijn kleiner dan die over 1901. De mannen waren weder hoofdzakelijk baggerlieden, rijswerkers en sjouwerlui.

Aangezien juist de beste werkkrachten vertrokken, ondervond de burgerlijke armenzorg geen invloed.

Strijen. Uit deze plaats gingen 8 gezinnen met 38 personen naar de steden om te trachten een beter bestaan te vinden, wat niet altijd gelukt, zooals uit terugkeer van enkelen blijkt.

Oude Tonge. Gedurig vertrekken jonge, flinke menschen naar de steden. Een enkele maal komt het voor, dat dientengevolge de ouders bedeeeld moeten worden.

Vlaardingen. De vestiging van werklozen uit de eilanden ging voort. Enkelen meldten zich al spoedig aan bij het burgerlijk armbestuur om onderstand.

Wassenaar. Het aantal verhuizingen naar 's Gravenhage was vrij belangrijk. Op de burgerlijke armenzorg had zulks echter geen invloed.

XI. De maatschappelijke toestand van de arbeiders mag, afgaande op de verslagen der gemeentebesturen, in het algemeen beschouwd worden ook in 1902 eerder voor- dan achteruit te zijn gegaan en vrij gunstig worden genoemd. Slechts ongeveer 15 besturen vermelden dien toestand als bepaald ongunstig; de meeste overige als goed of vrij goed.

Te den Bommel werd nadeel ondervonden van de gedeeltelijke mislukking van den oogst der wortelgewassen en te Cappelle aan den IJssel, Krimpen aan den IJssel en Nieuw-Lekkerland van de malaise in den scheepsbouw gedurende enkele maanden. Lage loonen en hooge huishuren drukken den toestand te Dordrecht, waarbij komt dat de lossing van de houtbooten minder werk geeft dan in vorige jaren. Te 's Gravendeel en te Strijen was verbetering merkbaar in de vlasindustrie; te Heerjansdam echter werd achteruitgang waargenomen. De visscherij te Hardinxveld gaf ongunstige resultaten. Te Hillegersberg zijn des winters vele werklozen. Te Hoogblokland, Hoornaar en Noordeloos leven de arbeiders te veel op de rijke armenfondsen; zulks werkt verslappend op hunne werkkraft. Te IJsselmonde profiteerden de arbeiders van het vele werk op de scheepswerven en fabrieken. De ongunstige toestand van den landbouw te Melissant was oorzaak, dat het werk schaarscher was dan vorige jaren. Te Middelharnis bleef de positie der veldarbeiders slecht. Een minder goede aardappeloogst te Numansdorp, en de voortdurende achteruitgang der vlasindustrie deden haar nadeel gevoelen; daarentegen verschaffen de suikerbieten van het begin tot laat in het najaar aan vele handen werk. Te Oudshoorn was dezen winter meer arbeid dan in den vorigen. De vlasserij te Piershil gaf aan velen werk. Daar de verveningen te Reeuwijk

elk jaar verminderen, wordt het voor de arbeiders steeds moeilijker voortdurend werk te vinden.

Vele landbouwersknechts uit Rhooen bleven voortgaan zich dagelijks naar Rotterdam te begeven voor bootwerk.

In die stad was overigens het werk tengevolge van den teruggang in de scheepvaart, in het begin van 1902 niet overvloedig, doch toen de vooruitgang weder intrad, werd ook de toestand der bootwerkers allengs gunstiger. De burgerlijke armenzorg onderging echter den invloed van de tijdelijke slaptes. Te Schiedam was het in het voorjaar noodig, tijdelijk van gemeentewege werk te verschaffen. Daartoe werd gekozen het aanleggen van aardbanen van geprojecteerde wegen. In de bouwvakken konden goede werkkrachten steeds geregeld plaats vinden. De toestand der branderijen gaf geen aanleiding tot klachten, hoewel het bedrijf zich niet uitbreidt. Te Sliedrecht vermeerdert het aantal van de in den winter bedeeden. Het gemeentebestuur wijt zulks aan de hoogere levenseischen der arbeiders; in de dagen van verdiensten geven zij onbezorgd uit, zoodat zij, als er tijden van ziekte en werkloosheid komen, geen bespaard geld bezitten.

Ook schijnen zij over het algemeen spoediger te vragen en zich minder te schamen voor het denkbeeld ondersteund te worden. Integendeel wint bij hen meer en meer veld het idee, dat het verleenen van onderstand plicht is.

Te Sommelsdijk werkte de bedijking der gorzen ook in 1902 gunstig op de verdiensten der arbeiders. De loonen te Voorschoten zijn langzaam stijgend. De gestadige teruggang der zeevisscherij werkt te Zwartewaal met toenemenden druk, en wekt blijvende bezorgheid.

Omtrent het bedrag der voor 1901 uitbetaalde en voor 1902 toegelaten subsidiën aan armbesturen c. a., nemen wij de vrijheid te verwijzen naar het afzonderlijk verslag, dat hiervan, ingevolge de circulaire dd. 9 Maart 1887, n°. 240 (7de afd.) en 8 Januari 1892, n°. 26 (afd. B. B.) is uitgebracht bij onze missive van 25 November ll. G. S. n°. 12.

De Gedeputeerde Staten der provincie Zuidholland,

PATIJN, Voorzitter.

KRAP, l.-Griffier.

BIJLAGE V.

Noordholland.

N°. 68.

Haarlem, 2 September 1903.

Aan

*Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken
te s Gravenhage.*

Het onderzoek en de behandeling der in dit jaar door de gemeentebesturen in deze provincie ingezonden opgaven betreffende de werking der artt. 20, 21 en 22 der Armenwet in 1902 heeft ons doen zien, dat in hoofdzaak daarin hetzelfde wordt medegedeeld als ten vorigen jare. Slechts ten aanzien van meer ongeschikte punten viel hier en daar eenige verandering waar te nemen.

Wij meenen ons dan ook, voor zooveel betreft het geven van een beredeneerd overzicht omtrent de werking der bovenvermelde artikelen over 1902 te mogen gedragen aan het verslag aan Uwe Excellentie gezonden bij onzen brief van 31 Mei 1899, n. 1, en verder aan het bij ons schrijven van 13 Augustus 1902, n°. 56, ingediend verslag, onder mededeeling van datgene

waarin de door de gemeentebesturen verstrekte gegevens eene afwijking van vroeger gedane opgaven vormen.

In de gemeenten Bussum en Winkel wordt thans het bestaan van eene georganiseerde particuliere armenzorg vermeld. In de eerstgenoemde gemeente is de verpleging van arme zieken het doel der organisatie, in de laatstgenoemde gemeente het verleenen van versterkende middelen aan arme zieken. De in Bussum opgerichte vereeniging heeft aan art. 7 der Armenwet nog niet voldaan.

Konden wij in ons verslag van het vorige jaar nog geen termen vinden om de quaestie der dubbele bedeeeling te Blaricum als geëindigd te beschouwen, sedert (in December 1902) is van den burgemeester dier gemeente bij ons het bericht ingekomen dat de scheiding van de ontvangsten en uitgaven van het Roomsche-Katholiek parochiaal armbestuur en het algemeen armbestuur een voldongen feit is. Wij hebben allen grond om aan te nemen, dat ook voor het vervolg die scheiding bestendig zal blijven.

In de gemeente Koedijk verminderde het subsidie van de gemeente aan het burgerlijk armbestuur over 1902 van f 600 tot f 590, in Kwadijk van f 550 tot f 400, in Wormerveer van f 7525 tot f 7400.

Omtrent de vraag of organisatiën van de burgerlijke, de kerkelijke of de particuliere armenzorg getroffen of bestaande gewijzigd zijn ten einde de armenzorg meer doeltreffend te maken valt over het afgelopen jaar niets nieuws mede te deelen.

Alleen vermeldt het gemeentebestuur van Koog a d Zaan als uitvloeisel van de regeling van de particuliere en kerkelijke armenzorg, dat de uitgaven van het burgerlijk armbestuur van f 3200 in 1901 stegen tot f 3730 in 1902.

Evenals in vorige jaren bestaat de samenwerking tusschen de burgerlijke en andere armenzorg zoo zij in de gemeente wordt aangetroffen, hoofdzakelijk in het plegen van gemeenschappelijk overleg omtrent het bedeeelen en het verleenen van onderstand voor gezamenlijke rekening; soms ook in de gezamenlijke voldoening der kosten van geneeskundige behandeling of verpleging in gestichten van armlastige patienten als bijv. te Haarlem waardoor het burgerlijk armbestuur eene bijdrage wordt gegeven voor de verpleging van onvermogenen in gestichten voor vallende ziekten, terwijl omgekeerd in één geval een kerkelijke diaconie eene bijdrage verleent in de kosten van verpleging van een kind in eene inrichting voor idioten en achterlijke kinderen, waarin het door het burgerlijk armbestuur is geplaatst.

Gevallen van afschuiving, aldus wordt door het gemeentebestuur van Amsterdam bericht, kunnen in eene groote stad zeer moeilijk worden geconstateerd. Niettemin is het bestuur van die gemeente van oordeel dat afschuiving, vooral met het doel om gasthuisverpleging te doen bekomen, niet zelden voorkomt.

Ook in de gemeente Haarlem is in enkele gevallen bij het burgerlijk armbestuur wel het vermoeden van afschuiving gezeen; bewijzen konden daarvoor echter niet worden geleverd.

Bepaalde onwil van eenig niet burgerlijk armbestuur is nergens gebleken, evenals het vorige jaar merkt het gemeentebestuur van Haarlem op, dat bij niet bedeeeling door niet burgerlijke armbesturen deze zich steeds beroepen of op den ongunstigen toestand hunner financiën, of op het riet voldoen aan door die besturen gestelde voorwaarden als leeftijd, vervullen van kerkelijke plichten, levenswandel enz.

De vraag of door de burgerlijke armbesturen desbewust dubbel bedeed wordt, vindt over het algemeen eene bevestigende beantwoording in de meeste gevallen wordt de bedeeeling van kerkelijke en particuliere instellingen zoodanig aangevuld, dat de gezamenlijke ondersteuning het bedrag nabij komt, dat in overeenkomstige gevallen wordt verstrekt aan hen die uitsluitend door de burgerlijke armbesturen worden bedeed.

Veelal ook wordt door het eene armbestuur in kleederen, voedingsmiddelen, brandstoffen enz. bedeed, terwijl het andere armbestuur bedeeeling in geld verstrekt.

Voorzoover door de gemeentebesturen opgave wordt gedaan

van de bedragen aan dubbele bedeeeling in 1902 uitgegeven laten wij deze hieronder volgen:

Amsterdam . . .	f 40 600,72 ^s	tegen f 32 368,44 ^s	in 1901
Beemster . . .	787	690,55 ^s	" "
Bussum . . .	825	775	" "
Landsmeer. . .	222,50	462,50	" "
Weesperkarspel. ± 1 000 (in geld)		500 (in geld)	en
aan levensmid-			
delen	± 108	100	in "
Wijk a/Zee en Duin	260		
Zijpe	563,67	535,12	" "

Uit deze opgave moge blijken, dat behalve in Landsmeer de uitgaven wegens dubbele bedeeeling overal zijn toegenomen.

Een tarief van bedeeeling, door het gemeentebestuur van Haarlem overgelegd, gaat hier ter kennisneming bij.

Ten vorigen jare werd door burgemeester en wethouders van 's Gravenland medegedeeld, dat voor enkele personen voor een gedeelte door het burgerlijk armbestuur in de kosten van verpleging werd bijgedragen tot een bedrag van f 55 en dat de kerkelijke instellingen niet bij machte waren de volle kosten te betalen, thans schijnt die bijdrage te zijn opgehouden, door het gemeentebestuur wordt althans op de gestelde vraag een ontkennend antwoord gegeven

In het afgelopen jaar kwam alleen in de gemeente Westwoud werkverschaffing door of vanwege de gemeente voor.

Evenals in vorige jaren werd ook in 1902 werk verschaft bestaande in huis-, sloot- en landwerk gedurende de maanden Januari en Februari. Uit het fonds der bootsgezellen werd wederom voor gemeld doel f 500 toegestaan; door 16 personen werd tegen een loon van 80 cents per dag het werk verricht; de uitgaven bedroegen f 483,20.

Aanzienlijk talrijker zijn de gemeenten, waarin van andere zijde werkverschaffing plaats had.

In hoofdzaak gelijk aan de vroeger reeds verstrekte opgaven, laten wij hieronder eenige nader gespecificeerde opgaven volgen.

Buiksloot. In de maanden December, Januari en Februari werd aan 6 hoofden van gezinnen werk verschaft door houtzagen tegen een loon van 12 cent per uur.

In Enkhuizen ging de vereeniging voor werkverschaffing voort op dezelfde wijze als vroeger door het doen hout zagen, vuurmakers maken, touwpluizen, nettenbreien en grondwerken.

Aan 70 à 80 personen werd werk verschaft in de maanden December, Januari en Februari tegen f 0,70 à f 1 per dag.

De werkverschaffing door de Nederlandsche Hervormde diaconie in die gemeente, waarvan ten vorigen jare reeds werd opgegeven, dat het breien van sokken ten gevolge van de geringer wordende afname door het legerbestuur, verminderde, schijnt thans geheel te zijn gestaakt.

In Graft werd aan 6 personen werk verschaft, gedurende de wintermaanden door het Nederduitsch-Hervormde weeshuis; het werk dat werd verricht was baggerwerk; de uitgaven bedroegen f 254.

Haarlem. Ook thans was het Patrimoniums werkverschaffing, die hare werkzaamheden op denzelfden voet voortzette. De ontvangsten bedroegen f 2682,92, de uitgaven f 2708,13.

Te IJpendam bestond de werkverschaffing uit het vrijmaken bij vriezende weer in de afdeeling de IJp, wanneer de inwoners die anders visschen, niets zouden verdienen, hiervoor werd f 0,10 per bos betaald, door een persoon kunnen per dag drie bossen worden gemaakt. De bossen worden tot uiteenloopende prijzen verkocht.

Te Krommenie werd werk verschaft aan 21 personen (het maken van dwijlengood, dekkleeden, vuurmakers en het zagen van blokkenhout) het hoogste loon, dat werd verdiend, was f 0,80, het gemiddelde f 0,50. De uitgaven waren f 1303,21^s, de inkomsten f 1405.

Landsmeer. De uitgaven van de vereeniging „Arbeid en Hulp" die op dezelfde wijze doorwerkte aan 13 personen werd werk verschaft bedroegen f 155,55, de inkomsten f 238,02, te Monnikendam werd door de zoogenaamde spinfabriek f 3074,79 uitgegeven, f 3223,69 ontvangen.

Nieuwer Amstel. Een vereeniging tot werkverschaffing gaf wederom aan gemiddeld 11 personen per dag gelegenheid van

23 December 1901—8 Maart 1902 om door het snijden van stroo tot haksel, het maken van bezems en het kloven van hout gemiddeld f 0,60 per werkdag 8—4 uur te verdienen.

De uitgaven bedroegen f 1836,64, de inkomsten f 2385,19, waaronder f 200 gemeentelijk subsidie.

De vereeniging tot wering van bedelarij te Oosthuizen verschaftte eenig werk in de wintermaanden bij vorst aan 7 personen tegen f 0,10 per uur. Het werk dat verricht werd bestond uit houtzagen,

Oudendijk. Aan alle personen, die zich daarvoor aanmeldden, zijnde hoogstens 20 werd wederom door de ijsclub werk verschaft. Het loon bedroeg wederom f 0,10 per uur; daaraan werd uitbetaald f 86,90, aan materialen f 35, de inkomsten bedroegen f 140,07.

Het aantal personen, dat te Sloten door de vereeniging tot werkverschaffing in staat werd gesteld met dijksluopen, hout zagen, bezems, matten en manden maken, gemiddeld f 0,80 per dag verdienen, bedroeg 32. Hierbij wordt de rekening van ontvangsten en uitgaven ter kennisgeving overgelegd.

Sijbekarspel. Het comité voor werkverschaffing, welks wijze van werken wij het vorige jaar in den breede omschreven, ging op dezelfde wijze voort. Aan gemiddeld 5 personen, welk getal bij strenge winters tot 16 kan stijgen, werd tegen een loon van f 0,50 per dag van zes werkuren werk verschaft. De inkomsten van het comité bedroegen f 245,97^s, de uitgaven f 148,03.

Te Uitgeest maakten 25 personen gebruik van de gelegenheid door eene vereeniging om met het maken van brandhout f5 in de week te verdienen. De uitgaven bedroeg f 975, de inkomsten f 1000

Weesp. Door dezelfde personen en op dezelfde wijze als vorige jaren werd van 20 December 1902 tot 4 Maart 1903 werk verschaft aan hoogstens 90 personen tegen f 0,80 per dag. De uitgaven bedroegen f 3828,80, de inkomsten nihil.

Zaandam. De uitgaven van de vereeniging „het Werkhuis" welke wederom aan 18 personen met het sorteeren van rijst, gort, erwten, cacaoboonen het maken van vlottouw en vuurmakers en het herstellen van zakken tegen een loon van ± f 0,52 per dag, inbegrepen f 0,34 voor voeding, werk verschaft, bedroegen f 396,95^s aan arbeidsloon, f 1139,06 aan voeding, samen f 1590,01^s. Door de werkgevers werd een bedrag van f 200,88^s terugbetaald.

In de werkverschaffing te Amsterdam en Edam kwam sedert de opgaven in vorige verslagen geen verandering.

In het algemeen kan niet worden gezegd, dat verhuizing van het platteland naar de steden in grootere mate dan in vorige jaren werd waargenomen. Eerder het tegendeel. Ook thans achten wij dit een gevolg van den vrij gunstigen toestand van land- en tuinbouw en veeteelt, die de boerenarbeiders in staat stelt een behoorlijk loon te verdienen.

Te Amsterdam kwamen zich van het platte land vestigen 1302 gezinnen, bestaande uit 5150 personen, voorts 4395 alleen loopende personen, onder welke pl m. 70 pct. inwonend dienstpersoneel en ambachtslieden.

Onder deze waren 7 mannen (6 hoofden van gezinnen en 1 alleenstaande) en 3 vrouwen (1 hoofd van een gezin en 2 alleenstaande), die in 1902 bedeeeling genoten en korter dan een jaar in de gemeente gevestigd waren. Onder de mannen waren 1 smid, 1 schoenmaker, 1 koperslager, 1 boerenarbeider, 1 fabrieksarbeider en 2 zonder beroep.

Edam. Terwijl verschillende flinke, gezonde en bekwame ambachtslieden uit gebrek aan werk naar andere gemeenten moesten vertrekken, kwamen daar van het platte land invalide arbeiders, totaal ongeschikt om te werken, die al dadelijk bij de verschillende bedeeelende collegiën onderstand kwamen vragen. Hierdoor werd ook de burgerlijke armenzorg gedrukt en moest het subsidie van de gemeente, dat in 1892 f 2500 bedroeg, geleidelijk worden verhoogd. Thans is dit gestegen tot f 3730.

Te Sybekarspel werd waargenomen eene verhuizing van vele personen naar de steden, meest verarmde boeren en arbeiders, die vermeenden op gemakkelijker wijze in de steden dan het platte land hun middel van bestaan te zullen verwerven.

Het omgekeerde, eene belangrijke verhuizing van de steden naar het platte land werd opgemerkt te Buiksloot, Bussum en Heemstede.

De minder goede woningen en hooge huren in Amsterdam zijn oorzaak van een zeer groote verhuizing van die gemeente naar Buiksloot, dit liet niet na zijn invloed te doen gevoelen op de stijgende uitgaven voor armenzorg.

Het bouwen van goede arbeiderswoningen en, voor zooveel betreft Bussum, eene groote levendigheid in het bouwvak, werken eene verhuizing van Amsterdam respectievelijk Haarlem naar Bussum en Heemstede zeer in de hand.

Over het algemeen kan worden gezegd, dat de maatschappelijke toestand der arbeiders niet ongunstig is te noemen en alzoo op de burgerlijke armenzorg weinig invloed had.

Voor een zeer groot deel werden uitsluitend zieken, ouden van dagen en gebrekkigen bedeeeld.

Zoowel land- als tuinbouw en veeteelt als de verschillende ambachten verkeerden in een niet ongunstigen toestand, werkloosheid kwam betrekkelijk weinig voor.

Waar de maatschappelijke toestand der arbeiders een ongunstige invloed op de burgerlijke armenzorg had, Assendelft, Hilversum, Oostzaan en Oudorp, was dit in de eerstgenoemde twee gemeenten een gevolg van speciale oorzaken; te Assendelft het snelle verval der handweverij (de gemiddelde uitgaven voor het armwezen stegen van f 1500 in 1891 tot f 6000 in 1893, welk bedrag thans weer geregeld kan worden verminderd en voor 1903 op f 5300 is begroot), te Hilversum de nawerking van de sluiting van eene groote weverij, die werkloosheid bij vele wevers ten gevolge had.

Te Oostzaan leidde de minder gunstige financiële toestand der werkgevers tot mindere verdiensten der arbeiders, de gedeeltes van het burgerlijk armbestuur bereikten een cijfer van f 1054; te Oudorp wordt aan den lagen loonstandaard, f 7 per week voor een boerenarbeider die bij den geringsten tegenspoed bedeeling noodzakelijk maakt, toegeschreven dat het burgerlijk armbestuur, dat in 1902 een subsidie van f 1100 uit de gemeentekas ontving, zijne rekening met een aanzienlijk tekort zal sluiten.

Wegens tijdelijke werkloosheid werden in Amsterdam 683 gezinnen bedeeeld.

De ontvangen verslagen der gemeentebesturen geven tot verdere mededeelingen geen aanleiding.

Gedeputeerde Staten van Noordholland,

V. TIENHOVEN, Voorzitter.

A. A. LAND, Griffier

BIJLAGE VI.

Zeeland.

Jaar 1902.

OPGAAF van de werking der artt. 20, 21 en 22 der wet tot regeling van het armbestuur.

1°. In hoeveel gemeenten bestaat:

- geen georganiseerde kerkelijke;
- geen georganiseerde particuliere armenzorg;
- geen burgerlijk armbestuur.

In hoeveel gemeenten, waar de toestand, bedoeld in een dezer categoriën, bestaat, wordt ook de toestand van eene der andere categoriën aangetroffen?

a. Georganiseerde kerkelijke armenzorg bestond overal, behalve te Duivendijke en te Ellemeet.

b. Georganiseerde particuliere armenzorg bestond alleen te Aardenburg, Bruinisse, Goos, St. Maartensdijk, Middelburg, Oosterland, Rilland-Bath, Schoondijke, Sluis, Tholen, Veere en Zierikzee.

c. Een burgerlijk armbestuur was in alle gemeenten, behalve te Aagtekerke, St. Annaland, Arnemuiden, Biervliet, Cadzand, Hoofdplaat, IJzendijke, Kats, St. Maartensdijk, Nieuw en St. Joostland, Oosterland, Overslag, Philippine, St. Philipsland, Poortvliet, Schoondijke, Serooskerke (W), Zuiddorpe en Zuidzande.

2°. In welke gemeenten behoeft niet bedeeeld te worden door de burgerlijke armenzorg, omdat de kerkelijke en de particuliere liefdadigheid in de behoeften voorzien? Is dit een gevolg van subsidiën, die de gemeente verleent?

In de gemeenten Aagtekerke, Aardenburg, Axel, Biervliet, Biggekerke, Cadzand, Dreischor, Grijskerke, Groede, IJzendijke, Kats, Kortgene, St. Kruis, Meliskerke, Nieuw en St. Joostland, Nieuwvliet, Oostburg, Oostkapelle, Oud-Vossemeer, Overslag, Retranchement, Schoondijke, Serooskerke (W), Waterlandkerkje, Zonnemaire en Zuidzande.

Neen, want door geen dezer gemeenten worden subsidiën verleend aan kerkelijke of particuliere instellingen van weldadigheid.

3°. In welke gemeenten zijn organisatiën van de burgerlijke, kerkelijke of particuliere armenzorg getroffen of bestaande gewijzigd, ten einde de armenzorg meer doeltreffend te maken?

Welke zijn die organisatiën? Is haar doel bereikt?

In de gemeente Aardenburg de commissie tot werkverschaffing, waarvan ook leden zijn vertegenwoordigers der diaconieën; aan deze wordt door de commissie, zodra het werk begonnen is, wekelijks opgaaf gedaan van de verdiende dagloonen; het doel der commissie wordt grootendeels bereikt.

In de gemeente Graauw en Langendam is als regel aangenomen, dat het kerkelijk armbestuur bedeeft met brood, meel, brandstoffen, kleeding, ligging en dekking, terwijl het burgerlijk armbestuur zorgt voor bestedingen, reparatie aan gebouwen door armen bewoond, begrafeniskosten en winkelwaren. Het doel, om de armenzorg doeltreffend te maken, wordt door die samenwerking bereikt.

Te Hulst hebben in het burgerlijk armbestuur ook zitting: 1 lid van het Rooms-Katholiek armbestuur, 1 lid van het Hervormd armbestuur en 1 lid van de Vincentius-vereeniging; door het wederkeerig verstrekken van inlichtingen wordt dubbele bedeeling tegengegaan; het doel van de samenwerking, om de armenzorg goed tot haar recht te laten komen, wordt vrijwel bereikt.

Te Middelburg bestaat eene Kamer van navraag, uitgaande van den Christelijken volksbond, welke door het verstrekken van inlichtingen de uitoefening van de armenzorg in de hand werkt. De armenzorg zou evenwel meer tot haar recht komen, indien door de verschillende gevers beter werd geïnformeerd naar de omstandigheden van vermeende behoeftigen, hetgeen veelal wordt nagelaten.

4°. Had eene organisatie der burgerlijke armenzorg, als onder 3°. bedoeld, invloed op de uitgaven van het burgerlijk armbestuur of van het gemeentebestuur? Waar? In welke mate?

In de gemeente Graauw en Langendam niet noemenswaard. Te Hulst na 1897; sedert dat jaar zijn de uitgaven van het burgerlijk armbestuur allengs verminderd.

Te Middelburg oefent de werking van de Kamer van navraag een gunstigen invloed uit op de uitgaven van het burgerlijk armbestuur.

Het aan deze instelling voor 1903 verleende subsidie door de gemeente is wel f 3000 hooger dan voor 1902, doch dit is een gevolg van de verhooging der verplegingskosten in de gestichten.

5°. Bestaat er samenwerking tusschen de burgerlijke en de andere armenzorg? Zoo ja, in welken vorm? Zoo neen, zijn pogingen daartoe aangewend? Waaraan is het mislukken dier pogingen te wijten?

Te Aardenburg, St. Annaland, Axel, Baarland, Biervliet, Borsselen, Boschkapelle, Breskens, Burgh, Colijnsplaat, Dreischor, Eede, Ellemeet, Grijskerke, Hoedekenskerke, Hoek, Hoofdplaat, IJzendijke, St. Janssteen, Kats, Kloetinge, Koe-wacht, Koudekerke, Krabbendijke, Kruiningen, St. Kruis, St. Laurens, Meliskerke, Neuzen, Nieuw- en St. Joosland, Oostburg, Oosterland, Oost en West Souburg, Ossensisse, Oude-lande, Overslag, Philippine, St. Philipsland, Retranchement, Ritthem, Sas van Gent, Scherpenisse, Schore, Serooskerke (W), Sluis, Stoppeldijk, Waterlandkerkje, Westdorpe, Wolphaarts-

dijk, Zaamslag, Zuiddorpe en Zuidzande bestaat geene samenwerking tusschen de burgerlijke en de andere armenzorg, terwijl ook geene pogingen zijn aangewend, om tot samenwerking te geraken.

In de overige gemeenten bestaat hoofdzakelijk de samenwerking in het wederkeerig verstrekken van inlichtingen omtrent behoeftigen, het rondzenden van eene opgaaft der bedeelden, alsmede het houden van onderlinge besprekingen, alvorens bedelingen worden gedaan.

Bovendien kan nog het volgende worden medegedeeld:

Te Bruinisse, Clinge, Domburg, Elkerzee, 's Heer-Arendskerke, Noordgouwe, Wemeldinge en Yerseke wordt bedeeld door het burgerlijk armbestuur, wanneer de middelen van de kerkelijke armbesturen ontoereikend zijn.

Te Arnemuiden geschiedt de bedeling in dat geval van gemeentewege.

Te Cadzand neemt de gemeente de helft der kosten voor hare rekening in de gevallen, dat arme personen, die zich in de gemeente bevinden, plotseling geneeskundige hulp behoeven, bijv. eene operatie moeten ondergaan.

Te Heinkeuzand bedeelt het burgerlijk armbestuur alleen dezulken, die tot geen kerkgenootschap behoren; worden deze echter door eene diaconie ondersteund, dan geeft het burgerlijk armbestuur daarvoor subsidie aan die diaconie (over 1902 bedroeg het subsidie aan de N. H. diaconie f 340 en aan de R. K. diaconie f 85).

Te Middelburg ontving het burgerlijk armbestuur 287 stel soepkaarten van de commissie van spijsuitdeeling aan on- en minvermogenen.

Te Schoondijke bestaat samenwerking in zake de ondersteuning van behoeftige idioten en het verstrekken van geneeskundige hulp.

Te Veere bestaat die in het verstrekken van geneeskundige hulp en van huishuur.

6°. Doen zich gevallen voor van afschuijing van armen, of gevallen, waarin een ernstig vermoeden daartoe bestaat, zoo ja, waar?

Te Neuzen en te Vlissingen bestaat evenals in 1901 grond tot het vermoeden, dat afschuijing van armen plaats heeft, ofschoon feiten niet bekend zijn.

In de overige gemeenten bestaat geen grond tot zulk vermoeden.

7°. Is gebleken van onwil van eenig niet-burgerlijk armbestuur? Waar?

Nee. Alleen te Neuzen wordt onwil vermoed. Te Middelburg blijkt bij vrijwel alle kerkelijke diaconiën van onmacht, niet van onwil.

8°. Wordt door burgerlijke armbesturen desbewust dubbel bedeeld, d. w. z. wordt desbewust bedeling uitgereikt aan hen, die deze ook reeds ontvangen van kerkelijke of particuliere instellingen? Waar? Welke regelen gelden daarbij? Met welk bedrag wordt dubbel bedeeld?

Te Arnemuiden geschiedt zulks alleen in strikt noodige gevallen van gemeentewege; bepaalde regelen gelden daarbij niet; ieder geval wordt afzonderlijk door burgemeester en wethouders beoordeeld. Het bedrag, waarmee dubbel bedeeld wordt, varieert van f 0,25 tot f 1,00.

Te Baarland heeft dubbele bedeling plaats, wanneer de omstandigheden en behoeften het vorderen, doch niet dan na ingewonnen advies. Vaste regelen bestaan er niet. Het bedrag, waarmee door het burgerlijk armbestuur eventueel dubbel bedeeld wordt, is nooit hooger dan dat, waarmee door de kerkelijke armbesturen wordt bedeeld.

Te Brouwershaven alleen bij hooge noodzakelijkheid en slechts door het verleenen van vrije woning in het armhuis. Geene vaste regelen.

Te Colijnsplaat heeft dubbele bedeling plaats, omdat door de kerkelijke armbesturen te weinig wordt bedeeld, doch hoogstens met f 1 per week.

Te 's Gravenpolder alleen, wanneer de kerkelijke instellingen niet genoeg bedelen en hoogstens met een bedrag van f 1,25 per week. Dubbele bedeling heeft slechts plaats op verzoek van de kerkelijke armbesturen.

Te 's Heerenhoek aan bedeelden van het hervormd armbestuur met f 1 per week aan 2 of 3 personen en alleen na onderlinge bespreking.

Handelingen der Staten-Generaal. Bijlagen. 1903—1904.

Te Hontenisse heeft dubbele bedeling plaats naar gelang van de omstandigheden en behoeften met bedragen tusschen f 0,25 en f 2. Geen vaste regelen.

Te Hulst, wanneer de bedeling door de kerkelijke armbesturen ontoereikend is, hoogstens met f 1,75 per week en alleen na grondig onderzoek der behoeften.

Te Sint Janssteen heeft dubbele bedeling plaats uit het oogpunt van politiezorg, het bedrag varieert van f 0,50 tot f 1,50 per week; slechts dan, wanneer de kerkelijke armbesturen onvoldoende bedelen.

Te Kapelle alleen in den vorm van brandstoffen

Te Ovezande, omdat de bedeling door de kerkelijke armbesturen zeer gering is; het bedrag, waarmee eventueel dubbel bedeeld wordt, varieert tusschen f 0,50 en f 1.

Te St. Philipsland heeft dubbele bedeling plaats tot een maximum van f 1 per week, zonder vaste regelen.

Te Poortvliet heeft zulks plaats bij ziektegevallen, doch met hoogstens f 1,50 per week; eveneens zonder vaste regelen.

Te Tholen alleen bij hooge noodzakelijkheid, bijv. bij ziekte, met hoogstens f 1 per week. Vaste regelen gelden hier niet.

Te Veere heeft dubbele bedeling zeldzaam plaats en alleen 's winters; het bedrag daarvoor in 1902 uitgegeven, bedraagt f 113,97. Vaste regelen bestaan ook hier niet.

Te Wemeldinge verstrekt het burgerlijk armbestuur aan de bedeelden van de Nederlandsch Hervormde kerk, bij werkelijke behoefte, vrije woning, kleedingstukken en brandstoffen.

Te Westkappelle worden bijna alle bedeelden dubbel ondersteund tengevolge van den min gunstigen toestand van de financiën der diaconie. Vaste regelen voor dubbele bedeling bestaan er niet.

Te Duivendijke, Groede, 's Heer Abtskerke, Hoofdplaat, St. Maartensdijk, Middelburg, Oudelande, Ouwkerk, Rilland-Bath, Westdorpe, Wissekerke, Yerseke en Zierikzee heeft dubbele bedeling slechts bij uitzondering plaats en dan steeds na gemeenschappelijk overleg tusschen de verschillende armbesturen.

De oorzaak van het meerendeel van die gevallen is hierin gelegen, dat de kerkelijke instellingen tekort schieten.

In alie deze gemeenten bestaan geen vaste regelen voor dubbele bedeling en kan evenmin een bedrag worden opgegeven, waarmee dubbel wordt bedeeld.

In de overige gemeenten dezer provincie heeft geene dubbele bedeling plaats.

9°. Werd door of vanwege de gemeente werk verschaft, dat niet vermeld wordt onder de in het verslag behandelde instellingen tot werkverschaffing aan behoeftigen.

Geschiedde dit ook van andere zijde?

Welk werk werd verricht, door hooveelen, tegen welk loon en gedurende welken tijd van het jaar?

Welke waren de uitgaven, welke de inkomsten?

Te Aardenburg verschaft de gemeente in den winter soms werk, door het doen verbeteren van hare eigendommen door behoeftige arbeiders.

Te Biggekerke verschaft het burgerlijk armbestuur werk door het laten leggen van een pad langs de oude zandweg, waaraan 8 man werken tegen een loon van f 0,90 per dag gedurende de maanden Februari en Maart. De uitgaven daarvoor bedroegen f 74,25. De inkomsten nihil.

Te Borsselen wordt door het gemeentebestuur werk verschaft door het doen graven van zeezand gedurende de maanden Februari en Maart, waaraan door 10 personen wordt gewerkt tegen een loon van f 0,60 per getij laagwater. De uitgaven daarvoor bedroegen f 387,50; de inkomsten nihil.

Te Goes laat de werkverschaffing, afdeeling van den Christelijken Volksbond gedurende den winter hout hakken en zagen tot kachelhout, matten en bezems maken door 42 personen tegen een loon van f 0,60 per dag. De uitgaven daarvoor bedroegen f 1988,23, de inkomsten er van f 1577,02⁵.

Te Middelburg laat het burgerlijk armbestuur met bijdragen van gemeente en particulieren de straten en pleinen schoonhouden door personen, die niet tot krachtig werk in staat zijn; de werkverschaffing, afdeeling van den Christelijken volksbond laat dezelfde werkzaamheden verrichten. Hierdoor wordt werk verschaft: aan 11 personen gedurende het geheele jaar en aan 13 personen van April tot December. De loonen varieëren tusschen f 0,40 en f 1,70 per dag. De uitgaven bedroegen f 4065,91⁵, de inkomsten f 4971,23⁵.

Te Serooskerke (W) wordt werk verschaft door het gedurende de wintermaanden doen uitzoeken van erwten en boonen, het bereiden van vlas en de verbetering van wegen. Het getal werkenden is onbekend. De loonen varieëren tusschen f 0,50 en f 0,80 per dag. De totale uitgaven en inkomsten zijn onbekend. Deze werkverschaffing gaat uit van bijzondere personen.

Te Vlissingen wordt ter tegemoetkoming aan armoede, werk verschaft door de gemeente n.l. door het doen nivelleeren van een gedeelte der voormalige vestingwerken; hieraan werken hoofdzakelijk zonder werk zijnde ambachtslieden. Verdere gegevens ontbreken.

Te Zoutelande wordt door verbetering van wegen, voetpaden, straten en pleinen gedurende Februari en Maart werk verschaft aan 5 personen tegen een loon van f 0,75 daags. De uitgaven hiervoor bedroegen f 89,30⁵.

10°. Wat valt waar te nemen omtrent de verhuizing van het platteland naar de steden.

In hoever is deze van invloed op de burgerlijke armenzorg? Kunnen hieromtrent nadere gegevens worden verstrekt?

Door 98 gemeentebesturen wordt gemeld, dat bedoelde verhuizing niet of niet noemenswaard plaats had en dat de invloed op de burgerlijke armenzorg alzoo niet bestond of niet merkbaar was.

Verder wordt nog medegedeeld door:

Arnemuiden, dat enkele groote gezinnen verhuisden naar Vlissingen, waarvan sommige in hetzelfde jaar reeds terugkeerden; deze verhuizing had geen merkbaaren invloed op de armenzorg, daar het meestal visschers betreft, die voor de uitoefening van hun bedrijf liever te Vlissingen wonen en welke, zoolang zij dat bedrijf kunnen uitoefenen, geen onderstand genieten;

Dreischor, dat de verhuizing uit die gemeente zich bepaalde tot een 3tal nietbedeelde personen, hetgeen dus geen invloed had op de armenzorg;

Elkerzee, dat de verhuizing enkel niet-armlastige personen betrof, zoodat ook hier geen invloed op de armenzorg merkbaar was;

Goes, dat in den laatsten tijd de verhuizing van het platteland naar Goes gering is, doch daar het meestal toch behoeftigen zijn, die in de gemeente komen wonen, heeft de verhuizing toch eenigen invloed op de armenzorg;

Hontenisse, dat het meestal ongetrouwde of pas getrouwde personen zijn, die verhuizen, waarvan de invloed niet merkbaar is;

Hulst, dat, ofschoon het verhuizen van het platteland naar deze gemeente in mindere mate dan vroeger aanhoudt, dit weinig invloed uitoefent op de armenzorg;

St. Maartensdijk, dat alleen enkele personen ter verbetering van hunne positie naar de steden vertrokken;

Middelburg, dat de verhuizing van het platteland naar die gemeente zeer sterk aanhoudt, hetgeen ongunstig op de burgerlijke armenzorg werkt. De oorzaken van de meeste dier verhuizingen liggen in het geringe loon op het land en de aanwezigheid van vele instellingen van weldadigheid in de steden;

Ouwerkerk, dat er in den laatsten tijd meer neiging tot verhuizing naar de steden wordt waargenomen, doch dat die geen invloed op de armenzorg had;

Vlissingen, dat zich 's winters in den regel eenige behoeftige landbouwers en visschersgezinnen in deze gemeente vestigen, om in den zomer weer te vertrekken. In den winter stijgen de uitgaven voor armenzorg daardoor aanmerkelijk;

Wissekerke, dat de verhuizing naar de steden enkele dienstboden betreft, die aldaar meer loon kunnen genieten.

11°. Had de maatschappelijke toestand der arbeiders invloed op de burgerlijke armenzorg?

In welken zin?

De vraag, of de maatschappelijke toestand der arbeiders invloed had op de burgerlijke armenzorg, werd door de gemeentebesturen beantwoord als volgt:

56 gemeentebesturen antwoordden, dat die toestand geen invloed had op de burgerlijke armenzorg;

14 gemeentebesturen antwoordden, dat die invloed onveranderd of weinig merkbaar was;

34 gemeentebesturen antwoordden, dat de toestand der arbeiders werkelijk meer of minder invloed uitoefende op de armenzorg.

Volgens de opgaven van enkele gemeentebesturen was die invloed gunstig om een of meer van de volgende redenen:

ruimere verdiensten;

voortdurend werk;

werk in Duitschland;

vlasbewerking;

aanleg tramwegen;

goedkoope levensmiddelen;

andere gemeentebesturen antwoordden, dat de armenzorg zich aldaar enkel uitstrekte over ouden van dagen, gebrekkigen, weduwen en weezen, terwijl de toestand der arbeiders, die in staat waren tot werken, bevredigend was, zoodat daarvoor de armenzorg niet werd ingeroepen;

weer andere antwoordden, dat wegens lage loonen en talrijke gezinnen de armenzorg groot was.

Neuzen antwoordde, dat de toestand der arbeiders tot nu toe geen invloed had op de armenzorg, doch dat buitengewone voorvallen, als bijv. werkstakingen bij spoorwegen en scheepvaart de armbesturen zeer zeker in groote ongelegenheid zouden brengen, daar het aantal van hen, die enkel en alleen aan genoemde bedrijven hun brood verdienen, zeer groot is.

Vlissingen antwoordde, dat niet was na te gaan of de maatschappelijke toestand der arbeiders invloed uitoefende op de armenzorg.

Goes en Kapelle antwoordden, dat de vroeg ingevallen vorst den veldarbeid vroeger had doen ophouden, dan in andere jaren, zoodat ook de armenzorg eerder en meer werd ingeroepen.

Middelburg antwoordde, dat het misbruik van sterken drank en bier en de verregaande zorgeloosheid oorzaken zijn van de meeste ellende en dat dit nadeelig werkt op de armenzorg.

Door enkele gemeente- en armbesturen en ook door particulieren werd door het verschaffen van werk getracht, de armenzorg te verminderen.

Behoort bij den brief van Gedeputeerde Staten van Zeeland dd. 18 December 1903 n°. 185, 3de afdeling aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De griffier der Staten,

KRUSEMAN.

B I L A G E VII.

Armwezen.

Artt. 20, 21 en 22 der Armenwet,
rapport over 1902.

Missive van Binnenl. Zaken
dd. 1 Febr. 1898, lit. A, afd. BB.

Utrecht, 17 April 1903.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter beantwoording der in margine vermelde missive gestelde vragen, voor zooveel betreft de daarbij verlangde opgaven omtrent de werking der artt. 20, 21 en 22 der Armenwet, hebben wij de eer het volgende mede te deelen:

a. In alle gemeenten van dit gewest wordt eene georganiseerde kerkelijke armenzorg vermeld;

b. Onverminderd de instellingen lit. c van art. 2 der Armenwet, voorkomende op de gemeentelijsten der instellingen van weldadigheid, wordt particuliere armenzorg als bestaande opgegeven te Utrecht;

voorts te Amersfoort, in welke gemeente eene vereeniging „Liefdadigheid" bestaat, die het geheele jaar, zonder onderscheid van gezindte, bedeeft; waartoe de gemeente in departementen is verdeeld;

te Soest, de commissie van weldadigheid van H. M. de Koningin-Moeder;

te Veenendaal, waar eene vereeniging voor ziekenverpleging en drie vereenigingen tot uitdeeling van kleederen aan behoeftigen bestaan;

c. Burgerlijke armbesturen bestaan in de volgende gemeenten:

te Amersfoort: het burgerlijk armbestuur;

te Utrecht; de Stadsaalmoezenierskamer (zijnde het burgerlijk of algemeen armbestuur);

te Benschop: het burgerlijk armbestuur;

„ Hoenkoop: „ „ „

„ Hoogland: „ „ „ van Duist;

„ Linschoten: „ „ „

te Loosdrecht: weesmeesteren van Oud-Loosdrecht en die van Nieuw-Loosdrecht (zijnde burgerlijke armbesturen);

te Montfoort: het burgerlijk of algemeen armbestuur;

„ Polsbroek: het burgerlijk armbestuur;

„ Snelrewaard: het burgerlijk armbestuur;

„ Willeskop; algemeen armbestuur van Willeskop en Kort-Heeswijk en het algemeen armbestuur van Blokland;

Willige Langerak het burgerlijk armbestuur van Willige Langerak en dat van Cabauw;

2°. Voor de volgende gemeenten werd deze vraag ontkennend beantwoord, en behoefde aldaar dus niet, of niet, geregeld, van wege de burgerlijke gemeente bedeeft te worden, behoudens de uitgaven voor genees- en verloskundige hulp, begraven van armen, reiskosten aan arme passanten enz.; als te: Abcoude-Baambrugge, Abcoude-Proostdij, Amerongen, de Bildt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Bunnik, Bunschoten, Cothen, Doorn, Driebergen, Eemnes, Haarzuilens, Hoogland, Houten, Jaarsveld, IJsselstein, Kamerik, Kockengen, Laag-nieuwkoop, Leersum, Leusden, Loenen, Loenersloot, Lopik, Maarn, Maarssen, Maarsseveen, Mijdrecht, Nigtevecht, Odijk, Reuswoude, Rijsenburg, Ruwiel, Schalkwijk, Stoutenburg, Tienhoven, Tull en 't Waal, Vreeland, Werkhoven, Wilnis en Zegveld.

Voor de overige gemeenten bepaalde zich de bedeefting — voor zoover de kleinere gemeenten aangaat — tot zeer enkele gevallen.

De tweede alinea dezer vraag kan ontkennend worden beantwoord.

3°. en 4°. Wordt gerefereerd aan het deswege in vorige jaarrapporten te dezer plaatse medegedeelde.

5°. Behalve de gewone wettelijke samenwerking, welke bij de over het algemeen goede verstandhouding tusschen burgerlijke en kerkelijke besturen weinig te wenschen overlaat, wordt omtrent dit punt, alleen in het rapport van Maarssen de ook in vorige jaren daar gemaakte opmerking herhaald, dat reeds vroeger aldaar aangewende pogingen tot samenwerking tusschen de burgerlijke en andere armenzorg, bij te groot verschil van inzicht zonder gevolg gebleven zijn.

6°. en 7°. Vragen 6 en 7 worden door alle gemeenten ontkennend beantwoord, behalve te Wijk bij Duurstede, waar ook thans, evenals voorheen, vraag 7, met ja was ingevuld, terwijl Utrecht zich aan het vroeger medegedeelde refereerde.

8°. Ten aanzien van dubbele bedeefting, in den zin van en door de gemeente en door de kerkelijke of particuliere instellingen, van de daarbij geldende regelen en de bedragen diert bedeefting, worden door de gemeenten Utrecht, Amersfoort, Baarn, Zeist, Achttienhoven, de Bildt, Harmelen, Hoenkoop, Jutphaas, Langbroek, Linschoten, Maarssen, Maarsseveen,

Maartensdijk, Polsbroek, Snelrewaard, Veenendaal, Veldhuizen, Vinkeveen, Vreeswijk en Westbroek, de opmerkingen en mededeelingen reeds vroeger aangegeven, herhaald.

De som van uitgaven te dier zake werd door drie gemeenten opgegeven, als door:

Achttienhoven	. . . f	29,50 ;
Vinkeveen	. . .	201,02 ⁵ ;
Westbroek	. . .	143,91 ;

9°. Werkverschaffing van gemeentewege of van andere zijde wordt omschreven door de hierna te noemen gemeenten.

Utrecht. Door de gemeente zelve werd geen werk verschaft. Verder werd in het rapport van Utrecht betreffende vraag 9 het volgende vermeld:

In de werkverschaffing van het Leger des Heils is in 1902 aan 264 personen werk verschaft, welk werk bestond in meubel-maken, timmeren, metselen, smeden, schilderen en bosjes brandhout maken.

Een totaal bedrag van f 1168,94 werd, boven kost en inwoning, aan hen uitbetaald. De uitgaven in 1902 bedroegen f 8126,86⁵, de inkomsten f 7314,03⁵. De overige in deze gemeente aanwezige instellingen tot werkverschaffing, het particulier comité voor werkverschaffing en de vereeniging tot ondersteuning van hulpbehoevende blinden, hebben voldaan aan art. 7 der Armenwet en komen alzoo voor op het jaarwerk der instellingen van weldadigheid.

Zeist. Door de gemeente zelve werd geen werk verschaft; wel werd het hard maken van eenige wegen aan de Algemeene armencommissie aldaar opgedragen die daarmede verschillende werkloozen gedurende den winter werk verschaftte.

Amerongen. De (particuliere) Amerongsche vereeniging tot werkverschaffing deed spitwerk verrichten, voorts grindhorren maken van rijsbezems, stroodakken, kachelblokken enz.

De Bildt. Door of vanwege de gemeente wordt geen werk verschaft.

Eene particuliere commissie tot voorkoming van armoede door werkverschaffing laat wegen aanleggen, steenen kloppen en blokjes hout maken.

Aan ongeveer 30 gezinshoofden wordt werk verschaft à f 0,75 per dag gedurende drie maanden.

De uitgaven zijn ± f 1200 'sjaars, welke gedekt worden door den verkoop van blokjes hout en, zoo de opbrengst daarvan te gering is, door collecte.

Driebergen. Van wege een particuliere commissie van werkverschaffing werden wegen hard gemaakt; 30 personen werkten tegen f 0,75 per dag; de uitgaven bedroegen f 720,50, de inkomsten f 765,25.

Ook te Rijsenburg geschiedde zulks door eene particuliere commissie, welke uitgaven f 340,20 en inkomsten f 360,30 beliepen en waar 25 personen à f 0,75 per dag te werk werden gesteld.

Woudenberg. Ook hier werd door particulieren gedurende den winter, werk verschaft, door doen omspitten van heidegrond voor boschaanleg.

10°. Verhuizing van het platte land naar de steden wordt in de kleine gemeenten als niet waargenomen, of zeer onbeduidend vermeld.

Utrecht verwijst naar hetgeen in vorige rapporten daaromtrent is medegedeeld en voegt daaraan toe dat, onder de bedeeften van het burgerlijk armbestuur in 1902, 23 huisgezinnen uitmakende 119 personen en 9 eenlopende personen voorkwamen die eerst betrekkelijk korten tijd geleden van het platte land waren gekomen; voor het meerendeel kwamen deze slechts in aanmerking voor geneeskundige hulp.

11°. Dezelfde opmerkingen in onze missive d.d. 28 April 1899, n°. 28, statistiek n°. 61, ten dezen opzichte medegedeeld, geldt, over het algemeen ook nu.

Wij vermeen hiermede aan het verlangen ten aanzien der werking van de artt. 20, 21 en 22 der Armenwet te hebben voldaan.

De Gedeputeerde Staten van Utrecht,

SCHIMMELPENNINGK v. D. O. v. NIJENBEEK, Voorzitter.

C. R. MERKUS, Griffier.

BIJLAGE VIII.

VERSLAG van Gedeputeerde Staten van Friesland, betreffende het armwezen en de werking der wet op het armbestuur, over het jaar 1902.

De toestand van het armwezen onderging, in vergelijking met de laatste jaren, ook thans over het geheel weinig verandering. In eenige gemeenten was hij echter iets gunstiger dan in 1901.

Over het algemeen blijft de armenverzorging niet weinig op de financiën der gemeenten drukken. In alle gemeenten met uitzondering van Bolsward, moet steeds een min of meer belangrijk subsidie op de begroting worden gebracht voor ondersteuning van behoeftigen door de burgerlijke armbesturen.

Het bedrag van het subsidie voor elke gemeente afzonderlijk, is vermeld op den bij dit verslag behoorenden staat. Daaruit blijkt, dat het bedrag, in 1901 verleend, lager was, dan hetgeen in 1900 werd uitgekeerd. De zachte winter, waardoor minder behoefte te worden bedeed, de verschaffing van arbeid aan armlastigen en de batige sloten van vorige dienstjaren hebben hierop zeer zeker invloed uitgeoefend.

Het bedrag voor 1902 uitgetrokken is iets hooger dan vroeger het geval was. In de cijfers zijn thans ook begrepen de renten der armengelden wegens de verveningen, voor alle gemeenten, waar deze bestaan. Deze gelden komen eveneens ten bate van de burgerlijke armenverzorging. Bovendien waren er enkele nadeelige saldo's van vorige dienstjaren; in eenige gemeenten moest een hooger subsidie worden toegekend.

Er werd ook nu werk voor particulieren verricht.

De trek naar Duitschland van arbeiders, die anders moesten worden ondersteund, verminderde in 1902.

Overeenkomstig het voorschrift van art. 21 der wet werd door de burgerlijke armbesturen alleen bij volstrekte noodzakelijkheid onderstand verleend.

Eenige armbesturen trachten, door het laten verrichten van werkzaamheden, zooveel mogelijk, de zich anmeldende armlastigen in hun levensonderhoud te doen voorzien.

De bijzondere instellingen voor werkverschaffing werkten weder gunstig.

In de gemeenten Bolsward en Utingeradeel werd, evenals vroeger, voor werkverschaffing uit de gemeentekas een bijdrage verleend. De bedragen daarvan zijn begrepen onder de cijfers in bijgevoegden staat.

Het overleg, dat tusschen eenige burgerlijke en kerkelijke armbesturen, plaats vond, leidde steeds tot goede uitkomsten.

De maatregel, om één burgerlijk armbestuur in de gemeente aan te wijzen voor het verstrekken van onderstand aan behoeftige schippersgezinnen, werkte steeds gunstig.

Uit de verslagen der gemeentebesturen omtrent hunne bevindingen bij het onderzoek van de begrotingen en rekeningen der instellingen van weldadigheid, die uit de gemeentekas subsidie ontvangen, is gebleken:

1°. dat er geen aanleiding heeft bestaan om art. 9 der wet toe te passen;

2°. dat door de betrokken instellingen aan de artt 14 en 15 der wet is voldaan;

3°. dat tot het doen van handelingen, bedoeld bij de artt. 16 en 17 der wet, steeds de vereischte toestemming of bekrachtiging werd gevraagd.

4°. dat geen handelingen hebben plaats gehad, gegrond op de bij art. 54 der wet vervallen verklaarde octrooien, en dat, wat betreft het verhalen van verplegingskosten op de ondersteunden, hun bloed- en aanverwanten of op hun nalatenschappen, steeds is gehandeld overeenkomstig den zin van de artt. 49—53;

5°. dat toepassing van het bepaalde bij het 2de lid van art. 18 der wet niet noodig is geweest.

Gevallen, waarin op grond van art. 72 der wet, onze tusschenkomst werd ingeroepen, kwamen niet voor.

Nieuwe regelingen en tarieven voor de bedeeeling werden niet vastgesteld. In de bestaande werd geen wijziging gebracht.

Overigens meenen wij te kunnen verwijzen naar de aan dit verslag toegevoegde nota, houdende beantwoording der vragen, gesteld in de missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den 1sten Februari 1898, lit. A, afd. B. B.

Leeuwarden, den 19den Februari 1903.

De Gedeputeerde Staten van Friesland,
VAN HARINXMA THOE SLOOTEN, Voorzitter.
C. B. MENALDA, Griffier.

Friesland.

Dienst 1902.

**NOTA houdende beantwoording der vragen voor-
komende in de missive van den Minister van
Binnenlandsche Zaken van 1 Februari 1898, lit. A,
afd. BB, tot aanvulling van het verslag over de
werking van de artt. 20—22 der wet op het arm-
bestuur.**

I. In de gemeenten Achtkarspelen, Ferwerderadeel en Opsterland bestaat geen georganiseerde kerkelijke armenzorg.

Georganiseerde particuliere armenzorg bestaat in de gemeenten Baarderadeel, Bolsward, Franeker, Harlingen, Haskerland, Hemelum Oldephaert en Noordwolde, Hindeloopen, Kollumerland en Nieuwkrusland, Leeuwarden, Lemsterland, Schoterland, Sneek en Workum.

In alle 43 gemeenten bestaan burgerlijke armbesturen.

II. In de gemeente Idaerderadeel voorzien onderscheidene kerkelijke instellingen in de behoeften harer leden.

Subsidie uit de gemeentekas aan kerkelijke instellingen werd slechts in drie gemeenten gegeven.

In de gemeente Schoterland behoeften de Roomsche-Katholieken niet door het burgerlijk armbestuur te worden bedeed, daar het kerkelijk armbestuur zelf in de behoeften voorzorg, een gevolg van het haar door de gemeente verleend subsidie.

III en IV. Door de burgerlijke, kerkelijke of particuliere armenzorg zijn geen organisatiën getroffen, ten einde de armenzorg meer doeltreffend te maken. Bestaande organisatiën werden niet gewijzigd.

V. Samenwerking tusschen de burgerlijke en de kerkelijke armbesturen, betreffende de bedeeeling, had in onderscheidene gemeenten plaats. Indien kerkelijke hulp onvoldoende was, werd de ondersteuning door het burgerlijk armbestuur aangevuld.

VI. Volgens mededeeling van eenige gemeentebesturen wordt door hen vermoed, dat de armbesturen van andere gemeenten eenige armen hebben afgeschoven ten laste van de burgerlijke armbesturen hunner gemeenten. Bepaalde feiten zijn echter niet te noemen. Overigens wordt ook wel vermoed, dat eenige kerkelijke administratiën haar armen afschuiven ten laste van de burgerlijke armbesturen. Financieel onvermogen moet meestal als de oorzaak dezer afschuiving worden beschouwd.

VII. Onwil om te ondersteunen van een niet-burgerlijk armbestuur is niet gebleken.

VIII. Desbewust dubbele bedeeeling had in onderscheidene gemeenten plaats.

Hiervoor bestonden alleen vaste regelen te Heeg, gemeente Wijnbriteradeel, waar het burgerlijk armbestuur en het Roomsche-Katholiek armbestuur ieder de helft van de onderstandskosten der behoeftigen droeg.

Het bedrag, waarmede dubbel werd bedeed, was van de behoeften afhankelijk. In den regel wisselt het van f 0,25 tot f 1,

ten hoogste f 1,50 per persoon en per week. In een enkel bijzonder geval te Beetsterzwaag, gemeente Opsterland, bedroeg het f 2,50.

Als vasten regel kan worden aangenomen, dat de personen die door de kerkelijke armenzorg niet toereikend konden worden bedeeld, een dubbele bedeeling ontvingen. Sommigen die door kerkelijke of particuliere besturen werden onderhouden, ontvingen voor rekening van de burgerlijke armbesturen geneeskundige hulp en geneesmiddelen.

IX. Werkverschaffing, niet vermeld in de tabellen van de statistiek van het armwezen, had plaats in de gemeente Aengwirden.

De naamlooze vennootschap „Werkverschaffing door landontginning in Aengwirden en Schoterland” en de werkliedenvereniging „Simon van Syrene”, gevestigd te Nijehaske, lieten van Januari tot en met Maart land ontginnen, afwisselend door 19 tot 33 arbeiders en tegen een loon van f 0,60 tot f 0,85 per dag. De uitgaven bedroegen f 2 102,22⁵, de ontvangsten f 607,02.

In de gemeente Bolsward werd, gedurende het geheele jaar, door het burgerlijk armbestuur aan gemiddeld 6 personen, inwonende in het algemeen stads armenhuis, werk verschaft met touwpluizen, tegen 4 cent per kilogram. De uitgaven bedroegen f 185, de ontvangsten f 255.

Vanwege de gemeente werd in Dantumadeel aan 30 arbeiders in Februari werk verschaft door steenkloppen. De verdiensten bedroegen van f 0,40 tot f 0,70 per dag.

Bovendien verschaftte in deze gemeente een particuliere vlascommissie, gedurende Januari en begin Februari aan 70 tot 80 arbeiders werk met vlasbraken. Het loon liep van f 0,35 tot f 0,65 per dag.

De ontvangsten en uitgaven zijn niet opgegeven.

In de gemeente Haskerland lieten de afdeling van „Patrimonium” en de vereniging „Simon van Syrene” uitgeveenden grond in cultuur brengen. Dit werk geschiedde gedurende den winter.

Het getal arbeiders, het loon en de ontvangsten en uitgaven zijn niet medegedeeld.

In de gemeente IJlst werden van wege het gemeentebestuur aan ongeveer 20 arbeiders werk verschaft met het kappen en snoeien van boomen, tegen f 0,10 per uur en met het kloppen van keien, tegen f 0,25 de H. L. De ontvangsten wegens deze werkzaamheden, welke in het voorjaar plaats hadden, bedroegen f 25 en de uitgaven f 225.

In de gemeente Oostdongeradeel werd van wege de gemeente aan de algemeene werklieden-vereeniging tot werkverschaffing een bedrijfskapitaal verleend. Hierdoor kon, gedurende de wintermaanden aan ongeveer 100 personen arbeid worden verschaft met het bewerken van ruw vlas, tegen een gemiddeld loon van f 0,70 per dag.

De uitgaven bedroegen f 10 947,35⁵ en de ontvangsten, met inbegrip van het subsidie ad f 3000 van het burgerlijk armbestuur f 14 280,86.

Bovendien werd in eenige dorpen der gemeente werk verschaft door de aldaar bestaande, van gemeentewege gesubsidieerde, afdelingen van „Patrimonium”.

Daarover zijn echter geen verdere mededeelingen gedaan.

In de gemeente Ooststellingwerf werd door den heer P. W. JANSEN, te Amsterdam, werk verschaft door het laten ontginnen van heide te Haulerwijk en Appelscha.

Het getal arbeiders, het loon en de ontvangsten en uitgaven zijn echter niet opgegeven.

In de gemeente Opsterland werden weder door buiten de gemeente wonende personen te Terwispe en te Beets zoogenaamde ondergronden in cultuur gebracht. Ongeveer 120 arbeiders verdienden daarmede, gedurende de wintermaanden wanneer kon worden gewerkt, omstreeks f 0,65 per dag of f 0,10 per uur (bij aanneming omstreeks f 0,15 per uur).

De ontvangsten en uitgaven kunnen niet worden opgegeven.

Tevens zijn gedurende den wintertijd door vijf personen steenen geklopt en door zeven personen steenen (veldkeien) gezocht. Het loon was voor het kloppen f 0,15 per H. L. soms ook f 0,20; voor gezochte keien werd f 0,35 per H. L. betaald.

De inkomsten bedroegen f 33, de uitgaven f 57,51.

In de gemeente Smallingerland werd voor den heer P. W. JANSEN, te Amsterdam, onder Drachten 10 H. A. heideveld ontgonnen, waarbij een zestigtal arbeiders gedurende omstreeks acht weken werk vonden.

Het loon en de ontvangsten en uitgaven kunnen niet worden medegedeeld.

Het algemeen armbestuur te Bergum, gemeente Tietjerksteradeel liet in het laatst van Januari en gedurende de maand Februari

Handelingen der Staten-Generaal. Bijlagen. 1903—1904.

vlas bewerken door 78 personen; die een belooning ontvingen van f 0,45 per bundel geschoond vlas. De uitgaven aan braakloon beliepen f 1359,90, de inkomsten zijn niet medegedeeld.

De kerkvoogdij der Hervormde gemeente Giekerk, eveneens in Tietjerksteradeel liet in de maanden Januari, Februari en Maart veldarbeid verrichten door 10 personen, tegen een loon van 9 cent per uur.

De uitgaven en inkomsten zijn niet opgegeven.

In de gemeente Wijnbriteradeel werd door de vereeniging „Door arbeid tot verbetering” afdeling Goënga c. a. in de maanden October en November aan 12 personen werk verschaft, bestaande in het uitdiepen van een vaart te Gauw.

Per persoon en per dag werd een loon van f 1,50 betaald.

De geheele uitgaaf bedroeg f 442, de ontvangsten f 450.

X. Verhuizing van het platteland naar de steden had weinig plaats. In de gemeenten, waar het voorkwam had het, over het algemeen geen merkbaaren invloed op de burgerlijke armenzorg.

XI. In onderscheidene gemeenten oefende de maatschappelijke toestand der arbeiders invloed uit op de burgerlijke armenzorg. Die toestand was, over het geheel niet ongunstiger dan in het vorige jaar.

Ten gevolge van de betere uitkomsten in het landbouwbedrijf, ontginning van land en den trek naar Duitschland, welke echter geringer was dan in de vorige jaren, was er meer werk, waardoor minder ondersteuning noodig werd.

Aldus opgemaakt bij ons Gedeputeerde Staten der provincie Friesland.

Leeuwarden, den 19den November 1903.

VAN HARINXMA THOE SLOOTEN, Voorzitter.

C. B. MENALDA, Griffier.

BIJLAGE IX.

N°. 1198/960.

Missives van 13 Augustus 1854, n°. 1,
7de afd., 28 Maart 1877, n°. 17,
afd. II en 1 Februari 1893,
lit. A, afd. BB.

Werking der Armenwet.

Zwolle, 9 April 1903.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan den inhoud der in margine vermelde missives, hebben wij de eer Uwe Excellentie het volgende mede te deelen omtrent de werking der wet op het armbestuur in deze provincie over het jaar 1902.

1°. Eene georganiseerde kerkelijke armenzorg ontbrak alleen te Ambt-Almelo, welke gemeente echter valt onder het beddelingsgebied der te Stad-Almelo gevestigde kerkelijke armbesturen.

Eene georganiseerde particuliere armenzorg was aanwezig in 13 van de 61 gemeenten dezer provincie.

Een burgerlijk armbestuur werd gevonden in 14 gemeenten en ontbrak dus in 47 gemeenten, waaronder Zwolle.

In 6 gemeenten kwamen alle drie vormen van armenzorg voor.

2°. In 19 gemeenten voorzag de kerkelijke en particuliere liefdadigheid zoodanig in de behoeften, dat door de burgerlijke

armenzorg niet bedeeld behoefde te worden; in 13 andere gemeenten was zulks grootendeels, hoewel niet geheel, het geval. In respectievelijk 1 en 3 der gemeenten van deze beide groepen genoten kerkelijke of particuliere instellingen van weldadigheid subsidie uit de gemeentekas of uit de kas van het burgerlijk armbestuur. Ook in verscheidene der overige gemeenten nam de burgerlijke armenzorg eene subsidiaire plaats in, hetzij doordat zij alleen geneeskundige hulp verschaft, hetzij doordat zij zich beperkt tot hen die tot geen kerkgenootschap behooren.

3°. en 4°. De vraag, of eene organisatie van de burgerlijke kerkelijke of particuliere armenzorg getroffen, of eene bestaande organisatie gewijzigd is, ten einde de armenzorg meer doeltreffend te maken, werd steeds ontkennend beantwoord. Te Kampen is eene doeltreffender organisatie der armenzorg eenige jaren geleden beproefd, doch niet tot stand gekomen.

5°. In 18 gemeenten (waaronder alle gemeenten van meer dan 15000 zielen) bestond samenwerking tusschen de burgerlijke en andere armenzorg, meest door overleg in voorkomende gevallen, zonder vaste regelen. In Deventer gaven de verschillende armbesturen elkander over en weer inlichtingen; hetzelfde was het geval te Zwolle, waar meermalen na zoodanige bespreking de gemeente een deel van de taak der diaconiën overnam. In Enschede en Genemuiden bestonden overeenkomsten tusschen de burgerlijke en kerkelijke armbesturen. In Wilsom werden de inkomsten van het burgerlijk armbestuur overgedragen aan de Nederlandsche Hervormde diaconie.

Te Lonneker gaven de verschillende armbesturen elkander geregeld kennis van de namen der bedeelden, ter voorkoming van dubbele bedeling. Te Steenwijk hadden gemeenschappelijke vergaderingen der armbesturen plaats, waarin wederzijds mededeelingen werden gedaan en over de doelmatigste wijze van bedeling beraadslaagd werd.

6°. en 7°. Wat betreft afschuiwing van armen en onwil van niet burgerlijke armbesturen, beklaagt het gemeentebestuur van Zwollerkerpel zich over de diaconie der Nederlandsch Hervormde gemeente en het Roomsche Katholiek Parochiaal Armbestuur te Zwolle.

Te Oldemarkt waren de diaconiën zeer karig met het verstrekken van geneeskundige hulp.

De Nederlandsch Hervormde en Roomsche Katholieke diaconiën te Steenwijkerwold vertoonden de neiging, de ondersteuning hunner behoeftige lidmaten over te laten aan de burgerlijke gemeente of aan particuliere liefdadigheid. Te Bathmen worden armen die een onzedelijk leven leidden, of niet geregeld de kerk bezochten, door de kerkelijke liefdadigheid niet bedeeld.

8°. Dubbele bedeling kwam slechts in 12 gemeenten voor. Vaste regelen golden hieromtrent niet en het bedrag, waarmede dubbel bedeeld werd, wisselde af naar omstandigheden; alleen door het gemeentebestuur van Ootmarsum wordt dit bedrag opgegeven, als zijnde hoogstens f 1 per week en per gezin.

9°. Werkverschaffing, niet begrepen in de statistiek van het armwezen, vond in Stad- en Ambt-Delden plaats vanwege de den heer van Twickel. Het werk bestond in veld- en boscharbeit. In Ambt-Delden namen er ongeveer 90, in Stad-Delden ongeveer 50 personen aan deel. Het loon was in Ambt-Delden 60 à 70, in Stad-Delden 80 à 90 cents per dag. In Ambt-Delden vond de werkverschaffing plaats gedurende de wintermaanden, in Stad-Delden gedurende het geheele jaar.

In Zwartsluis zorgde eene vereeniging voor werkverschaffing voor hen die zich daarvoor in de wintermaanden aanmeldde. Het werk (touwpluizen) werd tusschen 1 December en 1 April verricht door 15 à 20 personen voor 48 à 80 cents per dag. De uitgaven waren f 1763,79, de ontvangsten f 1820,15.

Te Steenwijk liet de vereeniging tot gering der bedelarij door werkverschaffing in den winter 77 personen touwpluizen, brandhoutzagen, vuurmaken maken en russchen verkoopen, tegen 7½ en 10 cents per uur.

Over 1901-1902 waren de ontvangsten f 5035,40, de uitgaven f 4333,58. In Steenwijkerwold verschaft het bestuur van 't Heideveld in de buurtschap Steenwijkerwold gedurende de wintermaanden aan 40 hoofden van gezinnen en 9 alleenwonende personen voor f 0,60 per dag werk, bestaande in ontginning, verbetering van wegen en dennenhakken. De uitgaven waren f 674,74, de ontvangsten (opbrengst van verkocht dennenhout)

f 767,45. Ook door particulieren werd, voor f 0,45 à f 0,55 per dag, werk verschaft, bestaande in ontginning of verbetering van den grond. Te Kampen liet eene particuliere commissie in de wintermaanden 1901-1902 dagelijks 4 tot 10 personen tegen 8 cent per uur rietmatten maken, cokes kloppen en bezorgen, brandhout en rijsbezems maken. De uitgaven bedroegen f 769,14, de ontvangsten f 868,03.

Gemeentelijke werkverschaffing vond plaats te Deventer en Enschedé. De gemeente Deventer liet tusschen 1 Januari en 1 April door ongeveer 80 personen, tegen 9 cent per uur een dennebosch omwenden en op haar eigen landerijen den grond egaliseeren. De uitgaven waren ongeveer f 2000.

Te Enschedé werd gedurende den wintertijd door 9 personen divers timmerwerk gedaan, werden gebouwen schoongemaakt en gewit, steenen geklopt en gebikt en werd op de begraafplaats grondwerk verricht. Het loon bedroeg 12½ cent per uur, de uitgaven f 90,05, de inkomsten nihil.

10°. Verschillende plattelandsgemeentebesturen maken gewag van verhuizing van arbeiders naar de fabriekssteden en naar Duitschland. Op de burgerlijke armenzorg ten plattelande had dit weinig invloed, daar de emigranten gewoonlijk goede arbeidskrachten, meestal niet tot de bedeelden behoorden. De invloed der verhuizing op de burgerlijke armenzorg in de verschillende steden was zeer ongelijk. Zij die van het platteland te Enschedé kwamen, vonden in den regel spoedig werk in de zch steeds uitbreidende fabrieken aldaar en te Lonneker. Te Oldenzaal daarentegen werden velen van buitenkomenden armlastig. Het gemeentebestuur zoekt de oorzaak in de vele goedkope, maar tevens slechte woningen en in het bestaan eener lompensorteerderij, die vele minderwaardige arbeidskrachten aantrekt. Naar Stad-Delden kwamen meermalen behoeftige gezinnen uit de steden, waarschijnlijk aangelokt door de werkverschaffing op den huize „Twickel”. In Kampen moesten daglooners, die van het platte land aldaar werk kwamen zoeken, dikwijls met geneeskundige hulp en somtijds ook in geld bedeeld worden. Te Steenwijk daarentegen werd de toevloed van armlastigen gestuit door den door de commissie tot gering der bedelarij door werkverschaffing en de commissie voor de spijskokerij gevolgden regel, om slechts die armlastigen te helpen, die gedurende een bepaalden tijd in de gemeente wonen; hierdoor kwam tevens een einde aan de stijging der uitgaven van het Burgerlijk Armbestuur.

Het gemeentebestuur van Zwolle bericht, dat in het afgelopen jaar de trek naar de stad grooter was dan andere jaren, door den aanleg van den Noordooster-locaalspoorweg. Velen der naar Zwolle gekomen arbeiders moesten bedeeld worden.

11°. Omtrent den invloed van den maatschappelijken toestand der arbeiders op de burgerlijke armenzorg, hebben de meeste gemeentebesturen niets mede te deelen. Waar een zoodanige invloed merkbaar was, was dit in verreweg de meeste gevallen in gunstigen zin; zulks was het geval in 13 gemeenten, waaronder de fabrieksplaatsen Enschedé, Hengelo, Borne en Hellendoorn.

In enkele gemeenten echter was die invloed ongunstig, zoo schrijft het gemeentebestuur van Zwolle: „Vooral in de wintermaanden was de schaarschte van arbeid meermalen oorzaak, dat om hulp verzocht werd. Geringe loonen, zelfs in groote industrieën, waren oorzaak, dat tal van keeren de hulp der burgerlijke gemeente werd ingeroepen voor de verschaffing van kosteloze geneeskundige hulp en medicijnen.”

In Gramsbergen werd, door achteruitgang der veenderijen, de verdienste der veenarbeiders minder, hetgeen de burgerlijke armenzorg uitgebreid en kostbaar maakte. Te Lonneker moest meer onderstand worden verstrekt dan andere jaren, tengevolge van de langdurige werkstaking bij de firma van HEER & C°.

Verdere belangrijke bijzonderheden omtrek de werking der wet vallen niet te vermelden.

Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel,

LYCKLAMA, Voorzitter,

GREVEN, Griffier.

N°. 70, 3de afd.

Missive dd. 1 Februari 1898,
lit. A en 22 Maart 1899,
n°. 1404, afd. BB.

Statistiek Armwezen.

Groningen, den 13den Maart 1903.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan de in margine vermelde missives, houdende verzoek om inlichtingen omtrent de werking der Armenwet, inzonderheid der artt. 20, 21 en 22 dier wet, invoege verzocht bij schrijven van 1 Februari 1898, hebben wij de eer het navolgende te berichten.

In afwijking van vorige jaren, toen het verslag was ingedeeld naar de bevolking van drie rubrieken van gemeenten, is dit verslag en zulks in overeenstemming met de tabellen, betreffende de statistiek van het armwezen, ingedeeld in vier rubrieken van gemeenten en wel als volgt:

1°. de gemeente Groningen, de eenige gemeente in deze provincie met meer dan 20 000 zielen;

2°. de gemeenten Delfzijl, Grootegast, Hoogezand, Leek, Nieuwe-Pekela, Onstwedde, Oude-Pekela, Sappemeer, Scheemda, Slochteren, Veendam, Vlagtwedde, Wildervank en Winschoten, tellende elk dezer veertien gemeenten meer dan 5000 zielen;

3°. de gemeenten Adorp, Aduard, Ezinge, Kloosterburen, Meeden, Nieuweschans, Noordbroek, Noorddijk, Oldekerk en Usquert, tellende elk dezer negen gemeenten 2000 en minder zielen; en

4°. de overige 33 gemeenten met eene bevolking elk van 2001 tot en met 5000 zielen.

Tot grondslag van de bevolking zijn door ons genomen de uitkomsten der op 31 December 1899 gehouden 10jarige volkstelling, invoege door Uwe Excellentie voorgeschreven is bij missive van 8 Juni 1898, n°. 2521, afd. B. B.

A. Wat de gemeente Groningen betreft.

Wat de beantwoording der door Uwe Excellentie gestelde elf vragen betreft, meenen wij, evenals vorige jaren, te mogen verwijzen naar de hierbij in originali genoemde opgaven van het bestuur van genoemde gemeente.

B. Wat de 14 gemeenten betreft van 5000 en meer zielen.

I. a. In 4 gemeenten bestaat geen georganiseerde kerkelijke armenzorg;

b. in 13 gemeenten bestaat geen georganiseerde particuliere armenzorg;

c. in ééne gemeente bestaat geen burgerlijk armbestuur.

II. In geen enkele gemeente voorziet de kerkelijke en particuliere liefdadigheid op voldoende wijze in de behoeften der armen; in Slochteren voorzien de kerkelijke instellingen allen in de behoeften der leden van de kerk.

III. Wat eene organisatie van de burgerlijke, kerkelijke of particuliere armenzorg betreft, deelen wij mede, dat in de organisatie in de gemeente Grootegast in 1890 getroffen, geen wijziging is gebracht; dat in de gemeente Veendam door het gemeentebestuur aan de boekhouders-diaken der Ned. Hervormde gemeente te Veendam en Ommelanderswijk is opgedragen om voor de armenzorg van gemeentewege zorg te dragen en toe te zien, dat niet dubbel bedeld wordt.

In de gemeente Wildervank bestaat tusschen het burgerlijk armbestuur en de diaconie der Hervormde gemeente eene overeenkomst, waarbij eerstgenoemde zich heeft verbonden de van

wege de diaconie bedeeden in het werkhuis der gemeente op te nemen tegen f 1,50 per week; deze regeling voldoet goed.

Ten einde de armenzorg in de gemeente Winschoten meer doeltreffend te maken, kocht het bestuur dier gemeente in 1901 van de Hervormde Diaconie het armbuis en liet dat inrichten tot armenwerkhuis, waarin ook lidmaten van het kerkgenootschap worden verpleegd.

IV. Voren bedoelde organisatie der burgerlijke armenverzorging had invloed op de uitgaven van het burgerlijk armbestuur of gemeentebestuur in de gemeenten Grootegast, Veendam, Wildervank en Winschoten. In eerstgenoemde gemeente is het voorschot verleend aan het burgerlijk armbestuur sedert de organisatie met f 1000 verminderd.

Op de begrooting der gemeente Veendam voor 1902 komt een post voor van f 4500 voor verpleging van armen, die van geen kerkelijke of bijzondere instelling van weldadigheid onderstand kunnen erlangen, doch wier ondersteuning onvermijdelijk was.

Door de gemeente Wildervank wordt vermeld, dat de verpleging van bedeeden in een werkhuis minder uitgaven vereischt en doelmatiger is dan afzonderlijke bedeeing, terwijl door het gemeentebestuur van Winschoten wordt opgegeven, dat de uitgaven van het burgerlijk armbestuur ten gevolge de inrichting van het armenwerkhuis, vooral in het eerste jaar, belangrijk zijn vermeerderd: zij klommen in 1901 van f 7647,12 tot f 12003,27⁵. In 1902 verminderden ze echter tot f 10 951,50.

V. In 7 gemeenten en wel in de gemeenten Hoogezand, Onstwedde, Oude-Pekela, Scheemda, Veendam, Wildervank en Winschoten bestaat samenwerking tusschen de burgerlijke en en andere armenzorg.

De vorm, waarin die samenwerking bestaat, is in elk dier gemeenten verschillend, zoodat wij, wat dit punt betreft, evenals door ons in de vorige verslagen is geschied, meenen te mogen verwijzen naar de hierbij in originali overgelegde verslagen der 7 bovengenoemde gemeenten.

Wat de 7 overige gemeenten betreft, de gemeentebesturen verklaren, dat er hunnerzijds geene pogingen zijn aangewend tot samenwerking met andere armenzorg.

VI. Gevallen van afschuiving van armen. Vermoedens bestaan in de gemeenten Hoogezand en Onstwedde, terwijl door het gemeentebestuur van Sappemeer wordt medegedeeld, dat aldaar één geval heeft plaats gehad.

Het betrof een arm gezin, dat van uit Slochteren onder omstandigheden, welke voldoende aantoonde, dat afschuiving drijfveer was, op een alleszins vreemde, letterlijk kunstmatige wijze naar Sappemeer werd getransporteerd. Het bestuur dier gemeente protesteerde daartegen bij het gemeentebestuur van Slochteren, waarna dat gezin kort daarna weder naar Slochteren vertrok.

Het gemeentebestuur van Winschoten deelt mede, dat gevallen van afschuiving zich aldaar herhaaldelijk voordeden, zonder hierover nader in bijzonderheden te treden.

VII. Van onwil van eenig niet burgerlijk armbestuur blijkt alleen in de gemeente Hoogezand, uit het antwoord, vermeld sub V in het verslag dier gemeente.

VIII. In de gemeenten Hoogezand, Onstwedde, Oude-Pekela, Vlagtwedde, Wildervank en Winschoten wordt, desbewust, dubbel bedeld door het burgerlijk armbestuur en kerkelijke instellingen.

In de gemeente Hoogezand geschiedt zulks invoege in de 1ste zinsnede van sub 5°. van het verslag dier gemeente wordt medegedeeld. Als regel wordt daarbij ouderdom en gedeeltelijke of totale ongeschiktheid tot werken in aanmerking genomen.

Het bedrag der bedeeing, dat natuurlijk zeer verschillend is, wordt daarnaar bepaald.

In de gemeente Onstwedde, Oude-Pekela en Vlagtwedde geschiedt deze dubbele bedeeing als in sommige gevallen de bedeeing der kerkelijke instellingen niet voldoende is en gebleken is, dat deze laatsten niet meer kunnen doen; het bedrag der bedeeing is in eerstgenoemde gemeente meestal niet hoger dan f 1 per week.

In de gemeente Wildervank geschiedt dubbele bedeeing in enkele gevallen, bijv. wanneer van een paar echtgenooten de een lid is van een kerkgenootschap en de andere niet en dan nog hoogstens met f 1 per week.

In de gemeente Winschoten ontvangen in enkele gevallen sommige behoeftigen, tot kerkelijke armbesturen behorende, een gedeelte van den onderstand uit de kas van het burgerlijk armbestuur.

In den regel bedraagt die bijdrage per gezin f 0,75 per week.

IX. In de gemeente Delfzijl, Grootegast, Hoogezand, Oude-Pekela, Sappemeer, Slochteren, Veendam en Winschoten, wordt door of vanwege de gemeente of door het burgerlijk armbestuur werk verschaft, dat niet vermeld wordt onder de in het verslag behandelde instellingen tot werkverschaffing aan behoeftigen.

In de gemeenten Delfzijl, Veendam en Winschoten wordt ook nog van particuliere zijde werk verschaft aan behoeftigen.

De vragen, welke soort van werkzaamheden, door hoeveel personen, tegen welk loon, gedurende welken tijd van het jaar werk werd verschaft, hoeveel de uitgaven bedragen en hoeveel de inkomsten, al deze vragen zijn voor ieder der bovengenoemde gemeenten afzonderlijk beantwoord in de hierbij gevoegde verslagen, zoodat wij hieromtrent vermeenen daarnaar te mogen verwijzen.

X. Wat de verhuizing van het platteland naar de steden betreft, alleen in de verslagen uit Hoogezand, Veendam en Winschoten wordt gezegd, wat eerstgenoemde gemeente betreft, dat die verhuizing voor de gemeente zeer nadeelige gevolgen heeft gehad, aangezien in de laatste jaren eenige gefortuneerde personen, die tot de hoogstaangeslagenen in den hoofdelijken omslag behoorden, vandaar vertrokken en in en bij de stad Groningen zijn gaan wonen, omdat daar natuurlijk veel meer te genieten is dan te Hoogezand.

De arbeidersbevolking is ten gevolge de uitbreiding van het fabriekswezen in die gemeente in de laatste jaren toegenomen.

In de gemeente Veendam vestigen zich vele oude mensen uit Muntendam, terwijl uit Winschoten wordt geschreven, dat de wetenschap, dat aldaar tijdens den winter werk en hulp wordt verschaft en het bouwen van vele kleine arbeiderswoningen de oorzaken zijn, dat het aantal armen, dat uit de environs naar Winschoten trekt, van jaar tot jaar toeneemt.

De uitgaven voor armenzorg worden daardoor natuurlijk grooter.

XI. De maatschappelijke toestand der arbeiders had in de gemeenten Delfzijl, Grootegast, Leek, Nieuwe-Pekela, Onstwedde, Sappemeer, Slochteren, Vlagtwedde en Winschoten geen invloed op de burgerlijke armenzorg.

In de overige 5 gemeenten was die invloed daarentegen wel merkbaar.

In Hoogezand, omdat de aardappelmeeffabrieken allen gedurende den herfst in werking zijn. Op de andere fabrieken wordt het geheele jaar doorgewerkt, zoodat men daar minder last van heeft; in Oude-Pekela breiden zich de uitgaven van het burgerlijk armbestuur steeds ten gevolge het zich aldaar vestigen van veel arbeidersgezinnen, die op de fabrieken wenschen te werken, wat hun echter niet altijd gelukt.

In Scheemda was voldoende werk en verdiensten, terwijl in Veendam door den zachten winter weinig voor de werkverschaffing is uitgegeven.

In Wildervank werkte de maatschappelijke toestand der arbeiders gunstig op de burgerlijke armenzorg.

Vlagtwedde vraag 11 met een beantwoordende, deelt daarbij mede, dat de uitgaven van het burgerlijk armbestuur zeer dikwijls afhankelijk zijn van bijzondere omstandigheden. Het verliezen van kostwinners in enkele gezinnen kan groote uitgaven vorderen. Deze gevallen deden zich over het afgelopen jaar voor; de ondersteuning kunnen veelal niet tot één jaar worden beperkt, doch strekken zich ook over latere jaren uit.

Weinig oppassende personen die in den tijd, dat er weinig verdiend wordt, steeds behoeftig worden, richten zich geregeld tot het armbestuur.

Bloedverwanten onttrekken zich gemakkelijker aan ondersteuning van familieleden dan vroeger het geval was en verwijzen dezen naar het burgerlijk armbestuur.

De uitgaven over het afgelopen dienstjaar zijn, vergeleken met die over 1901, weder toegenomen. Hoewel de maatschappelijke toestand van den arbeider gunstig kan worden genoemd, heeft zulks op de uitgaven geen merkbaaren invloed gehad.

XII. Verdere vermeldenswaardige zaken. Alleen in de verslagen der gemeenten Hoogezand, Oude-Pekela, Scheemda, Wildervank en Winschoten is deze kolom ingevuld.

Eerstgenoemd gemeentebestuur deelt mede, dat het voor rekening der gemeente gebouwde burgerlijk armenhuis in Mei 1901 door het burgerlijk armbestuur is in gebruik genomen.

In dat armenhuis zijn opgenomen 59 personen, namelijk ouden van dagen en andere personen die tot werken ongeschikt zijn, zoomede enkele weduwen en kinderen. Al het noodige wordt hun daar verstrekt, terwijl voor getrouwd schoolbezoek en voor de opvoeding der kinderen wordt gezorgd. Dientengevolge zal in het vervolg de toestand der armen veel verbeterd worden. Ook bestaan aldaar verschillende particuliere commissiën tot het verstrekken van levensmiddelen en kleedingstukken aan zieken en behoeftigen.

Oude-Pekela zegt, dat het getal arbeiders toeneemt door de aanwezigheid van vele fabrieken; Scheemda, dat de toestand der armen zeer goed en er voldoende werk was.

Uit Wildervank schrijft men, dat de aldaar bestaande vereeniging tot geringe der bedelarij en werkverschaffing in den wintertijd een gunstigen invloed op het armwezen hadden, terwijl eindelijk uit Winschoten wordt gemeld, dat het door den gemeenteraad ter bewoning ongeschikt verklaren van sommige woningen, aanleiding geeft tot het bouwen van nieuwe huisjes, die meer aan de eischen des tijds beantwoorden.

C. Wat de 33 gemeenten met eene bevolking elk van 2001 tot en met 5000 zielen betreft:

I. a. In 12 gemeenten bestaat geen georganiseerde kerkelijke armenzorg;

b. in 31 gemeenten bestaat geen georganiseerde particuliere armenzorg;

c. in 3 gemeenten bestaat geen burgerlijk armbestuur.

Hieronder is begrepen de gemeente Muntendam, waar wel is waar geen burgerlijk armbestuur bestaat, doch wel eene commissie uit den raad voor armenbedeeling. In de gemeente Marum is met ingang van 1 Januari 1903 een burgerlijk armbestuur ingesteld.

II. In al de gemeenten moet door of van wege de burgerlijke armenzorg bedeeld worden, daar de kerkelijke en particuliere liefdadigheid niet voldoende voorzien kunnen in den nood der armen, uithoofde hunner beperkte middelen.

III. In de gemeente Beerta is eene overeenkomst aangegaan met de diaconiën, die slechts over geringe inkomsten beschikken, geen anderen onderstand te verleenen dan voor huishuur en turf, terwijl alle andere bedeeling aan het burgerlijk armbestuur wordt overgelaten.

Hierdoor wordt de controle, zegt het verslag, uit die gemeente vergemakkelijkt en dubbele bedeeling voorkomen.

Het burgerlijk armbestuur van Bellingwolde geeft eene zekere som voor verplegingskosten van gealimenteerden in het werkhuis, terwijl in dat werkhuis eene nieuwjaarsbedeeling plaats heeft aan armen buiten het werkhuis, waarvoor het geld door particulieren wordt bijeengebracht.

Het doel wordt ten volle bereikt, zegt het verslag.

In de gemeente Muntendam is sedert 1 Januari 1902 eene commissie van armenbedeeling uit en door den Raad moeten worden ingesteld: zij voldoet tamelijk goed.

In de gemeente Uithuizermeeden wordt nu en dan eenig overleg gepleegd tusschen de verschillende armbesturen; in de gemeente Wedde bestaat eene gemengde instelling van weldadigheid, als bedoeld in art. 2, lett. d, der wet tot regeling van het armbestuur, samengesteld door die gemeente en de kerkelijke gemeenten Wedde en Blijham, onder den naam „Weldoer.”

De inrichting werkt doeltreffend.

In de verslagen der overige gemeenten wordt vraag 3 met „neen” beantwoord.

IV. Tengevolge de organisatie, hierboven bedoeld, zijn de uitgaven van het burgerlijk armbestuur der gemeente Beerta gestegen, dewijl de vroegere kerkelijke collecten bij langs de huizen der lidmaten thans zijn vervallen; in Bellingwolde daarentegen zouden, zonder die organisatie, de kosten van het armwezen hooger zijn.

In de gemeente Muntendam had de organisatie invloed op de uitgaven van de gemeente: de bedeelingskosten bleven evenwel aanzienlijk, terwijl in de gemeente Uithuizermeeden de invloed van het overleg in geringe mate gunstig is te noemen.

V. In de gemeenten Appingedam, Bedum, Beerta, Bellingwolde, Eenrum, Finsterwolde, Haren, Leens, Loppersum, Noordbroek en Uithuizermeeden, bestaat in meerdere of mindere mate samenwerking tusschen de burgerlijke en kerkelijke armbesturen; in welken vorm die samenwerking bestaat, zal Uwer Excellentie blijken uit de verslagen zelve van de gemeentebesturen die in originali hierbij gevoegd worden.

De overige niet genoemde gemeentebesturen maken geen melding van pogingen om samenwerking te verkrijgen tusschen de burgerlijke en andere armenzorg; dat van Termunten deelt mede, dat van samenwerking eigenlijk niet kan gesproken worden. Doen er zich gevallen voor waarbij het burgerlijk armbestuur en één van de diaconiën zijn betrokken, dan wordt hieromtrent overleg gepleegd, terwijl dat van Warffum opmerkt, dat pogingen tot samenwerking niet zijn aangewend, omdat de financiële krachten van de kerkelijke armbesturen veelal te wenschen overlaten.

VI. Gevallen van afschuiving van armen deden zich voor in de gemeente Leens, waar het eene enkele keer voorkomt, dat een diaconie-armbestuur niet in staat is haar armlastigen voldoende te ondersteunen; Marum waar de verschillende diaconiën het bedelen der armen meer en meer aan het burgerlijk armbestuur overlaten; Muntendam, in een geval met een gezin van 6 personen uit Sappermeer en Uithuizermeeden, waarin 't bijzonder door de Roomsche Katholieke gemeente, die aldaar eenige armlastigen heeft en verklaart geene fondsen te bezitten, hare armen naar het burgerlijk armbestuur worden verwezen.

VII. Alleen in het verslag der gemeente Uithuizermeeden wordt deze vraag bevestigend beantwoord, met verwijzing naar het ten deze opgemerkte onder de vorige vraag.

VIII. Desbewust wordt dubbel bedeeld in de navolgende gemeenten: Bellingwolde en Bierum, zonder vaste regelen, wordt gehandeld naar omstandigheden, tot een onbepaald bedrag. Haren, aan 4 personen werd door 't gemeentebestuur bedeling verstrekt, welke deze ook reeds ontvingen van de stichting „Weltevreden" te Glimmen, doch niet in voldoende mate.

Vaste regelen zijn hiervoor niet gesteld; maar het geschiedt niet dan ingeval van volstrekte onvermijdelijkheid. Elk dezer personen ontving zoowel van voormelde stichting, als van 't gemeentebestuur f 1 per week gedurende het geheele jaar.

Leens; in enkele gevallen. Regelen gelden daarbij niet. Het bedrag regelt zich alsdan naar omstandigheden.

Loppersum. Door eene diaconie werd f 1 per week en door het burgerlijk armbestuur $15 \times f 0,75$ en $3 \times f 1$ bedeeld (man niet lidmaat, vrouw wel).

Aan twee bedeeiden werd door eene diaconie toelage voor woninghuur en aan vier vrije woning verleend, terwijl het burgerlijk armbestuur voor de verdere behoeften zorgde; de twee eerstbedoelden ontvingen aan onderstand f 205,19 en de 4 overigen f 345,18 (van wege het burgerlijk armbestuur).

Drie kinderen werden door eene diaconie ondersteund, welke diaconie voor twee f 80,25 terugontving, terwijl de geneeskundige hulp voor rekening van het burgerlijk armbestuur was.

Marum. In een enkel geval geschiedt het in overleg met de diakenen, dat door ieder de helft wordt betaald in de bedeling.

Ten Boer en Termunten. In zeer enkele gevallen; wanneer de kas eener diaconie niet toelaat naar behooren te geven, wordt van gemeentewege mede iets verstrekt; regelen gelden daarbij niet.

Ulrum. In enkele gevallen. Een vaste regel bestaat niet, doch gewoonlijk in dezen zin, dat ieder armbestuur voor de helft bijdraagt van f 0,50 tot f 1,50.

Winsum. Tegemoetkoming in de betaling van kamerhuur en brandstoffen wordt door de gemeente gedeeltelijk en door kerkelijke armbesturen gedeeltelijk verstrekt; regelen gelden daarbij niet.

Zuidhorn. Alleen turf wordt door het burgerlijk armbestuur verstrekt aan reeds door andere armbesturen bedeeiden. Elk huisgezin ontvangt f 5 turfgeld per jaar.

IX. Op de vragen hier ter plaatse gedaan ten aanzien van werkverschaffing door of vanwege de gemeente, wordt een beredeneerd antwoord gegeven door de gemeentebesturen van Appingedam, Bedum, Beerta, Bierum, Finsterwolde, Grijpskerk, Kantens, Leens, Loppersum, Marum, Middelstum, Muntendam, Oldehove, Ten Boer, Uithuizen, Uithuizermeeden, Ulrum, Warffum, Wedde, Winsum, 't Zandt en Zuidhorn.

Handelingen der Staten-Generaal. Bijlagen. 1903—1904.

Welk werk werd verschaft, door hoevelen, tegen welk loon en gedurende welken tijd van het jaar, welke de uitgaven en welke de inkomsten waren? op al deze vragen antwoorden wij: de toestanden loopen in de verschillende gemeenten zoo uiteen, dat eene beantwoording der vragen hier ter plaatse niet wel mogelijk is. Wij meenen daarom ten dezen, evenals door ons in vorige jaren is geschied, ook thans te mogen verwijzen naar de hierbij gevoegde verslagen.

X. Wat de verhuizing van het platteland naar de steden betreft en in hoever die van invloed was op de burgerlijke armenzorg, in het verslag van Hoogkerk wordt vermeld, dat zich in 1902 20 huisgezinnen uit Groningen in die gemeente hebben gevestigd, terwijl 15 huisgezinnen van daar naar Groningen vertrokken.

De verhuizingen waren niet van merkbaaren invloed op de burgerlijke armenzorg.

Leens vermeldt, dat gezinnen, die geen woning kunnen bekomen, soms naar de stad Groningen verhuizen.

Aangezien deze gezinnen in den regel onder dak kunnen vinden in het gebouw dier gemeente voor daklozen en niet in de termen vallen van onderstand, heeft dit weinig invloed op de burgerlijke armenzorg. Nadere gegevens kunnen niet worden verstrekt.

Oldehove. Uit deze gemeente vertrokken in 1902 drie gezinnen naar de steden. Deze verhuizing was niet van invloed op de burgerlijke armenzorg.

Ten Boer. Uit deze gemeente zijn drie hoofden van gezinnen en 29 eenlopende personen naar de steden vertrokken, die allen in hun onderhoud konden voorzien.

Uithuizermeeden. Enkele gezinnen van het minste allooi vertrokken naar de steden. De invloed daarvan op de burgerlijke armenzorg was eenigszins merkbaar.

Warffum. Uit deze gemeente vertrokken twee huisgezinnen naar Groningen, hetgeen evenwel van weinig of geen invloed op de burgerlijke armenzorg was.

Door enkele gemeentebesturen wordt nog medegedeeld, dat de verhuizing naar de steden weinig te beteekenen had en geen invloed had op de burgerlijke armenzorg.

XI. Had de maatschappelijke toestand der arbeiders invloed op de burgerlijke armenzorg? In welken zin? Aldus luidt dit vraagpunt.

In 14 verslagen, namelijk die der gemeenten Bedum, Bierum, Finsterwolde, Grijpskerk, Kantens, Marum, Middelstum, Midwolda, Noordbroek, Oldehove, Uithuizermeeden, Ulrum, Wedde, 't Zand en Zuidhorn wordt deze vraag ontkennend beantwoord; daarentegen wordt in de verslagen der overige gemeenten deze vraag bevestigend beantwoord en vindt men daarbij de volgende toelichting:

Appingedam. De maatschappelijke toestand der arbeidende klasse is van dien aard, dat over het geheel genomen bij den minsten tegenspoed, zooals ziekte enz., de hulp van het burgerlijk armbestuur moet worden ingeroepen; voor zoover deze arbeiders geen lid zijn van het aan de werkliedenvereniging aangesloten ondersteuningsfonds bij ziekte.

Baflo. De toestand der arbeiders is vrij goed, ofschoon 't jaar 1902 niet zoo voordelig was als 1901. De verdiensten kon men voldoende achten.

Beerta. In den zomer niet, maar wel in den winter, wanneer velen gedurende een 6-tal weken geen werk kunnen bekomen.

Bellingwolde. Door werkzaamheden in het buitenland.

Eenrum. Geen aanvraag om werk kwam in, wat zijn oorzaak vindt in de ruime verdiensten, die suikerbieten en vlasbouw opleveren.

Haren. De maatschappelijke toestand der arbeiders is hier niet bepaald ongunstig te noemen. Behalve in buitengewone omstandigheden, als ziekte enz., wordt aan arbeiders geen ondersteuning verleend.

Hoogkerk. In de laatste vijf jaren is de maatschappelijke toestand der arbeiders, hoofdzakelijk door de stichting eener beetwortelsuikerfabriek, aanmerkelijk verbeterd, zoodat vergetelheid bij vroeger, ook de kosten van de burgerlijke armenzorg beduidend zijn verminderd.

Leens. De maatschappelijke toestand der arbeiders in deze gemeente kan gunstig genoemd worden, hetgeen dan ook ten gevolge heeft, dat in den regel slechts ondersteund behoeven te worden weduwen en oude, ongelukkige en zieke arbeiders.

Loppersum. De veldarbeiders hebben goed geld verdiend tot laat in den herfst en daarna is met het repelen van vlas een aanvang gemaakt. Dit werk is zeer toegenomen in de laatste jaren.

Muntendam. De maatschappelijke toestand was gunstig voor den arbeidenden stand door bloei van het fabriekswezen. Goede dagloonen en lage prijzen voor de eerste levensmiddelen.

Nieuwolda. De gunstige maatschappelijke toestand der arbeiders had in dien zin invloed op de burgerlijke armenzorg, dat in veel minder mate van de niet-loonende werkverschaffing gebruik werd gemaakt.

Stedum. De maatschappelijke toestand der arbeiders was, in vergelijking met die in andere streken, waar men met werkeloosheid had te kampen, en wat hier niet het geval was, van gunstigen invloed op de burgerlijke armenzorg.

Ten Boer. Ziekte en versterf hadden een nadeeligen invloed op de burgerlijke armenzorg; of en in hoever de maatschappelijke toestand der arbeiders hiervan oorzaak was, is niet te zeggen.

Termunten. Het zijn hoofdzakelijk ouden van dagen en zij, die door verlies van kostwinner in moeilijkheden verkeerden, die bedeed worden.

Uithuizen. Een gunstigen invloed.

Warffum. De maatschappelijke toestand had in zoover invloed, dat bij minder werkeloosheid onder den arbeidersstand, de tusschenkomst van het armbestuur minder noodig was.

Winsum. De toestand was naar wensch.

Zuidbroek. Door aanvragen om werk in de gemeentelijke keienklopperij, onder beheer van het burgerlijk armbestuur.

Uit vorenstaande mededeelingen blijkt derhalve, dat de maatschappelijke toestand der arbeiders over 't algemeen bevredigend mag worden genoemd en, ofschoon dit in de meeste verslagen niet wordt gezegd, in gunstigen zin van invloed moet worden geacht te zijn op de burgerlijke armenzorg.

Alleen te Zuidbroek schijnt werkeloosheid te hebben geheerscht.

XII. Alleen in de verslagen der navolgende gemeenten wordt deze vraag beantwoord.

Bellingwolde. Meest alle arbeiders hier hebben eenigen grond in gebruik, waarop zij hun voorraad aardappels en boonen kunnen verbouwen. Bij dezen treft men ook zelden armoede aan.

Eenrum. Het ziekenfonds te Eenrum en dat te Pietersburen bloeien.

Haren. De burgerlijke armenzorg bepaalt zich hoofdzakelijk tot oude lieden en gebrekkigen, die niet in hun onderhoud kunnen voorzien en tot arme kinderen, wier ouders overleden zijn of niet voor het onderhoud zorg kunnen dragen.

Leens. Een 6tal onderlinge ziekenfondsen ten behoeve van de minder gegoede inwoners, gesteund door gegoede ingezetenen, subsidiën uit de gemeentekas en een legaat werken gunstig op den maatschappelijken toestand der arbeiders en tevens voordelig voor het armbestuur.

Stedum. De werking der armenwet was in deze gemeente ongunstig, aangezien de kerkelijke instellingen zich nog steeds meer genoodzaakt zien, het verleenen van onderstand aan het burgerlijk armbestuur over te laten.

Ten Boer. De gemeentelijke armenzorg heeft minder gekost dan 't vorige jaar, waarschijnlijk een gevolg van het in gebruik nemen van een armenhuis, waarin de gealimenteerden meer dan f 1,20 per week kostende, worden gehuisvest en van het noodige voorzien.

Zuidhorn. De toestand zou reeds veel verbeterd zijn, wanneer niet zoo veel onwil door de arbeiders werd betoond; een gevolg van ophitsing en steunen op de gemeentekas.

D. Wat de 9 gemeenten van 2000 en minder zielen betreft:

I. a. In 4 gemeenten bestaat geen georganiseerde kerkelijke armenzorg.

b. In geen der 9 gemeenten bestaat eene georganiseerde particuliere armenzorg.

c. In 3 gemeenten bestaat geen burgerlijk armbestuur.

II. In al de gemeenten moet door of van wege de burgerlijke armenzorg bedeed worden, daar de kerkelijke en particuliere liefdadigheid niet voldoende voorzien kunnen in den nood der armen. uithoofde hunne beperkte middelen, de gemeente Meeden heeft eene overeenkomst gesloten met de Neder-

duitsche Hervormde diaconie, waarbij deze op zich neemt, tegen vergoeding uit de gemeentekas, de bedeeing van alle armen in die gemeente, onverschillig tot welke gezindte deze behooren, geneeskundige behandeling hieronder begrepen; deze overeenkomst, die reeds sedert jaren bestaat, is bij ondervinding zeer doeltreffend bevonden.

III. In de gemeente Adorp belasten de kerkelijke besturen zich, om aan sommige armen, niet tot de kerk behorende, in overleg met het burgerlijk armbestuur gedeeltelijk ondersteuning te verleenen, hetzij in natura of in geld, of beide, voor zoo- veel hunne fondsen toelaten.

Wat de gemeente Meeden betreft, nemen wij de vrijheid te verwijzen naar hetgeen sub II is vermeld.

In de verslagen der overige gemeenten wordt vraag drie met „neen” beantwoord.

IV. Tengevolge der vorenbedoelde organisatie zijn in de gemeente Meeden de uitgaven der burgerlijke gemeente geklommen met 10 % of f 1550. In het verslag der gemeente Adorp wordt deze vraag niet beantwoord.

V. In de gemeenten Adorp, Meeden, Nieuweschans en Usquert bestaat in meerdere of mindere mate samenwerking tusschen de burgerlijke en kerkelijke armbesturen.

Wat den vorm betreft, meenen wij, wat de beide eerstgenoemde gemeenten betreft, te mogen verwijzen naar 'tgeen ten aanzien der vragen 2 en 3 is medegedeeld.

In de gemeente Nieuweschans wordt met goed gevolg samengewerkt, ten einde behoeftigen woning te verschaffen.

In de gemeente Usquert worden door den gemeentegeneesheer ook de kerkelijke armen behandeld, terwijl het burgerlijk armbestuur een gebouw, dienende als armenhuis van de kerkelijke gemeente in gebruik heeft en omgekeerd het kerkelijk armbestuur een stukje grond van het burgerlijk armbestuur.

De overige niet genoemde gemeentebesturen maken geen melding van pogingen, om samenwerking te verkrijgen tusschen de burgerlijke en andere armenzorg.

VI. Gevallen van afschuiving van armen deden zich voor in de gemeente Aduard, waar de diaconiën der Nederlandsch Hervormde gemeenten, met uitzondering van Wierum en der Gereformeerde kerk, wigeren doopleden te bedeeien, die dus ten laste van het burgerlijk armbestuur kwamen.

VII. Met uitzondering van de gemeente Aduard, ten aanzien van welke gemeente wij verwijzen naar het hiervoren medegedeelde, is in geen enkele gemeente dezer rubriek gebleken van onwil van eenig niet burgerlijk armbestuur.

VIII. Desbewust wordt dubbel bedeed in de navolgende gemeenten:

Adorp met wederzijdsch overleg; in den regel ieder de helft.

Ezingen. Bij hooge uitzondering ontving een arme wel eens bedeeing van de gemeente en tevens van eene kerkelijke instelling. Hiervoor gelden geen vaste regelen en is het bedrag niet op te geven.

Noorddijk. Bij uitzondering wordt wel eens een enkel persoon, die niet tot een kerkgenootschap behoort, door de diaconie der Nederlandsch Hervormde gemeente, waar hij woont en de burgerlijke gemeente gezamenlijk ondersteund, zoodat de diaconie en de burgerlijke gemeente elk de helft in de kosten bijdragen.

IX. Op de vragen, hier ter plaatse gedaan ten aanzien van werkverschaffing door of vanwege de gemeente, wordt door het gemeentebestuur van Ezingen meegedeeld, dat gedurende de wintermaanden den werklozen werk wordt verschaft aan de gemeentewegen en zoo de vorst zulks niet gedooft, worden er keien tot mac-adam verwerkt.

Het getal personen, dat zich hiervoor aanmeldde, beliep 10—25 en werd eene belooning van 40 à 50 ct. per dag hiervoor betaald; in het geheel bedroeg dit eene uitgaaf van f 382,28.

Ouden van dagen, niet meer in staat zijnde keien te kloppen, zijn voortdurend van half October tot begin Maart bezig met werkzaamheden bij de wegen tegen eene belooning van 50 ct. per dag.

Vanwege het burgerlijk armbestuur worden in de gemeente Usquert keien geklopt; een klein getal personen werkt hieraan.

In den beginne bedroeg het loon 12½ ct. en later voor hardere keien 15 ct. per H.L. keislag.

De ontvangsten bedroegen f102,50, de uitgaven f41,30⁵.

In de verslagen der overige gemeenten worden deze vragen ontkennend beantwoord.

X. Wat de verhuizing van het platte land naar de steden betreft, alleen door het gemeentebestuur van Ezinge wordt hieromtrent medegedeeld, dat jaarlijks geheele gezinnen en eenlopende personen naar de steden vertrekken, hoofdzakelijk zij, die aldaar weinig verdienen met zaken of handenarbeid en vermeenen in de steden hun lot te zullen verbeteren.

Deze verhuizing was evenwel niet van invloed op de burgerlijke armenzorg.

XI. Had de maatschappelijke toestand der arbeiders invloed op de burgerlijke armenzorg? en in welken zin? Deze vragen worden toestemmend beantwoord door het gemeentebestuur te Adorp, dat mededeelt, dat onderstand aan arbeiders weinig of niet werd verstrekt, omdat er werk was en de verdiensten zodoende niet gering waren.

Ezingen, dat bericht, dat alleen ouden van dagen bij gebrek aan werk of wanneer het weder het niet toeliet werkzaamheden aan de wegen te verrichten, wel eens werden bedeed.

Nieuweschans met opmerking, dat dikwijls geneeskundige hulp werd verstrekt. Noorddijk, dat mededeelt, dat de arbeiders aldaar in den regel het geheele jaar door voldoende werk hebben,

zoodat zij niet om onderstand of hulp behoeven te vragen en dat ook niet doen. Eene enkele maal komt het voor, dat zij geneeskundige hulp vragen. Ook in deze categorie gemeenten schijnt dus de toestand der arbeiders bevredigend genoemd te kunnen worden.

XII. Alleen in de verslagen der gemeenten Noordwijk en Usquert komt voor het navolgende meldenswaardige:

Te Noorddijk en Engelbert bestaat een zieken en een doktersfonds, waarvan verreweg de meeste leden in Engelbert wonen en slechts enkelen in de dorpen Middelbert en Noorddijk, omdat de arbeiders in laatstgenoemde dorpen, ingeval van nood, op de diaconiebesturen dier dorpen rekenen kunnen, wat in Engelbert niet het geval is.

Uequeert. Alleen hulpbehoevende lieden ontvangen ondersteuning, aan anderen wordt het geweigerd.

Onder toezending ook van de verslagen der in dit rapport niet met name genoemde gemeenten in deze provincie, vermeenen wij aan het verlangen van Uwe Excellentie, uitgedrukt in de in margine vermelde missive, namelijk een verslag te ontvangen over de werking der Armenwet in 1902, bij dezen te hebben voldaan.

De Gedeputeerde Staten der provincie Groningen,

GEERTSEMA, Voorzitter.

SYBENGA, Griffier.

GEMEENTE GRONINGEN.

VERSLAG over de werking der artikelen 20, 21 en 22 der Armenwet, voorgeschreven bij Provinciaal Blad van 1898, n°. 9.

VRAGEN.	ANTWOORDEN.
1°. Bestaat er in uwe gemeente:	
a. eene georganiseerde kerkelijke armenzorg?	a. Ja.
b. eene georganiseerde particuliere armenzorg?	b. Neen, wel zijn er corporatiën die zich met de armenzorg bezig houden en tusschen deze wordt samenwerking, althans voeling gehouden door het centraal bureau voor werkverschaffing en armenzorg.
c. een burgerlijk armbestuur?	c. Neen, de armenverzorging geschiedt rechtstreeks door de gemeenten.
2°. Voorziet in uwe gemeente kerkelijke en particuliere liefdadigheid op voldoende wijze in de behoeften der armen, zoodat bedeeling vanwege de burgerlijke armenzorg niet noodig is?	Neen.
En zoo ja, is die toestand dan een gevolg van subsidies die uwe gemeente verleent aan kerkelijke en particuliere instellingen van weldadigheid?	
3°. Is in uwe gemeente eene organisatie van de burgerlijke, kerkelijke of particuliere armenzorg getroffen, of bestaande organisatiën gewijzigd, ten einde de armenzorg meer doeltreffend te maken? Zoo ja, welke is die organisatie? Is haar doel bereikt?	Neen. Gelijk is gezegd onder punt 1b bestaat er wel samenwerking, althans voeling tusschen de corporatiën, die zich met armenzorg onledig houden door middel van de vereeniging „het Centraal Bureau voor armenzorg en werkverschaffing”, welke vereeniging de gelegenheid opent volledig te worden ingelicht omtrent behoeftigen die zich om onderstand hebben aangemeld. Intusschen hebben zich geen kerkelijke diaconiën aan die vereeniging aangesloten

V R A G E N.	A N T W O O R D E N.
4°. Had zoodanige organisatie der burgerlijke armenzorg invloed op de uitgaven van uwe gemeente, of van het burgerlijke armbestuur ten uwent? En zoo ja, in welke mate?	Van eenigen invloed op de uitgaven der gemeente ten gevolge van de onder het vorenstaand punt bestaande samenwerking, is niet gebleken.
5°. Bestaat er ten uwent samenwerking tusschen de burgerlijke en andere armenzorg? In welken vorm? Zijn pogingen daartoe aangewend? Waaraan is mislukken dier pogingen te wijten?	Dit punt vindt zijne beantwoording in het onder punt III vermeld.
6°. Deden zich in uwe gemeente gevallen voor van afschuiving van armen, of gevallen, waarin een ernstig vermoeden daarvan bestaat?	Ja, gevallen van afschuiving deden zich voor.
7°. Is gebleken van onwil van eenig niet burgerlijk armbestuur?	Wordt hier met „onwil” bedoeld „ongezindheid om te bedeelen” dan heeft die onwil zich wel eens voorgedaan als gevolg van gebrek aan fondsen, waaruit de bedeeeling zoude kunnen worden bestreden.
8°. Wordt door u of door het burgerlijk armbestuur desbewust dubbel bedeeld, d. w. z. wordt desbewust bedeeeling uitgereikt aan hen, die deze ook reeds ontvangen van kerkelijke of particuliere instellingen? Welke regelen gelden daarbij? Met welk bedrag wordt dubbel bedeeld?	Ja. Dikwijls geschiedt de bedeeeling na een vooraf gemaakt overleg nopens de wijze en de hoegrootheid van den te verleen steun tusschen de gemeente en de kerkelijke diaconiën.
9°. Werd door of van wege uwe gemeente werk verschaft, dat niet vermeld wordt onder de in het verslag behandelde instellingen tot werkverschaffing aan behoeftigen? Geschiedde dit ook van andere zijde? Welk werk werd verricht, door hoevelen, tegen welk loon en gedurende welken tijd van het jaar? Welke waren de uitgaven, welke de inkomsten?	Neen.
10°. Wat hebt gij waargenomen omtrent de verhuizing van het platte land naar de steden? In hoever was deze van invloed op de burgerlijke armenzorg ten uwent? Kunnen hieromtrent nadere gegevens worden verstrekt?	Die verhuizing komt geregeld voor en is niet zonder invloed op het bedrag der door de openbare armenzorg te verstrekken bedeeeling. Van 1 Januari 1901—31 December 1901 werden in onderstand opgenomen 24 gezinnen en van 1 Januari 1902—31 December 1902 18 gezinnen, alle korter dan 2 jaar alhier woonachtig, voor wie werd uitgegeven aan geld f 548.
11°. Had de maatschappelijke toestand der arbeiders invloed op de burgerlijke armenzorg? In welken zin?	Ja en wel in dien zin, dat in de wintermaanden vele personen wegens gebrek aan werk tijdelijk moesten worden ondersteund.
12°. Hier te vermelden hetgeen verder vermeldenswaardig voorkomt?	Het vestigen alhier van het groot aantal gezinnen houdt verband met de wijze waarop het den armlastigen van elders gemakkelijk wordt gemaakt om deze gemeente te bereiken en moeielijk om aldaar te blijven. Zie antwoord op vraag 6, 8, 10.

Aldus opgemaakt door burgemeester en wethouders der gemeente Groningen den 17den Februari 1903.

ED. J. VAN STARKENBORG, *Burgemeester.*

A. PEKELHARING, *Secretaris.*

BIJLAGE XI.

**VERSLAG aan den Minister van Binnenlandsche Zaken,
betreffende den toestand van het armwezen in de
provincie Drenthe over het jaar 1902, in verband
met de wet van 28 Juli 1854 (Staatsblad n°. 100),
gewijzigd bij de wet van 1 Juni 1870 (Staatsblad n°. 85)**

In de meeste verslagen van de besturen der gemeenten in deze provincie omtrent den toestand van het armwezen over 1902 wordt deze, evenals over 1901, vrij gunstig genoemd, daar er op vele plaatsen geen gebrek aan werk bestond en de winter niet van langen duur en strengen aard was, zij het ook, dat het najaar door het vroeg invallen van den vorst hier en daar reeds spoedig behoefte aan ondersteuning deed ontstaan.

Ook eene goede opbrengst van het aardappelenverbouw en het houden van varkens brachten het huize tot dien vrij gunstigen toestand bij evenals de geringe duurte der dagelijksche levensbehoeften en het bezit door vele mingevoeden van een eigen huisje met eenig land, terwijl bovendien het zoeken van werk in Duitschland, het turfgraven en grasmaaien elders in de werkverschaffingen menig daghuur deden verdienen. Hier en daar behoefde de ondersteuning zich dan ook tot weinig meer te bepalen dan in geval van het overlijden van den kostwinner of wel tot zieken, ouden van dagen, gebrekkigen, weezen, verwaarloosde kinderen, krankzinnigen of doortrekkende reizigers, wier aantal nog al wat schijnt te hebben bedragen, althans in het verslag der gemeente Meppel wordt vermeld, dat het ongeveer 200 grooter was dan in het vorig jaar.

Zeer juist wordt onzes inziens, de toestand van de arbeidende klassen weergegeven in het verslag van het gemeentebestuur van Vries, waarin, na te hebben vermeld, dat de toestand van het armwezen over 1902 niet bepaald ongunstig genoemd mag worden, het volgende wordt aangetroffen.

„Wel is waar zijn de geldelijke verdiensten nog niet groot te noemen, doch men dient ook hier de toestanden te beoordeelen in verband met plaatselijke omstandigheden.

Zoo heeft bijna zonder uitzondering ieder arbeider zooveel grond in eigendom, of goedkoop in huur, dat hij ten gerieve van 't geheele jaar behalve voor zijn gezin, ook voor zijn vee: een koe, schaaap, varken of 1 à 2 geiten, een voldoende hoeveelheid aardappels, rogge enz. kan verbouwen, terwijl die dieren wederkeerig zorgen voor den noodigen mest.

Brandstof- in den vorm van zadden, steekt de arbeider van eigen veld of wordt voor geringen prijs gekocht.

De boer belast zich met voerwerken, ploegen en eggen in ruil tegen een paar dagen arbeids, waarbij in den regel, het voordeel beslist is aan de zijde des arbeiders.

De geleidelijke vooruitgang bij de arbeidersbevolking is merkbaar aan uitbreiding van den veestapel (natuurlijk op bescheiden voet), het bouwen van een eigen huisje enz.

Al mogen er alzoo uiterlijke teekenen zijn, welke duiden op meerdere welvaart onder de werkende klasse, dit neemt niet weg, dat nog steeds te veel gebruik wordt gemaakt van sterken drank, hetgeen voor velen een struikelblok blijft, om er zich voor goed boven op te werken.

Bovendien laat de huisvesting nog veel te wenschen over, hetgeen een nadeeligen invloed uitoefent op de gezondheid en zedelijkheid in het familieleven, terwijl de weinige bedrevenheid van vele huismoeders in het hanteeren van naald en schaar oorzaak is, dat in menig gezin netheid, orde en zindelijkheid ontbreken. Natuurlijk zijn dergelijke toestanden niet bevordelijk tot beperking van het pauperisme, doch ook hierin zal mettertijd verbetering komen, nu aan het handwerken-onderwijs op de scholen meer en meer aandacht wordt gewijd.

Te vroege en veel onberaden huwelijken zijn menigmaal oorzaak, dat de strijd om het bestaan, althans in de eerste jaren, niet weinig bemoeijkt wordt.

Ten slotte dient nog opgemerkt, dat het herleven van het boerenbedrijf, voor deze streek, een gunstigen invloed teweeg brengt op het welzijn van de arbeidersklasse.

Een enkel gemeentelijk verslag (dat van Hoozevee) wijst er op, dat — hoewel de toestand van het armwezen daar niet achteruit gaat — door den betrekkelijk lagen loonstandaard, de arbeidende klasse niet in staat is iets voor den kwaden dag over te leggen en daarom de hulp van de diaconiën of het burgerlijk

armbestuur niet kan ontberen, terwijl in het verslag der gemeente Odoorn, de toestand ongunstiger dan in 1901 wordt genoemd ten gevolge van toeneming der bevolking en vermindering van den arbeid in de venen, waardoor de uitgaven voor het armwezen stijgen.

De kerkelijke of bijzondere liefdadigheid voorziet in geen der gemeenten dezer provincie geheel in de armenverzorging; in alle gemeenten werd daarin in meerdere of mindere mate door het burgerlijk bestuur voorzien. Ook nu weder vermeldt het verslag der gemeente Dwingeloo, dat vooral de bijzondere liefdadigheid daar in de behoeften voorziet, terwijl ook nu weder in Ruinerwolde de toestand zoo gunstig was, dat alleen behoeftige krankzinnigen voor gemeenterekening werden verpleegd en door de kerkelijke armbesturen overigens voldoende in de behoeften der armen kon worden voorzien.

In de Wijk werd bijna uitsluitend door kerkelijke en bijzondere liefdadigheid bedeed; in Odoorn was zulks echter voor een klein deel het geval evenals in Emmen.

Over het algemeen bepaalde de ondersteuning door de instellingen van weldadigheid zich tot de personen, die door belijdenis tot het betrokken kerkgenootschap behooren en zulks op vele plaatsen nog slechts voor zoover de inkomsten dier instellingen het toelieten. Ten laste der burgerlijke gemeente kwamen inzonderheid de kosten van verpleging van behoeftige krankzinnigen in gestichten voor zoodanige lijdens, die van geneeskundige behandeling van patiënten in ziekeninrichtingen of daarbuiten, die van geneesmiddelen, die van ondersteuning van personen, niet behoorende tot de in de gemeente bestaande kerkgenootschappen of, daartoe wel behoorende, doch door de kerkelijke armbesturen, hetzij wegens gebrek aan middelen, hetzij om andere redenen afgewezen of niet voldoende ondersteund, die van ondersteuning van doortrekkende reizigers alsmede ondersteuning bij wijze van polietiezorg.

Van vermeerdering van het aantal armbesturen, welke het beginsel van het synodaal reglement voor de diaconiën der Nederlandsche Hervormde Kerk in praktijk hebben gebracht, is in 1902 niet gebleken, terwijl men in dat jaar aan het beginsel, voor zoover het vroeger werd aangenomen, getrouw bleef, behoudens in enkele gevallen, voornamelijk als gebrek aan middelen zulks verhinderde. Volgens het verslag van Westerbork zouden de diakenen aldaar beweren aan het beginsel getrouw te zijn gebleven voor zoover hunne middelen toelieten, doch het gemeentebestuur voegt daarbij, dat zulks niet volkomen waar is, hetgeen thans door hen wordt ingezien. Het Nederlandsch-Hervormd armbestuur te Norg, deed volgens het verslag van het bestuur der gemeente in 1902 in zake armenverzorging meer dan in vorige jaren, hoewel het niet zorgde voor alle armen, die in 't kerkelijk ressort der gemeente woonden, zoodat ook nu weder een groot deel der armenverzorging kwam ten laste der burgerlijke gemeente, aan welke daardoor een financieelen last blijft opgelegd.

De verstandhouding tusschen de burgerlijke besturen en de besturen der kerkelijke instellingen van weldadigheid was, blijkens de ingekomen berichten, goed af zeer goed, behalve vrij goed in Meppel, Westerbork en Norg, van welke laatste gemeente het bestuur zich, ter voorkoming van onaangenaamheden, zoo weinig mogelijk met de zaken van het Nederlandsch-Hervormd armbestuur bemoeit.

Ook in 1902 werd wederom de onafhankelijkheid der kerkelijke armbesturen behoorlijk geëerbiedigd.

Evenals vroeger trachten wij in het afgeloopen jaar ten aanzien van de subsidiën, uit gemeentefondsen aan instellingen van weldadigheid verleend, bij het onderzoek der betrekkelijke raadsbesluiten te zorgen, dat de betrokken bepalingen der wet werden nageleefd.

Bij de ter zake in 1902 behandelde raadsbesluiten worden de volgende subsidiën toegekend;

aan de instelling „armwerkhuis” te Hoozevee voor 1903 een subsidie van f 2300 of f 400 meer dan voor 1902, ten gevolge van de omstandigheid, dat voor 1902 kon worden beschikt over een voordeelig saldo van een vorigen dienst, terwijl 1903 een nadeelig saldo van zoodanigen dienst ten zijnen laste heeft;

aan het burgerlijk armbestuur te Meppel voor 1903 een subsidie van f 8000 zijnde f 500 minder dan voor 1902, voornamelijk ten gevolge een batig saldo voor 1903 tegen een nadeelig slot voor 1902;

aan het bestuur der gemeentelijke werkinrichting te Meppel voor 1903 een subsidie van f 500 of f 100 minder dan voor 1902, ten gevolge van meer beschikbaar batig slot;

aan de instelling van weldadigheid „Steenklopperij” onder

het beheer der gemeente Zuidwolde voor 1903 een subsidie van f 50, zijnde gelijk aan dat voor 1902.

Aan de vereeniging tot werkverschaffing te Hoogeveen behoefde voor 1902 geen subsidie te worden toegekend omdat zij deze kon ontberen wijl geen aankoop van nieuwe grondstof behoefde te geschieden en het kassaldo daardoor aanmerkelijk gestegen was. Die vereeniging ontving over 1901 een subsidie van f 350.

Omtrent de werking der artt. 20, 21 en 22 der Armenwet wordt het volgende medegedeeld:

1°. a. geen georganiseerde kerkelijke armenzorg bestaat in:

2 gemeenten met 2000 zielen en minder;

2 „ „ 2001—5000 zielen;

2 „ „ 5001—20 000 zielen;

0 „ „ meer dan 20 000 zielen;

b. geen georganiseerde particuliere armenzorg bestaat in:

5 gemeenten met 2000 zielen en minder;

19 „ „ 2001—5000 zielen;

5 „ „ 5001—20 000 zielen;

1 gemeente „ meer dan 20 000 zielen;

c. geen burgerlijk armbestuur bestaat in:

5 gemeenten met 2000 zielen en minder;

21 „ „ 2001—5000 zielen;

6 „ „ 5001—20 000 zielen;

1 gemeente „ meer dan 20 000 zielen;

d. het aantal gemeenten waar de toestand bedoeld in een der aangegeven categoriën bestaat benevens de toestand van eene der andere categoriën bedraagt 30, te weten:

5 gemeenten met 2000 zielen en minder;

19 „ „ 2001—5000 zielen;

5 „ „ 5001—20 000 zielen;

1 gemeente „ meer dan 20 000 zielen.

2°. Zooals hiervoren reeds is vermeld moet in alle gemeenten ezer provincie door de burgerlijke armenzorg bedeeld worden.

3°. en 4°. Organisatiën van de burgerlijke, kerkelijke of particuliere armenzorg zijn in 1902 niet getroffen en ook zijn de bestaande, waarvan melding is gemaakt in ons verslag over 1898, niet gewijzigd. Echter vermeldt het gemeentelijk verslag van Vries thans onder deze rubriek, dat, ingevolge reeds vroeger aangegane overeenkomst, het der gemeente is toegestaan hare armen te doen verzorgen in het diaconie-armhuis der Nederlandsch Hervormde gemeente tegen f 1,50 per week en per persoon (kind of volwassen), plus de kosten van schoeisel, kleeding en geneeskundige hulp.

5°. Samenwerking tusschen burgerlijke en andere armenzorg bestaat hier en daar door het houden van overleg ter voorkoming van afschuiving en dubbele bedeeeling, door verpleging van armen in diaconiehuizen op kosten (geheel of ten deele) der burgerlijke gemeente, door betaling van onderstandskosten deels door de burgerlijke en deels door de kerkelijke armenzorg (ook bij opneming van patiënten in elders bestaande ziekeninrichtingen).

De diaconie te Odoorn verschaft in den winter werk aan behoeftigen door het doen verbrijzelen van veldkeien, waardoor het verstrekken van bedeeeling wordt voorkomen; de gemeente koopt dan de verkregen mac-adam van de diaconie en geeft in den regel jaarlijks aan den armvader eene gratificatie voor het gehouden toezicht op de keien-klopperij. In Meppel is de samenwerking tusschen het burgerlijk armbestuur en de kerkelijke armbesturen in zooverre gewijzigd, dat door het eerste en de diaconiën der hervormde gemeente onderling lijsten van bedeelden worden overgelegd ter voorkoming van dubbele bedeeeling. Ook nu weder vermeldt het verslag der gemeente Nijeveen dat het mislukken der poging tot samenwerking te wijten is aan den onwil der kerkelijke besturen.

6°. Van het voorkomen van gevallen van afschuiving van armen wordt alleen melding gemaakt in de verslagen van Meppel en Nijeveen. Dat van Meppel vermeldt ter zake, dat afschuiving van armen uit de nabij gelegen gemeenten ten laste van het burgerlijk armbestuur aldaar zich van tijd tot tijd nog wel voordoeft, terwijl het onwaardig gedrag van sommige armen oorzaak is, dat ook somwijlen door de kerkelijke armbesturen aan zulke personen hulp wordt geweigerd.

7°. Omtrent onwil van eenig niet-burgerlijk armbestuur maken de gemeentelijke verslagen geenerlei melding.

8°. Door burgerlijke besturen werd in 1902 des bewust beedeeld aan armen, die ook reeds bedeeeling ontvingen van kerkelijke of particuliere instellingen, en wel in Assen, Borger, Coevorden, Dalen, Emmen, Hoogeveen, Meppel, Nijeveen, Odoorn, Smilde, Vledder en Vries.

Daaromtrent wordt in de verslagen dier gemeenten het volgende vermeld:

Assen. In enkele gevallen werd — zonder inachtneming van vaste regelen — door het burgerlijk bestuur huishuur verstrekt aan eenige personen die ook reeds van een armbestuur onderstand genoten.

Borger. De dubbele bedeeeling heeft in onderling overleg, doch zonder vaste regelen plaats.

Coevorden. De kerkelijke instellingen bedeeelen volgens hare tarieven, de gemeente vult die bedeeeling aan met zeer verschillende bedragen.

Dalen. Wanneer de hervormde diaconie in financiële krachten te kort schiet, worden de bedeeelingen dier diaconie door de gemeente met verschillende bedragen aangevuld.

Emmen. Soms bedeeelen de gemeente en eene diaconie, in overleg, dezelfde personen.

Hoogeveen. Als de kerkelijke of particuliere liefdadigheid onvoldoende is, vult de gemeente de bedeeeling aan met zeer verschillende bedragen, doch hoogstens met f 1,50 per week.

Meppel. Niet dan in hoogst bijzondere omstandigheden bedeeelt het burgerlijk armbestuur personen, die reeds van andere openbare instellingen van liefdadigheid onderstand genieten, de Kerstmis- en nieuwjaarsbedeeeling (bij de verschillende gezindten bleven zonder invloed op de bedeeelingen van gemeld armbestuur.

Nijeveen. Er werd turf verstrekt aan armen die reeds bedeeeling ontvingen van kerkelijke instellingen. Daarbij golden geene regelen.

Odoorn. Alleen in die gevallen, waarin de kerkelijke ondersteuning volstrekt onvoldoende is en wanneer het blijkt, dat de bedeeeling van kerkelijke zijde niet kan worden verhoogd, vult de gemeente het ontbrekende aan tot een bedrag, dat bepaald noodzakelijk wordt geacht.

Smilde. Het komt somtijds voor, dat een arme, behorende tot eene kerkelijke gemeente, ondersteuning ontvangt van het gemeentebestuur indien blijkt, dat de kerkelijke instelling niet bij machte is alle kosten alleen te betalen. In zoodanig geval bedeeelt de gemeente met f 0,75 per week.

Vledder. Dubbele bedeeeling heeft slechts plaats wanneer de middelen der kerkelijke armbesturen niet toereikend zijn, in welke gevallen door de gemeente voor de helft werd bedeeeld.

Vries. Van gemeentewege werd geneeskundige hulp verstrekt aan personen die door kerkelijke diaconiën in geld of natura worden ondersteund. Over 1902 werd voor zoodanige hulp door de gemeente f 15 betaald.

9°. Omtrent werkverschaffing door of vanwege de gemeente of van andere zijde vermelden de gemeentelijke verslagen het volgende:

Diever. Van gemeentewege werd gedurende den winter werk verschaft door middel van verbetering van wegen en beperking van zandverstuivingen aan één arbeider tegen f 0,50 per dag. De uitgaven bedroegen f 32,55, de inkomsten nihil.

Eelde. Door de gemeente werd aan 16 personen gedurende Januari en December werk verschaft, bestaande in het omspitten van heideveld en het gereed maken daarvan tot bouwland, tegen een daggeld van f 0,60 per persoon. De uitgaven bedroegen f 294,70¹/₂, de inkomsten nihil.

Havelte. Werk werd verschaft vanwege den heer C. H. I. MULLER te Amsterdam en den Oranjobond van orde, gevestigd te Utrecht gedurende Januari en Februari, November en December aan 20, gedurende Maart aan 25 en gedurende April en de eerste helft van Mei aan 30 personen.

Dat werk had plaats in de hun toebehoorende, te Uffelte gelegen zandverstuivingen en bestond in het ontginnen der gronden door boschaanleg. Het dagloon bedroeg f 0,70 à f 0,90. De uitgaven waren f 1806,63; de inkomsten nihil.

Meppel. Door de hier gevestigde afdeling van het werkliedenverbond „Patrimonium”. Het werk dat verricht werd bestond, evenals vroeger, in het vervaardigen van vuuraanmakers, waaraan doorlopend door 9 leden der afdeling werd deelgenomen, tegen een gemiddeld loon van f 3 per week. De werktijd was van Januari tot einde Februari. De uitgaven bedroegen f 350, de inkomsten f 320.

Norg. Van gemeentewege. In Januari, Februari, Maart, November en December werden in het geheel door zes personen uit vier gezinnen — echter zeer ongeregeld — keien verbrijzeld tegen eene belooning van f 1,50 en f 2,50 per M³. verkregen mac-adam of gemiddeld 70 ct. per dag. Twee personen werkten slechts een paar weken. De uitgaven hebben bedragen f 86,36. Vermits de mac-adam wordt gebruikt voor het onderhoud van den kunstweg Norg—Roden, is van inkomsten geen sprake.

Odoorn. Door de diaconie te Odoorn het reeds hierboven onder 5 aangehaald verbrijzelen van keien. Het loon daarvoor bedroeg pl. m. f 0,50 à f 0,60 per dag, doch het totaal bedrag van inkomsten en uitgaven deswege zijn niet bekend.

Roden. Door de gemeente en particulieren werd werk verschaft, bestaande in aanleg van bosch en wallen alsmede ontginning van heideveld, aan gemiddeld 18 personen gedurende de wintermaanden tegen een weekloon van f 3. Voor de gemeente waren de uitgaven f 394,95 en de inkomsten nihil, doch de uitgaven en inkomsten van de particulieren te dezer zake zijn niet op te geven.

Sleen. Van wege de gemeente werd in het laatst van de maand December door steenkloppen werk verschaft. Twee personen namen daaraan deel tegen eene belooning van 12 cent per hectoliter. De uitgaven bedroegen f 8,48, inkomsten werden niet gemaakt.

Smilde. Door de gemeente wordt in den winter gelegenheid gegeven tot steenklopping; in den afgelopen winter is daarvan echter geen gebruik gemaakt, van andere zijde wordt daartoe hoogst zelden overgegaan.

Vledder. Vele arbeiders waren in de gelegenheid om gedurende de maanden Januari, Februari, Maart, October en December een redelijk dagloon te verdienen bij de landontginning der maatschappij van weldadigheid in het Vledderveen en van den heer W. HUENDER te Doldersum.

Vries. Landontginning onder Tijnarlo door den heer A. L. BROEKEMA, te Groningen.

De werkzaamheden bepaalden zich tot het ompspitten van heidegrond en het beploegen van den omgespitten grond.

In de maanden April en Mei is voor graafwerk betaald aan 15 arbeiders uit deze gemeente 10 cent per uur, naar 11 uren per dag; bovendien aan 2 personen met 2 paarden ploegwerk f 170. Voorts werd nog in de maanden November en December door enkele arbeiders graafwerk verricht tegen 9 cent per uur naar 8 uur per dag en voor 't ploegen gedurende 1½ maand pl. m. f 170. De totaal uitgaven bedroegen f 1070 en de ontvangsten nihil, daar het ontgonnen terrein in 1902 nog niet bebouwd is.

Landontginning onder IJde, door den heer H. DIETERS Jzn. te Groningen.

De werkzaamheden hebben bestaan in graven, spitten en anderen arbeid tot de ontginning van heidegrond betrekkelijk. Het getal arbeiders varieerde van 4 tot 30 per week, die werkten tegen een daggeld van f 0,80, f 0,90, f 1 tijdens herfst en wintermaanden; f 1,50 à f 2 in den druksten zomertijd. De werkzaamheden zijn over het geheele jaar loopende geweest, doch uit den aard der zaak wordt het ontginningswerk 't meest ter hand genomen in 't voor en najaar en des winters bij open weer.

Omtrent de financieele uitkomsten wordt van deze onderneming gezegd, dat bij ontgining, de uitgaven natuurlijk veel hoger zijn, dan de ontvangsten.

Landontginning onder Tijnarlo door den heer K. SROL te Haren. Ook hier bestonden de werkzaamheden in hoofdzak in het ompspitten van woeste gronden en wijders in datgene, wat het landbouwbedrijf meebrengt.

Van uit deze gemeente zijn werkzaam geweest 7 à 8 personen gedurende de wintermaanden, in de zomermaanden minder. Het daggeld bedraagt gemiddeld 10 cent per uur, over 't geheele jaar gerekend, zijnde in 1902 deswege aan werkvolk uit deze gemeente betaald f 2000.

Welke inkomsten hier tegenover staan, kan volgens den ondernemer met geen bepaalde cijfers worden aangegeven, wijl deze ontginning reeds enkele jaren in werking is en de uitoefening van het landbouw bedrijf annex het in cultuur brengen van ontgonnen land te zamen eene administratie vormt, welke voor het beoogde doel, niet wel voor splitsing vatbaar is.

Landontginning onder Paarlo door de firma W. A. SCHOLTENS te Groningen.

De werkzaamheden bestonden in grondwerken als: spitten, kruien, slootgraven, egaliseeren enz. Er is gewerkt gedurende de wintermaanden door 18 personen, gedurende het overige deel des jaars respectievelijk door 12—8—6 en 4 arbeiders, die hunne bezigheden vonden in kunstmeststrooien, poten, planten en oogsten.

Het gemiddeld loon bedroeg in vasten dienst ± 75 cent, in aangenomen werk ± 95 cent per dag. Aan arbeidsloonen is uitbetaald ruim f 1700, de totale uitgaven bedroegen ± f 3800, de totale ontvangsten ± f 1924.

Vanwege den Bond van Orde, afd. Groningen, is in den loop van 1902 zeer weinig aan ontginning gedaan, terwijl het gewone boerenwerk met 1 à 2 arbeiders op de boerderij verricht, niet gerekend kan worden onder het begrip van „werkverschaffing” in den zin als de Regeering bedoeld.

Zandgraverij onder IJde van den heer P. BELGRAVE te Groningen.

De werkzaamheden bestaan in het graven van zand en het daarna ontginnen van den ondergrond.

Behalve bij strenge vorst, zijn geregeld gedurende 't geheele jaar 12 arbeiders uit de gemeente Vries op het terrein werkzaam geweest. Gemiddeld bedraagt het weekloon per week f 7,50 of f 1,25 dag, en is deswege in 1902 betaald f 4500. De totale uitgaven met inbegrip van kosten voor materiaal, toezicht, bemesting enz. hebben bedragen f 5000, de inkomsten f 6000.

Landontginning onder Vries van H. WESTRA Jz. te Assen.

De werkzaamheden in 1902 hebben bestaan in 't egaliseeren van den bodem, slootgraven, kunstmeststrooien, benevens 't zaaïen van gras- en klaverzaad.

Op deze landontginning zijn werkzaam geweest van 3 à 6 personen, die verdienen hebben in Januari f 0,70, in de maanden April en Mei f 0,90 per dag. Aan dagloon werd in totaal uitgegeven f 162,20, voor slootgraven in aangenomen werk totaal f 83. Inkomsten geene.

Van de zandgraverij onder Tijnarlo kunnen geene inlichtingen worden verstrekt, daar een desbetreffende uitnoodiging tot den bestuurder dezer onderneming onbeantwoord is gebleven.

10°. Verhuizing van het platteland naar de steden — waar deze voorkwam — oefende geen merkbaren invloed uit op de burgerlijke armenzorg.

11°. Uit hetgeen de gemeentelijke verslagen vermelden omtrent den invloed van den maatschappijken toestand der arbeiders op de burgerlijke armenzorg valt af te leiden, dat over het algemeen weinig bedeeling aan arbeiders behoefte verstrekt te worden.

Voor al was dit toe te schrijven aan het voorhanden zijn van werk, ook gedurende den winter, aan het werken in Pruissen, en aan de omstandigheid, dat de arbeiders voor 't meerendeel zelf hunne eerste levensbehoeften verbouwen.

Assen, den 24sten April 1903.

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

VAN SWINDEREN, Voorzitter.

G. W. VAN DER FELTZ, Griffier.

BILAGE XII.

**VERSLAG van Gedeputeerde Staten van Limburg
over de werking der artt. 20, 21 en 22 der
Armenwet, gedurende het jaar 1902.**

Ter voldoening aan de bestaande voorschriften, hebben wij de eer Uwe Excellentie hierna verslag uit te brengen aangaande de werking der opgemelde artikelen van de Armenwet, daarbij inachtnemende de volgorde bij missive van 1 Februari 1898, litt. A, afd. BB, bepaald.

In twee gemeenten van dit gewest bestaat geen burgerlijk armbestuur, in 46 gemeenten geene georganiseerde kerkelijke, en in 106 gemeenten geene georganiseerde particuliere armenzorg.

In 80 gemeenten werd naast het burgerlijk armbestuur tevens eene georganiseerde, hetzij kerkelijke, hetzij particuliere armenzorg aangetroffen.

De beide gemeenten, waar noch een burgerlijk armbestuur, noch eene georganiseerde kerkelijke of particuliere armenzorg bestaat, zijn Broeksittard en Bunde. Doet zich aldaar de noodzakelijkheid gevoelen armlastigen te ondersteunen, dan geschiedt zulks van gemeentewege, bij wijze van politiezorg.

Wegens hare beperkte middelen was noch de kerkelijke, noch de particuliere armenzorg bij machte in al de behoeften naar behooren te voorzien, zoodat het geval, dat de burgerlijke armenzorg niet behoefde te bedeeën, zich nergens heeft voorgedaan. Ook in de naaste toekomst is dit om de boven ontvouwde reden niet te verwachten.

Subsidien van gemeentewege werden ook in 1902 aan kerkelijke of particuliere instellingen van weldadigheid niet verleend.

Organisatiën van de burgerlijke, kerkelijke of particuliere armenzorg werden nergens getroffen, evenmin bestaande gewijzigd.

De burgerlijke en andere armenzorg werkten samen in de navolgende gemeenten:

Arcen en Velden, Bingelrade, Eysden, Geulle, Gulpen Horn, Meerssen, Meijel, Oud-Vroenhoven, Schimmert, Schin op Geulle, Sevenum, Vaals en Venray.

In den regel bepaalde zich die samenwerking tot het plegen van onderling overleg, tengevolge waarvan door de burgerlijke armenzorg wel eens werd bedeed, daar waar de krachten der andere armenzorg daartoe tekort schoten, ook verstrekten de instellingen elkander wederkeerig inlichtingen met betrekking tot de te ondersteunen armlastigen; dit laatste ter voorkoming zooveel mogelijk van dubbele bedeeing.

Ten aanzien van de gemeente Meijel deelden wij bereids in ons vorig verslag mede, dat aldaar in anderen zin wordt samengewerkt. Dewijl, blijkens de voor dit jaar verstrekte opgaven, deze toestand onveranderd gebleven is, meenen wij te kunnen volstaan met naar voormeld verslag te verwijzen.

Eigenlijke gevallen van afschuiving van behoeftigen of gevallen, waarin een ernstig vermoeden daarvan bestaat, werden in 1902 niet te onzer kennis gebracht.

Wij achten het evenwel noodig ook thans wederom de aandacht te vestigen op de bij voortduring door sommige gemeentebesturen, meer in het bijzonder door dat van Vaals, genite klachten over den druk, welke op de burgerlijke armenzorg wordt gelegd door het herhaaldelijk uitzetten op het grondgebied dier gemeente van in Duitschland tot achteruitgang geraakte Nederlanders, welke haast alle zonder bestaansmiddelen zijnde, zich om ondersteuning aanmelden.

Ook Maastricht verkeert, zij het dan ook in mindere mate, in bijna gelijke omstandigheden; daar toch gebeurt het niet zelden, dat aan de gemeente geheel vreemde personen bij het burgerlijk armbestuur om onderstand aankloppen of verpleging in het gebrekkighuis verzoeken.

Bedeeling van armlastige gezinnen of personen, zoowel door de burgerlijke als door de particuliere of kerkelijke armenzorg, geschiedde te Amby, Beek, Echt, Eysden, Gulpen, Haelen, Maasniel, Schimmert, Ulestraten en Urmond.

Gewoonlijk gelden voor die bedeeing geen vaste regels, daar meestal rekening wordt gehouden met de meerder of minder on-

gunstige omstandigheden, waarin de behoeftigen verkeerden, zulks ter beoordeeling van de bestuurders der betrokken instellingen.

Aangaande gevallen van dubbele bedeeing zegt het burgerlijk armbestuur van Maastricht thans wederom hetzelfde als hetgeen het dienaangaande reeds vroeger heeft opgemerkt en waarvan wij in onze vorige verslagen melding hebben gemaakt. Herhaling daarvan achten wij onnoodig, het schijnt ons voldoende ook omtrent dit punt naar die verslagen te verwijzen.

Naar vaste regels werd in 1902 bedeed door de navolgende armbesturen:

Amby, waar het burgerlijk armbestuur geldelijken steun en geneeskundige hulp, het parochiaal armbestuur uitsluitend financiële steun verleende.

Bergen, waar de bedeeingen bestonden in wekelijksche uitkeeringen van geld en het verstrekken van brood, kleederen en steenkolen.

Eysden, waar het burgerlijk armbestuur, zoo noodig, bedeede in geld en voorzag in de behoefte aan geneeskundige hulp en geneesmiddelen, terwijl de kerkelijke instellingen uitsluitend in natura bedeedden.

Gulpen, waar niet bedeed werd, dan nadat de kerkelijke en particuliere liefdadigheid onvoldoende bleken om in al de behoeften te voorzien en waar met een bedrag van f 397,12, dubbel bedeed werd.

Ulestraten, waar gedurende den winter met f 1 à f 2 per week dubbel werd bedeed.

Slechts enkele der burgerlijke en gemengde instellingen van weldadigheid volgen vaste tarieven voor de bedeeingen, met dien verstande echter, dat de mate van bedeeing in allen gevallen afhankelijk is van de middelen, waarover de betrokken instelling kan beschikken en van het getal aanvragen om onderstand.

De gemeenten, waar tarieven voor de bedeeing gelden, zijn: Horst. Huisgezinnen ontvingen 1 tot 4 brooden en f 0,50 tot f 1, afzonderlijke personen 1 tot 2 brooden en f 0,50 per week.

Maasniel. Naar gelang van de behoeften ontvingen huisgezinnen eene wekelijksche ondersteuning, afwisselende van f 0,50 tot f 1,50. Voor één gezin betaalde het burgerlijk armbestuur f 36 aan huishuur; terwijl voor drie personen aan kostgeld onderscheidenlijk f 90, f 70 en f 50 uitgegeven werd.

Maastricht. Het burgerlijk armbestuur bedeede naar dezelfde tarieven als verleden jaar, korthedshalve verwijzen wij naar ons vorig verslag, waarin die tarieven zijn opgegeven.

Neeritter. Gedurende de zomermaanden geschieden de bedeeingen in natura, gedurende de wintermaanden daarenboven in geld; terwijl zij om de 14 dagen plaats hadden.

Oud-Vroenhoven. Doorlopend bedeedden ontvingen wekelijks f 0,50 à f 1,50, terwijl tijdelijk bedeedden giften in eens ontvingen afwisselende van f 2,50 tot f 4.

Een persoon werd voor rekening van het burgerlijk armbestuur in een gesticht verpleegd, de kosten daarvan beliepen f 150.

Urmond. Maandelijksche bedeeingen met f 1,50 per gezin en daarenboven voor eens 1000 kilogram steenkolen.

Behoudens enkele uitzonderingen wordt in alle gemeenten vanwege de burgerlijke armenzorg controle op de bedeeden uitgeoefend. In den regel geschiedt deze door de leden van het burgerlijk armbestuur, welke huisbezoeken bij de behoeftigen afleggen, ten einde zich zooveel doenlijk te overtuigen van de wijze, waarop de verleende onderstand wordt aangewend.

Waar dit van de zijde van kerkelijke of particuliere instellingen geschiedt, zijn het in den regel de voorzitters, in sommige gevallen ook wel de leden dier instellingen, welke huisbezoeken bij de behoeftigen brengen.

Door of vanwege de navolgende gemeenten werd werk aan behoeftigen verschaft.

Belfeld, door het laten werken van armlastigen op de gemeentewegen gedurende de wintermaanden tegen een dagloon van 50 cts.

Berg en Terblijt, waar behoeftigen gebezigd werden bij den aanleg van bosschen tegen een dagloon van 70 cts.

Brunssum, door het laten breken van kiezel ten behoeve der gemeentewegen, weswege aan loonen werd uitgegeven f 865.

Herten, waar werk werd verschaft aan 8 behoeftigen gedurende de maanden November en December en welke arbeid bestond in het ziften van kiezel en het planten van boomen op gemeentegronden. De gemeente had daardoor eene uitgaaf van f 250.

Linne, waar 48 armlastigen arbeidden in de gemeentebosschen gedurende de maanden Januari, Februari en Maart tegen een

dagloon van 70 tot 90 cents. Hiervoor werd in het geheel f 520 uitgegeven.

Mook e. a., door het laten horten van kiezel en het onderhouden van gemeentebosch, weswege werd uitgegeven f 190.

Vlodrop, waar door behoeftigen gewerkt werd in de gemeentebosch en waaraan werd besteed een bedrag van f 250.

Alléén te Vlodrop werd van particuliere zijde werk aan behoeftigen verschaft en wel doordat de eigenaars der uitgestrekte deunbosch onder die gemeente gelegen, daarin een 20tal behoeftigen lieten arbeiden tegen een dagloon van f 0,75 à f 1 gedurende den winter en van f 0,90 tot f 1,20 in den zomer.

Luidens de door het gemeentebestuur van Maastricht verstrekte inlichtingen, houdt de verhuizing van plattelandsbewoners naar die stad nog steeds aan, hetgeen wordt toegeschreven aan de aanwezigheid der fabrieken, welke ruimschoots gelegenheid tot werken bieden. Volgens dat gemeentebestuur heeft de ervaring geleerd, dat die toestand ongunstig werkt op de publieke armenzorg. Het bewijs hiervoor put het gemeentebestuur uit de omstandigheid, dat de minder gezonde arbeid in de fabrieken oorzaak is, dat de arbeiders spoediger tot ziekte vervallen en ook op betrekkelijk jeugdiger leeftijd versleten zijn, dan die, welke ander werk verrichten. Zijn zij tot arbeiden niet meer in staat, dan komen zij allicht ten laste der publieke armenzorg.

Daarentegen wijzen eenige der in de nabijheid van Maastricht gelegen gemeentebesturen er op dat in de laatste jaren vele arbeidersgezinnen van uit die stad naar hunne gemeente zijn verhuisd, zulks ten gevolge van het veelvuldig bijbouwen van kleine woningen buiten de stad.

Niet zelden komt het voor, dat, zoo van dergelijke gezinnen de kostwinner ziek wordt of door andere redenen buiten staat geraakt om te werken, een beroep wordt gedaan op de publieke liefdadigheid. Ofschoon over het algemeen slechts tijdelijk behoeft te worden ondersteund, wordt de publieke armenzorg in de betrokken gemeenten daardoor beduidend verzwaaard.

Vermelding verdient nog, hetgeen het gemeentebestuur van Vaals hieromtrent mededeelt, namelijk dat de publieke armenzorg aldaar belangrijk vermeerderd is wegens de dalende loonen te Aken, waarheen talrijke te Vaals wonende arbeiders dagelijks gaan werken en wier maatschappelijke toestand wegens hunne mindere verdiensten, steeds slechter wordt. Daarbij komt nog, dat vreemde daglooners in Pruissen in den laatsten tijd van Rijks en gemeentelijke werken veelal worden geweerd.

Over den invloed, dien de maatschappelijke toestand der arbeiders op de burgerlijke armenzorg in het afgelopen jaar heeft gehad, kan vrijwel hetzelfde worden gezegd als reeds in ons vorig verslag werd medegedeeld. Nog steeds gaan talrijke arbeiders naar Duitschland, aangetrokken door de hogere loonen, welke aldaar en in industriële ondernemingen en in den landbouw te verdienen zijn, ofschoon de in Zuid-Limburg in exploitatie gebrachte of nog te brengen steenkolenmijnen in dien trek naar het buitenland eene merkbare vermindering hebben teweeggebracht. Dit neemt niet weg, dat er, vooral in het landbouwbedrijf schaarschte aan werkvolk blijft heerschen en dat de landbouwer, hoezeer door andere lasten reeds gedrukt, verplicht is vrij hoge loonen te betalen, ten einde het voor de behoorlijke uitoefening van zijn bedrijf volstrekt noodige personeel, te krijgen.

Tot verdere mededeelingen hebben ons de ingekomen verslagen der gemeentebesturen geen aanleiding gegeven.

Maastricht, 20 Februari 1903.

De Gedeputeerde Staten van het Hertogdom Limburg.

RUYS DE BEERENBROUCK.

De Griffier.

D. SPRONCK.

BILAGE XIII.

28 Januari 1902.

Nº. 5.

WIL WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over de woonplaats van den krankzinnige ARIE VAN DE CRAATS;

Den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 27 December 1901, n°. 202;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 25 Januari 1902, n°. 337, afd. B. B.;

Overwegende, dat A. VAN DE CRAATS, geboren op 30 September 1864 te Doorn, aldaar heeft gewoond ten huize zijner moeder, na wier dood hij in Juni 1891 is opgenomen in het gesticht 's Heerenloo, te Ermelo, als lijdende aan idiotisme, alwaar hij in Maart 1901 is overleden;

dat het gemeentebestuur van Doorn bezwaar maakt, dat gedeelte der verpleegkosten hetwelk niet uit de eigen middelen van den verpleegde en uit vrijwillige bijdragen is vergoed, voor rekening der gemeente te brengen, daarbij beweerde, dat A. VAN DE CRAATS op 11 Juni 1891, met een verhuisbiljet naar de gemeente Ermelo is vertrokken, en dat hij blijkens schrijven van Burgemeester en wethouders der gemeente d.d. 18 Juni d. a. v. zich aldaar onder afgifte van het getuigschrift bedoeld in art. 14 van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140) heeft gevestigd;

dat Gedeputeerde Staten te vergeefs hebben getracht dit geschil bij te leggen;

Overwegende, dat uit het feit, dat ARIE VAN DE CRAATS van zijne jeugd af lijdende is geweest aan idiotisme, is af te leiden, dat hij toen hij in 1891 naar de gemeente Ermelo werd overgebracht, om in het gesticht 's Heerenloo te worden opgenomen, niet het voornemen heeft kunnen hebben, om zich in die gemeente metterwoon te vestigen;

dat het verhuisbiljet dan ook niet door hem zelf is ingeleverd, maar door het bestuur van het gesticht is opgevraagd;

Gezien de wet tot regeling van het armbestuur;

Hebben goedgevonden en verstaan:

als woonplaats van den armen krankzinnige ARIE VAN DE CRAATS aan te wijzen de gemeente Doorn.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, Afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 28 Januari 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

DIJCKMEESTER.

BIJLAGE XIV.

25 Juni 1902,

n°. 56.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over de woonplaats der behoeftige krankzinnige AALTJE HASSELO;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur gehoord, advies van 28 Mei 1902, n°. 102;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 Juni 1902, n°. 3991, afdeling B B;

Overwegende: dat AALTJE HASSELO, geboren te Boreculo op 18 Januari 1878, krachtens machtiging van den president der arrondissements-rechtbank te Almelo op 23 November 1901 uit de gemeente Enschede waar zij zwervende was gevonden, is overgebracht naar het krankzinnigen-gesticht te Deventer;

dat tusschen de gemeentebesturen van Boreculo, Enschede en Haaksbergen geschil is ontstaan over de vraag, door welke drie gemeenten de verplegingskosten van deze behoeftige krankzinnige behooren te worden gedragen, welk geschil (nadat Gedeputeerde Staten van Gelderland en Overijssel tevergeefs gepoogd hebben het in der minne bij te leggen) thans aan Onze beslissing is onderworpen;

dat AALTJE HASSELO, toen zij naar Deventer ter verpleging in het krankzinnigengesticht aldaar werd overgebracht, stond ingeschreven in het bevolkingsregister van Boreculo, in welke gemeente zij, van den 18den Juni tot het laatst van October 1901, eerst bij haren broeder AREND JAN HASSELO, en vervolgens bij JAN WISSINK, tegen vergoeding van een kostgeld, tijdelijk een onderkomen heeft gezocht, toen zij op eerstgemelden datum uit haren dienst te Lochem was ontslagen, alwaar zij tot dien dag, ingevolge het bepaalde bij art. 79 van het Burgerlijk Wetboek als meerderjarige dienstbode hare woonplaats had;

dat zij daarna (vermits noch haar broeder, noch JAN WISSINK, haar langer konden houden) eerst gedurende een tweetal weken in de kost is geweest bij HERMANUS WILLINK te Haaksbergen en, toen ook deze bezwaar maakte haar langer in zijn huis te houden, op 12 November 1901 haren intrek heeft genomen bij den caféhouder LOTGERINK aan den Hengeloschen weg te Enschede, die haar reeds den volgenden dag uit zijn huis deed vertrekken met behulp der politie, welke na vruchteloos getracht te hebben haar te Boreculo bij hare verwanten in veiligheid te brengen, in het belang zoowel van haar zelve als van de openbare orde, haar met medewerking van den officier van justitie en den voorzitter der arrondissements-rechtbank te Almelo, in het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Deventer heeft doen plaatsen;

Overwegende, dat AALTJE HASSELO, na uit haren dienst te Lochem op 18 Juni 1901 te zijn weggezonden en diensgevolge de woonplaats te hebben verloren, welke zij aldaar had krachtens het bepaalde bij art. 79 van het Burgerlijk Wetboek, niet kan gezegd worden hare woonplaats te hebben gevestigd in eene der andere gemeenten, alwaar zij tusschen voormelden datum en den dag, waarop hare overbrenging naar een krankzinnigengesticht is noodzakelijk gebleken, bij verschillende personen achtereenvolgens een tijdelijk en geheel voorloopig onderkomen heeft gevonden;

dat derhalve geene gemeente kan worden aangewezen, alwaar voor de toepassing van art. 26 der wet tot regeling van het armbestuur AALTJE HASSELO, moet geacht worden woonplaats te hebben gehad;

Gezien de wet van 28 Juni 1854 (*Staatsblad* n°. 100), zooals die is gewijzigd bij de wet van 1 Juni 1870 (*Staatsblad* n°. 85);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren, dat geene gemeente als de woonplaats der behoeftige krankzinnige AALTJE HASSELO kan worden aangewezen en dat mitsdien de kosten van harer overbrenging naar en van verpleging in een geneeskundig gesticht zullen worden gekweten uit 's Rijks kas.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur en aan de Algemeene Rekenkamer ter informatie.

SCHAUMBURG, den 25sten Juni 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van
Binnenlandsche Zaken,

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

DIJCKMEESTER.

BIJLAGE XV.

14 Juli 1902,

n°. 56.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over de woonplaats van den krankzinnige FOKKE NIJBOER;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 25 Juni 1902 n°. 135;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 10 Juli 1902 n°. 4903, afd. B.B.

Overwegende, dat FOKKE NIJBOER, geboren te de Leek (Groningen) op 29 November 1874 en den 8sten October 1900 als soldaat uit Nederlandsch-Indië gerepatriëerd, geplaatst is bij de reconvallescentenafdeeling van de koloniale reserve te Zutphen en dat hij aldaar onder anderen blijkt een schrijven van den eerstaanwezenden officier van gezondheid bij voormelde afdeling, dd. 29 October 1901 aan den burgemeester van Opsterland (bij abuis wordt in dit schrijven Beetsterzwaag genoemd) en eene daarbij overgelegde verklaring van den tweeden geneesheer van het krankzinnigengesticht te Zutphen, reeds lijdende was aan vervolgingsideeën, vermoedelijk berustende op hallucinatie van het gehoor;

dat hij, na zijn ontslag uit den dienst op 31 October 1901 naar Beetsterzwaag in de gemeente Opsterland vertrokken, aldaar blijkt schrijven van den hoofdveldwachter te Opsterland aan den burgemeester dier gemeente dd. 6 December 1901 in kennelijken staat van dronkenschap is aangekomen en toen hij zich twee dagen in die gemeente had opgehouden, is vertrokken naar Leeuwarden;

dat hij, na te Leeuwarden gedurende eenige dagen een zwerfend leven te hebben geleid, den 16den November 1901 wegens landlooperij is aangehouden en ter beschikking van den officier van justitie is gesteld, waarna op 18 November 1901 door de arrondissements-rechtbank te Leeuwarden tegen hem rechtsingang is verleend ter zake van landlooperij met bevel van gevangenneming en verwijzing der zaak naar de terechtzitting;

dat vervolgens, bij beschikking dierzelfde rechtbank van 29 November 1901, de strafvordering tegen NIJBOER is geschorst met bevel tot zijne invrijheidstelling waarna hij krachtens machtiging van den president der rechtbank, van het huis van bewaring te Leeuwarden naar het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik is overgebracht;

dat tusschen de gemeenten Zutphen, Opsterland en Leeuwarden geschil is ontstaan over de vraag, wie met het betalen der verplegingskosten van voornoemden krankzinnige moet worden belast, welk geschil Gedeputeerde Staten niet in der minne hebben weten bij te leggen, zoodat het aan Onze beslissing is onderworpen;

Overwegende, dat niet kan worden aangenomen dat F. NIJBOER, na zijn vertrek uit Zutphen, hetzij in de gemeente Opsterland, hetzij in de gemeente Leeuwarden zijne woonplaats heeft gehad, omdat hij zich in geen der beide gemeenten heeft gevestigd, daargelaten nog of de geestestoestand, waarin hij zich reeds voor zijn vertrek uit Zutphen bevond, eene zoodanige was dat hij geacht kan worden in staat te zijn geweest, zijn voornemen om ergens zijne woonplaats te vestigen, op rechtsgeldige wijze te verklaren;

dat hij ook niet kan geacht worden te Zutphen zijne woonplaats te hebben gehad, omdat hij, als soldaat uit Nederlandsch-Indië gerepatriëerd, in de reconvalescentenafdeeling van de koloniale reserve is geplaatst en dus zijn verblijf te Zutphen een onvrijwillig karakter heeft gehad en van eene zelfstandige vestiging zijner woonplaats aldaar geen sprake kan zijn;

dat hij alzoo hier te lande geen woonplaats heeft;

Gezien de wet van 18 Juni 1854 (*Staatsblad* n°. 100) zooals die is gewijzigd bij de wet van 1 Juni 1870 (*Staatsblad* n°. 85);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren dat geene gemeente als de woonplaats van den krankzinnige FOKKE NIJBOER kan worden aangewezen en derhalve de kosten zijner verpleging in een geneeskundig gesticht voor krankzinnigen zullen worden gekwetend uit 's Rijks kas.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur en aan de Algemeene Rekenkamer ter informatie

Schaumburg, den 14den Juli 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

*De Secretaris-Generaal van
Binnenlandsche Zaken,*

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

DIJCKMEESTER.

BIJLAGE XVI.

25 Augustus 1902.

N°. 30.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over de woonplaats van den behoeftigen krankzinnige BARTHOLOMEUS HENDRIKUS VAN VELZEN;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 Augustus 1902 n°. 179;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 Augustus 1902 n°. 6056 afd. B. B.;

Overwegende dat voornoemde VAN VELZEN, geboren te 's Gravenhage den 14den December 1843, met machtiging van den kantonrechter te Utrecht, op 8 Juni 1901 is opgenomen in het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen aldaar; en tot den 9den September d. a. v. in dit gesticht is verpleegd, waaruit hij, op laatstgenoemden datum, ten verzoeken zijner echtgenoot, als niet hersteld is ontslagen;

dat tusschen de besturen der gemeenten Haarzuilens, Utrecht en Bergen-op-Zoom geschil is ontstaan over de vraag, door welke dier drie gemeenten de verplegingskosten van dezen behoeftigen krankzinnige behooren gedragen te worden, welk geschil — nadat Gedeputeerde Staten van Utrecht en Noordbrabant te vergeefs gepoogd hebben het in der minne bij te leggen — thans aan Onze beslissing is onderworpen;

dat voormelde B. H. VAN VELZEN, die te Utrecht verblijf hield toen op 8 Juni 1901 zijne verpleging in een krankzinnigengesticht noodzakelijk bleek, vroeger was gevestigd te Haarzuilens, alwaar hij pachter was van de uitspanning „Het raadhuis van Haarzuilens”;

dat het reeds sinds lang verzwakte zenuwgestel van voornoemden VAN VELZEN, sedert het begin van het jaar 1901 allengs in toenemende mate is achteruit gegaan, zoowel ten gevolge eener tusschen de bezoekers zijner herberg toen voorgevallen vechtpartij, waarbij zijne vrouw en een zijner kinderen eenige niet onbetekenende verwondingen opliepen, als ten gevolge van financiële moeilijkheden, welke, nadat dientengevolge de hem ten gebruike afgestane meubelen uit de herberg waren weggehaald, hem noopten in de eerste dagen van Maart 1901 de gemeente Haarzuilens met zijn gezin te verlaten, aanvankelijk de wijk nemende naar Utrecht, alwaar hij de eerste drie weken een onderkomen vond bij één zijner kinderen en daarna op 25 Maart 1901 eene woning heeft betrokken in de Hagelstraat;

dat meergemelde VAN VELZEN, na zijne onmiddellijk daarop gevolgde faillietverklaring deze woning evenwel reeds den 11den April 1901 heeft verlaten, zich met zijn gezin begevende naar Bergen-op-Zoom ten huize van een ander zijner kinderen, van waar hij, toen deze zoon — ook wegens den steeds meer gejaagden en overspannen toestand, waarin zijn vader geraakte — het onderlijk gezin niet langer bij zich kon huisvesten, in het midden der maand Mei weer bij zijn zoon te Utrecht is teruggekeerd, alwaar na een tweetal weken zijn geestestoestand van dien aard bleek te zijn geworden, dat opnemng in een gesticht voor krankzinnigen noodzakelijk bleek;

Overwegende, dat uit de verschillende verklaringen der in deze zaak onder eede gehoorde getuigen geenszins is gebleken, dat voornoemde VAN VELZEN het normaal gebruik zijner geestvermogens reeds zou hebben verloren, toen hij in het begin van Maart 1901 zich met zijn gezin uit Haarzuilens naar Utrecht begaf;

dat voorts de omstandigheden, welke VAN VELZEN deden besluiten, het door hem uitgeoefend bedrijf van kastelein in „Het Raadhuis van Haarzuilens” op te geven, zijn heengaan uit Haarzuilens in Maart 1901 duidelijk kenmerken als een definitief vertrek uit die gemeente, zoodat in elk geval Haarzuilens niet als de gemeente kan worden aangemerkt, waar VAN VELZEN nog

zijne woonplaats had, toen in het begin van Juni 1901 zijne opneming in een krankzinnigengesticht noodzakelijk bleek;

dat van VELZEN na zijn vertrek uit Haarzuilen, nu weliswaar gedurende enkele weken achtereenvolgens in Utrecht, Bergen op Zoom en wederom in Utrecht een onderkomen heeft gezocht en gevonden, doch dat dit korstondig verblijf in elk der gemeenten, uit den aard der omstandigheden waarin van VELZEN toen verkeerde, slechts een tijdelijk en voorloopig karakter had, en alzoo geene gemeente kan worden aangewezen, alwaar voor de toepassing van art. 26 der wet tot regeling van het armbestuur, van VELZEN moet geacht worden in den zin dezer wet woonplaats te hebben gehad, toen in het begin van Juni 1901 zijne opneming in een gesticht voor krankzinnigen noodzakelijk bleek;

Gezien de wet van 28 Juni 1854 (*Staatsblad* n°. 100), zooals die is gewijzigd bij de wet van 1 Juni 1870 (*Staatsblad* n°. 85);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren, dat geene gemeente als de woonplaats van den behoeftigen krankzinnige BARTHOLOMEUS HENDRIK VAN VELZEN kan worden aangewezen, zoodat de kosten van diens verpleging in een geneeskundig gesticht voor krankzinnigen zullen worden voldaan uit 's Rijks kas.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur en aan de Algemeene Rekenkamer ter informatie.

Het Loo, den 25sten Augustus 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

*De Secretaris-Generaal van
Binnenlandsche Zaken,*

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,
DIJCKMEESTER.

BIJLAGE XVII.

24 October 1902,
n°. 37.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over de woonplaats van den krankzinnige C. OOTEMAN,

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 24 September 1902 n°. 239;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 20 October 1902 n°. 7225 afd. B. B.

Overwegende, dat C. OOTEMAN, geboren 3 September 1871, op 16 November 1901 de gemeente Grootebroek heeft verlaten om zich naar een klooster te Tilburg te begeven, na vooraf op 4 November 1901 aan het gemeentebestuur van Grootebroek het voornemen te hebben te kennen gegeven, zich te Tilburg te willen vestigen;

dat zij eenige dagen na hare aankomst te Tilburg als lijdende aan krankzinnigheid naar een gesticht is overgebracht vóór dat hare inkleeding in voorszgd klooster had plaats gehad en vóór dat zij in het bevolkingsregister te Tilburg was ingeschreven;

dat nu tusschen de gemeentebesturen van Grootebroek en Tilburg; geschil over de woonplaats dezer behoeftige krankzinnige bestaat, dat door Gedeputeerde Staten niet in der minne is kunnen worden bijgelegd, weshalve het aan Onze beslissing is onderworpen;

Overwegende, dat uit de onder eede afgelegde verklaringen blijkt, dat C. OOTEMAN bij haar vertrek uit Grootebroek niet krankzinnig was en volkomen in staat haar wil te bepalen;

dat zij bereids den 4den November te voren van haren wil om zich te Tilburg te vestigen aan het gemeentebestuur van Grootebroek had doen blijken, waaraan zij dan ook den 6den November daaraanvolgende gevolg heeft gegeven, na vooraf te Tilburg te zijn geweest en zich te hebben vergewist, dat zij in het klooster zoude worden aangenomen;

dat zij den dag na hare aankomst in het klooster wel en opgeruimd was en dat het feit, dat zij, toen zij later krankzinnig werd, nog niet in het klooster was ingekleed en niet in het bevolkingsregister van Tilburg was ingeschreven geen invloed kan hebben op de omstandigheid, dat zij wel degelijk haar domicilie van Grootebroek naar Tilburg had overgebracht;

dat laatstgenoemde gemeente dus behoort te worden aangewezen als de gemeente, die de kosten van hare overbrenging naar en hare verpleging in een krankzinnigengesticht heeft te dragen;

Gezien de wet tot regeling van het armbestuur;

Hebben goedgevonden en verstaan:

de gemeente Tilburg aan te wijzen als de woonplaats van de behoeftige krankzinnige C. OOTEMAN voor de toepassing van art. 26 der wet tot regeling van het armbestuur.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 24sten October 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

*De Secretaris-Generaal van
Binnenlandsche Zaken,*

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,
DIJCKMEESTER.

BIJLAGE XVIII.

25 October. 1902.

N°. 57.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over de woonplaats van den behoeftigen krankzinnige H. BOER;

Den Raad van State, Afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 1 October 1902 n°. 251;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 22 October 1902, n°. 7460, afd. B. B.;

Overwegende, dat HENDRIK BOER, geboren 22 Februari 1875 te Middelburg, in December 1900 in het Mannenhuis van Barmhartigheid te Wagenborgen (gemeente Termunten) is opgenomen;

dat hij, toen het toegezegde verpleeggeld niet langer werd betaald, in het jaar 1902 genoemde inrichting heeft moeten verlaten en naar Middelburg is teruggekeerd, waar hij bij zijn vader zijn intrek nam;

dat hij op verzoek van zijn vader op 12 Maart in het Rijks-krankzinnigengesticht te Medemblik is geplaatst, nadat hij eerst, op 23 Februari, te Middelburg in het gasthuis was opgenomen en de kantonrechter op 5 Maart de vereischte machtiging verleend had;

dat over de woonplaats van dezen krankzinnige geschil is ontstaan tusschen het gemeentebestuur van Middelburg en dat van Termunten en Gedeputeerde Staten van Zeeland en Groningen er niet in geslaagd zijn dat geschil bij te leggen;

Overwegende, dat niet blijkt, dat H. BOER, toen hij in December 1900 in het Mannenhuis van Barmhartigheid te Wagenborgen werd opgenomen en van Middelburg naar de gemeente Termunten werd overgeschreven, krankzinnig was;

dat in dat gesticht — bestemd voor zenuwlijders — dan ook geen personen mogen worden opgenomen, die door een geneeskundige krankzinnig of idioot zijn verklaard;

dat ook niet is gebleken, dat BOER toen hij in het begin van 1902 om een reden, vreemd aan zijn toestand, genoemde inrichting verliet, aan krankzinnigheid leed;

dat hij, te Middelburg teruggekeerd, geacht moet worden aldaar weder bij zijn vader zijne woonplaats gevestigd te hebben, — al is zijne inschrijving in het bevolkingsregister niet geschied — en mitsdien aldaar woonplaats had, toen het noodzakelijk werd geacht hem in een gesticht voor krankzinnigen te doen opnemen;

Gezien de wet tot regeling van het armbestuur;

Hebben goedgevonden en verstaan:

als woonplaats van den behoeftigen krankzinnige HENDRIK BOER, voor de toepassing van art. 26 der wet tot regeling van het armbestuur, aan te wijzen de gemeente Middelburg.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden ge-

Handelingen der Staten-Generaal. Bijlagen. 1903—1904.

zonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 25sten October 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

DIJCKMEESTER.

BIJLAGE XIX.

30 October 1902,

N°. 42.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over de woonplaats van den krankzinnige A. VAN NEUREN;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 8 October 1902, n°. 256;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 October 1902, n°. 7595, afd. B. B.;

Overwegende, dat ADRIAAN VAN NEUREN, geboren te Driewegen den 18den October 1869, tot 25 Maart 1894 te Baarland gewoond heeft en toen als marechaussée te voet in garnizoen is gekomen te Maastricht, waarna hij zijn verblijf heeft gehad in verschillende garnizoensplaatsen, onder andere te Vaals tot 18 Mei 1901, te Vlodrop tot 27 Augustus 1901 en te Roermond;

dat hij na op 2 September 1901 van Roermond naar het hospitaal te Utrecht te zijn gebracht, op 6 September daaraanvolgende in het krankzinnigengesticht „Dennenoord” te Zuidlaren is opgenomen;

dat over de betaling van de verpleegkosten geschil is ontstaan tusschen de gemeentebesturen van Vlodrop en Roermond en Gedeputeerde Staten van Limburg er niet in geslaagd zijn dat geschil bij te leggen;

Overwegende: dat de marechaussee A. VAN NEUREN van den 18den Mei 1901 te Vlodrop gestationneerd zijnde, den 7den Juni 1901 ter observatie is opgenomen in het militaire hospitaal te Venlo, op last van den officier van gezondheid te Roermond;

dat den 22sten Juli 1901 VAN NEUREN door den chef van het militair hospitaal te Venlo geacht is buiten staat te zijn om den militairen dienst te blijven waarnemen uithoofde van belangrijke overprikkeling van het zenuwstelsel, zich uitende door abnormale handelingen;

dat hij, van Venlo naar Breda geëvacueerd ter nadere geneeskundige onderzoeking, de daarmede belaste commissie het volgende advies uitbracht:

Geene waarneembare lichaamsgebreken. Gedurende zijn verblijf in het hospitaal alhier zijn geen psychische afwijkingen waargenomen en is evenmin van overprikkeling van het zenuwstelsel gebleken. Alleen viel eene neiging tot afzondering en in-zich-zelf-gekeerdheid waar te nemen.

De commissie acht het noodig dezen marechaussee aan zijne tegenwoordige omgeving (het dorp Vlodrop) te onttrekken en hem naar eene grootere standplaats over te plaatsen;

dat in verband met dit advies, VAN NEUREN den 26sten Augustus 1901 naar Vlodrop teruggekeerd en den 27sten Augustus naar Roermond is overgeplaatst;

Overwegende dat alzoo de vraag is te beantwoorden, of de marechaussee VAN NEUREN, toen hij, ingevolge lastgeving van Vlodrop werd overgebracht naar het hospitaal te Venlo, geacht kan worden zijne woonplaats in den zin van het Burgerlijk Wetboek te Vlodrop te hebben behouden;

dat deze vraag ontkenkend moet worden beantwoord;

dat hij toch den wil noch het voornemen kon hebben om te Vlodrop terug te keeren, daar zijne toekomstige garnizoensplaats geheel afhankelijk was van den uitslag der verpleging en daarna van de bevelen zijner superieuren;

dat hij alzoo, toen hij zich aan bovenbedoelde lastgeving onderwierp, de gemeente Vlodrop als zijne woonplaats verliet;

dat de gemeenten Venlo en Breda, alwaar hij achtereenvolgens is verpleegd, niet kunnen aangemerkt worden als zijne woonplaats, daar zijn verblijf aldaar uit den aard der zaak van tijdelijken aard was;

dat nadat de commissie te Breda hem gezond had verklaard, hem de order werd verstrekt over Vlodrop naar Roermond te gaan.

dat hij, ingevolge dit bevel naar Vlodrop terugkeerende, ten einde na een dag verblijf en alzoo zonder het doel zijne woonplaats aldaar te vestigen, ter verdere uitvoering van bedoeld bevel, zijne woonplaats zou gevestigd hebben te Roermond, ware het niet, dat bereids den 26sten Augustus 1901, zijnde de dag waarop hij te Vlodrop aankwam om zich den daaropvolgenden dag naar Roermond te begeven, blijkens de onder eede afgelegde verklaringen zoodanige verschijnselen zich hebben voorgedaan, dat de onderstelling gegrond is, dat hij destijds niet meer in staat was met bewustzijn bedoeld voornemen ten uitvoer te brengen;

dat derhalve ook de gemeente Roermond niet zijne woonplaats is geworden;

Gezien de wet van 28 Juni 1854 (*Staatsblad* n° 100), zooals die gewijzigd is bij die van 1 Juni 1870 (*Staatsblad* n° 85);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren, dat geene gemeente als de woonplaats van den krankzinnige A. VAN NEUREN kan worden aangewezen en derhalve de kosten zijner verpleging in een geneeskundig gesticht voor krankzinnigen, vanaf het tijdstip dat hij niet verder voor rekening van het Departement van Oorlog wordt verpleegd, zullen worden gekweten uit 's Rijkskas, uit de fondsen voor dergelijke uitgaven bestemd.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden ge-

zonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur en aan de Algemeene Rekenkamer ter informatie.

Het Loo, den 30sten October 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van
Binnenlandsche Zaken,

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

DIJCKMEESTER.

BIJLAGE XX.

8 December 1902,

n° 32.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over de woonplaats van den behoeftigen krankzinnige H. F. M. HENDRIKS;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 5 November 1902, n° 287;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 2 December 1902, n° 8316, afd. B. B.;

Overwegende dat HENRI FRANÇOIS MARIE HENDRIKS, geboren te Weert op 24 April 1872, uit Zevenaar, waar hij zijne kostwinning had en waar zijn gezin nog woont, naar Zuid-Afrika is vertrokken waar hij beambte is geweest bij de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche spoorwegmaatschappij;

dat hij, in Nederland terugkeerende, te Amsterdam is aangekomen (October 1900) en aldaar in een logement zijn intrek genomen heeft

dat hij — na sinds Mei 1901 in het Wilhelminagasthuis en het Binnengasthuis verpleegd te zijn — op 7 April 1902 met machtiging van den Voorzitter der arrondissements-rechtbank te Amsterdam, naar het krankzinnigengesticht te Medemblik is vervoerd.

Overwegende, dat H. F. M. HENDRIKS, nadat hij in October 1900 uit Zuid Afrika terugkeerende, te Amsterdam was aangekomen, niet geacht kan worden aldaar zijne woonplaats in den zin der wet tot regeling van het armbestuur te hebben gevestigd;

dat toch het voornemen, om te Amsterdam zijn hoofdverblijf te vestigen, niet door hem is aan den dag gelegd, hetzij door zich te laten inschrijven in het bevolkingsregister aldaar, hetzij op eenige andere wijze, en uit de omstandigheden veeleer is af te leiden dat zijn vertoef te Amsterdam waar hij geen middel van bestaan had, slechts voorloopig was;

dat hij ook niet het oogmerk heeft aan den dag gelegd om in de gemeente Zevenaar — die hij metterwoon verlaten heeft, toen hij, met achterlating van vrouw en kind naar Zuid-Afrika vertrok — na zijne terugkomst opnieuw zijn hoofdverblijf te vestigen;

Gezien de wet van 28 Juni 1854 (*Staatsblad* n°. 100) gewijzigd bij die van 1 Juni 1870 (*Staatsblad* n°. 85);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te verklaren, dat geene gemeente kan worden aangewezen als woonplaats van den behoeftigen krankzinnige H. F. M. HENDRIKS en dat derhalve de kosten van zijne overbrenging naar en zijne verpleging in een geneeskundig gesticht zullen worden gekweten uit 's Rijks kas, uit de fondsen voor dergelijke uitgaven bestemd.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur, en aan de Algemeene Rekenkamer ter informatie.

Het Loo, den 8sten December 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

*De Secretaris-Generaal van
Binnenlandsche Zaken,*

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

DIJCKMEESTER.

BIJLAGE XXI.

7 Maart 1902,

n°. 33.

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Beslissende het geschil over het recht tot benoemen van het bestuur der Hendrik-Verbeekstichting te Oirschot;

Den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur gehoord, adviezen van 7 Augustus 1901, n°. 129 en van 11 December 1901, n°. 129 47;

Op de voordracht van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 3 Maart 1902, afd. BB, n°. 6726/1901;

Overwegende, dat de raad der gemeente Oirschot den 14den October 1882 besloot de administratie o. m. van genoemde stichting door het armbestuur te doen waarnemen en geen rentmeester te benoemen, aan welk besluit nader gevolg werd gegeven bij besluit van dien raad van 16 Juli 1884;

dat W. H. VAN HAABEN, wonende te Oirschot en zich noemende bloedverwant van HENDRIK VERBEEK, stichter der instelling van

dien naam, hiertegen vooropstellende, dat de instelling is een particuliere instelling o. m. aanvoert, dat het in strijd is met het algemeen belang, een fundatie, ter ondersteuning van behoeftige familieleden ingesteld, aan een orgaan van het burgerlijk gezag in beheer te geven; dat alleen benoeming van een lid der familie tot rentmeester, althans ontneming van het beheer der stichting aan het burgerlijk armbestuur, verbetering kan brengen in de z. i. verkeerde toestanden en zich mitsdien naar aanleiding van de artt. 147 en 153 der Gemeentewet en van art. 6 der Armenwet tot ons heeft gewend met het verzoek, te beslissen, dat het recht tot benoeming van het bestuur der Hendrik-Verbeekstichting niet aan den gemeenteraad van Oirschot maar aan de familie VERBEEK toekomt, in welk geval meergenoemde verordening van den gemeenteraad van Oirschot dd. 14 October 1882 en 16 Juli 1884 te vernietigen, in zoover zij strijden met de wetten en het algemeen belang;

Overwegende, met betrekking tot het eerst omschreven verzoek, dat art. 69 der Armenwet bepaalt, dat geschillen over de inrichting en bestemming van instellingen, onder letter *a* en *d* van art. 2 vermeld, en over het recht tot benoemen, schorsen en ontslaan harer besturen door Ons worden beslist na verhoor dergenen, die bij het ontstaan van het geschil met het bestuur der betrokken instelling zijn belast;

dat meergenoemde instelling op de ingevolge art. 3 der Armenwet opgemaakte lijst van instellingen van weldadigheid is gerangschikt als behoorende tot de instellingen, bedoeld onder letter *c* van art. 2 dier wet;

dat zij moet worden geacht te behoren tot de genoemde soort van instellingen van weldadigheid, zoolang niet door de daartoe bevoegde administratieve macht of ingeval van geschil, door den volgens art. 72 bevoegden burgerlijken rechter is beslist, dat zij tot een andere soort behoort;

dat zoodanige beslissing niet is gegeven; dat mitsdien art. 69 der Armenwet ten deze niet van toepassing is;

Gezien de Armenwet:

Hebben goedgevonden en verstaan:

adressant in zijn op grond van art. 69 der Armenwet ingesteld beroep niet-ontvankelijk te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* geplaatst en tegelijk met de in hoofde dezes vermelde voordracht van genoemden Minister in de *Nederlandsche Staatscourant* opgenomen zal worden en waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 7den Maart 1902.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(get.) KUYPER.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

*De Secretaris-Generaal van
Binnenlandsche Zaken,*

(get.) DIJCKMEESTER.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

DIJCKMEESTER.

I N H O U D.

EERSTE AFDEELING.			Bladz.
Werking van de onderscheidene artikelen der wet:			
Artikel 3	1	Subsidiën uit gemeentefondsen aan instellingen van weldadigheid.	2
„ 13	1	Statistiek der ondersteunden, uitgaven en ontvangsten	2
„ 15	1	TWEEDE AFDEELING.	
„ 20, 21, 22 en 26	1	Tabellen	3—13
„ 69	1	DERDE AFDEELING	
„ 72	1	Bijlagen	15—47